7-8.

VALÓSÁG ÉS KULTURA A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYARSÁG ÉLETÉBEN

Irta: BALOGH EDGÁR (Pozsony)

Semmilyen más kérdéssel nem világíthatnánk be mélyrehatóbban a csehszlovákiai magyar szellemi élet rejtekeibe, mint azzal az egyszerű számonkéréssel, hogy hol adja vissza ez a szellemi élet a csehszlovákiai magyarság valóságát?

Csehszlovákia állami kereteiben új nemzetiségi viszonyok, különleges gazdasági folyamatok és társadalmi eltolódások, másult kulturhatások közé került a magyarság egy jelentős darabja, méghozzá olyan merőben új történelmi csoportosításban, mely egymástól fejlődéstörténetileg távoleső részeket, például Pozsonyt és Ugocsát — a Csallóközt és a Felsőtisza vidékét — szorította egy kisebbségi sorsközösségbe. Mi sem természetesebb, hogy 16 évvel a csehszlovák köztársaság keletkezése után aszerint értékeljük a csehszlovákiai magyarság kulturáját, hogy az milyen hűséggel és őszinteséggel tükrözi származása körülményeit s azokat a gazdasági és társadalmi erőket, nemzeti és osztályviszonyokat, élő szellemi hagyományokat és a változásokban gyökerező új intuiciókat, amelyekről a tudományos kutatás és a művészi ábrázolás finom egyéni eszközei segítségével megszületik. Teljes mértékben ki kell küszöbölnünk itt azt a szempontot, mely a szlovenszkói és kárpátaljai magyar kulturát pusztán származási helye, területi hovátartozása szerint regisztrálná. Ebben az esetben u. i. a kopírozott, másodlagos kulturát is számba kellene vennünk, valamint annak vidéki, harmadlagos, sőt negyedleges és további utánélesztéseit, ami pedig csak a giccs és dilettantizmus szociológiai mérlegelésénél lehetne számunkra fontos. Eredeti kulturát keresünk s nem vesszük szlovenszkóinak azt, ami szlovenszkóinak festi és kelleti magát, hanem kizárólag azt becsüljük a csehszlovákiai magyarság kulturájának, amelyben író, művész, tudós a kivüle megadott és érzékszerveivel felfogott tárgyi valót, a csehszlovákiai magyarságképlet problematikáját reprodukálja a maga módszere és stilusa szerint.

Tudatában vagyunk annak, hogy bizonyos uralkodó társadalmi érdekeltségek történelmi kifejlődésük folyamán a maguk valóságos szerepének elhallgatását s így az egész társadalmi valóság elferdítését, sőt feledését váltják ki az irodalomból, művészetből és tudományból. Társadalmi szereptudat aligha működik itt még közre a valóságtól így eltérített kulturtermelésben s kezdetleges, fejletlen, megakadt kulturáról beszélhetünk — de csak addig, amíg egy ellentett társadalmi érdekeltség a valóság maradéktalan visszaadásának követelésével a felszínre nem hozza a valóság eltakarásában érdekelt erők és a kultura tudatalatti kapcsolatait s a kultura mestereitől a valósággal szemben tudatos állásfoglalást nem követel. A csehszlovákiai magyar kultura esetében az osztályellentétek és politikai harcok megrázkódtatásaiból határozottan felmerült már a valóság kulturális reprodukciójának követelése. Szó sem lehet tehát itt már arról, hogy ez a kultura bizonyos osztályok és politikai pártok kizárólagos hatáskörében mintegy gyermeki ártatlansággal öltheté meg magára a tényeket elkendőző jelleget. Csehszlovákiában ezek után nem lehet szó

KORUNK 10. évf. 505—632.

kezdetleges, maradi kulturáról, hanem csakis éretten kibontakozó magyar kulturáról s ha ellenőrző számonkérésünk mégis kedvezőtlen válaszokra talál, akkor ennek kizárólagos oka az, hogy a valóban korszerű csehszlovákiai magyar kultura a mai viszonyok közt leütött, szétszórt, elfojtott.

Nemrégiben a pozsonyi *Az Ut* ankétot rendezett az irástudók árulásáról. A füleki zománcedénygyár félparaszt és szakmunkásai tárták itt fel a maga realizmusában Szlovenszkó legalacsonyabb munkabérekkel dolgozó gyárüzemének viszonyait *Győry Dezsővel,* a *Kisebbségi géniusz* és az *Ujarcu magyarok* költőjével szemben, aki egy színes riportjában a válság közepette is teljes üzemmel dolgozó zománcgyár igazgatójának szervezői zsenialitását zengte. Hasonlóan állították szembe a népsors megrázó tényeit az író felelőtlen fantáziájával azok az oroszkai cukorgyári munkások is, akik *Egri Viktor* hangulatos cikkét a nagyszombati cukorgyár gépcsodáiról és munkaritmusáról vették bonckés alá. Győry Dezső és Egri Viktor, tehát két kihangsúlyozottan kisebbségi magyar író e szembejutása a csehszlovákiai magyar népvalósággal csupán kiragadott példa, de ugyanez a helyzet végig a kisebbségi magyar szellemi élet egész vonalán. Amikor a csehszlovákiai magyar középosztály anyagi romlása és társadalmi térvesztése folytán az új diáknemzedék egy része kirajzott az örökölt keretekből s önállóan kutatni kezdte fennmaradásának és új elhelyezkedésének kérdéseit, nyomban, szüksége lett a kivüle adott tárgyi valóság hű és szabatos ismeretére, mégpedig nyelvi kötöttségeinél és társadalmi igényeinél fogva a csehszlovákiai magyar nemzetdarab konkrét érzékelésére. Csehszlovákián kivül Magyarországon és Romániában is ismertté vált a *Sarló* ifjú gárdájának az a törekvése, hogy a társadalomtudomány módszereivel, mégpedig úgy a szociográfia, mint a szociológia eszközeivel, lerögzítse és megmagyarázza a szlovenszkói és kárpátaljai, magyar népélet változatos mozgásjelenségeit. Emlékezetes az is, hogy ugyanaz az ifjuság, mely a valóságra nyitotta fel szemeit s így hamarosan a dolgok logikáján épült tudományos marxizmust tette a maga ideológiájának módszerévé, az irodalomtól és művészettől is a magyar élet magasabbfokú érzékelését és visszaadását várta.[1] A Sarló azóta felbomlott szervezete lehetett muló középosztályjelenség, de az az egyszer felállított szellempolitikai követelés, mely a kisebbségi magyar kulturától a kisebbségi magyar valóságot kérte számon, olyan kulturmegmozdulás volt a csehszlovákiai magyar szellemi életben, melynek hatása csak hatványozódhatik az ellentétes kulturfrontokon. Ezért a csehszlovákiai magyar tudomány, irodalom és művészet viszonyát a valósághoz csakis a Sarló kulturakciójához mérten itélhetjük meg érdemlegesen.

Mi sem természetesebb, hogy a másfél évtizede új állampolitikai keretek és viszonyok közt élő nemzetdarab gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális helyzetképét elsősorban a külföldön még csak alapitása körülményeinél fogva ismert *Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság* munkaeredményeiben keressük. S rögtön meg kell itt állapitanunk, hogy ennek a csehszlovákiai magyar szellemi élet élén álló kulturintézménynek egyetlen egy olyan osztálya s egyetlen egy olyan publikációja nincsen, amely a tapasztalati tudományok eszközeivel bevilágitana a magyarság szlovenszkói és kárpátaljai elhelyezkedésének, gazdasági és társadalmi változásainak, régi és új kulturformáinak, demokratizált politikai életének, vagy akárcsak a kisebbségi küzdelmekben oly' nagy szerepet játszó nemzetiségi számaránv tényanyagába. Szinte érthetetlen volna előttünk mindez, ha nem tudnók azt, hogy ennek az előkelő, külsőségeiben és önkényesen eklektikus kulturmunkájában valóban felduzzadt intézménynek megalakulása óta éppen a cseh-

szlovákiai magyar népvalóság feltárását követelő kulturmegmozdulás leverése volt a legfőbb társadalmi szerepe. Ma már a prágai német egyetemi tanárok szerkesztésében megjelenő pángermán *Karpathenland,* vagy a köztársasági elnök irodájához közelálló prágai *Národnostni Obzor,* melynek főmunkatársai a minap Pozsonyban cseh nyelvű előadásokban szóltak hozzá egyoldaluan, de jól informáltan a kisebbségi magyarság kérdéseihez — pontosabban és bővebben regisztrálja a szlovenszkói és kárpátaljai magyarság demográfiai viszonyait, mint az önálló magyar kutatóintézetnek indult hivatalos pozsonyi magyar kulturtársaság. A magyarázatért az alapitás és megalakulás körülményeihez kell visszanyulnunk, bármennyire tekintélycsorbitó illetlenségnek tünjék is fel ma már a Sarló diákakcióinak emlegetése egy nemzetközi relációkban is hivatalosnak elismert intézménnyel kapcsolatban.

A pozsonyi magyar kulturtársaságot (népszerű neve *Magyar Masaryk-Akadémia) Masaryk Tamás* köztársasági elnök egy millió koronás adománya hivta életbe. Az adományozás az elnök szlovenszkói látogatása alkalmával történt 1930-ban. Ezt megelőzőleg e sorok írója két más társával egyetemben egy hradzsini kihallgatás alkalmával a haladó kisebbségi új nemzedék munkaprogramját írásban nyujtotta át a köztársaság elnökének. E program — híven tükrözve a Sarló akkori tétovázó magatartását és jellegzetes idealizmusát — az új magyar diáknemzedék társadalmi állásfoglalásának és politikai irányválasztásának előfeltételekép' azt a tudományos munkát állította fel, mely tárgyilagosan felméri a kisebbségi magyar néptömegek szociális helyzetét, társadalmi és politikai megoszlását és kulturigényeit s ezért egy magyar népkutató intézmény létesitését tűzte ki az egyetemekről az életbe lépő szlovenszkói magyar fiatalok legelső feladatának. (A program emellett kitért egy szláv-magyar kutatóintézet, valamint egy, a keleteurópai népviszonyokat és nemzetközi kapcsolatokat tanulmányozó társaság jövőbevetett tervére is.) Az előkészitő munkálatokat ez a tervezet a Sarló szociográfiai munkásságában jelölte meg. E prágai kihallgatás után került sor az elnök alapitványára, melynek kimondott célja egy adott viszonyok között fel nem állítható külön magyar tudományegyetem helyettesítése s a kisebbségi magyar tudományos kutatás előmozdítása volt.

A Prágába vitt magyar diákprogram s az elnöki alapitvány közti kapcsolatot különben jól megvilágitja az a tény, hogy 1931 nyarán, amikor az alapitvány felhasználására még sor nem került, az elnöki iroda külön összeggel támogatta a Sarlósok falusi kiszállásait és népkutató vándorlásait. Ez a szociográfiai munka akkor már a magyar polgári körök szabotázsa és a hatóságok növekvő bizalmatlansága mellett ment végbe. E sorok irójának szociográfiai beszámolóját a felsőtiszai magyarságról még 1931 tavaszán kitiltották a *Prágai Magyar Hirlap* — a magyar polgári pártok hivatalos lapja — hasábjairól az Országos Keresztényszocialista Párt egyes funkcionáriusainak vétójára. A hatóságokat pedig az a körülmény ejtette gondolkodóba, hogy a galántai járás földmunkásainak sztrájkja alkalmával kapcsolatok lepleződtek le a Sarló diákgárdája és az osztályharcos munkásmozgalom között. Az elnöki iroda támogatásával mégis zavartalanul lefolyt szociográfiai vándorlásokat 1931 őszén a Sarlósok pozsonyi kongresszusa követte. Ez a kongresszus, melynek anyaga *A Sarló jegyében* c. megjelent, a polgári oldal bizalmatlankodásaira nyílt állásfoglalással válaszolt. Annak az ifjúsági idealizmusnak, mellyel a Sarlósok saját alanyiságukat még a tárgyi világtól függetlenül, mintegy a kivizsgálandó valóság felett állónak, fogták fel, vége szakad. A Sarlósok a marxista elméletet teszik magukévá, tisztázzák saját helyüket és hivatásukat is a csehszlovákiai magyar életben s így teljes történelmi

szereptudattal állanak be a helyükre. A valóságkultura követését a Sarlósok ekkor már félreérthetetlenül úgy állították fel, hogy annak az uralkodó osztályoktól teljesen független fórumra van szüksége. (Konkréten egy önálló Szociográfiai Intézet terve merült itt fel, amelynek megvalósulására azonban a Sarló későbbi felbomlása folytán nem került már sor.) Ilyen előzmények után a Magyar Masaryk-Akadémia a Sarlósok nélkül, sőt, a Sarló kulturprogramjával éles ellentétben kezdte meg szilárd anyagi bázison nyugvó, kezdettől fogva elérhetetlen előnyben lévő tudományos, irodalmi és művészeti munkásságát.

Már az új társaság alakuló közgyülésén heves kirohanásra került a sor a „meggondolatlan" fiatalok ellen, *Orbán Gábor* elnöki megnyitójában. A Sarló hivatalos képviselőit be sem engedték az alakuló közgyülésre, ahol a marxistákká vált sarlósokkal szembekerült s akkoriban már a fiatal *Csáky Mihály* gróf oldalán a „harmincévesek" neonacionalista mozgalmával kisérletező Győry Dezső, a Sarló mozgalmából kellő időben kivált s a kormányban ülő szociáldemokráciához lecsatlakozott *Szalatnai Rezső* s a határozott világnézet nélkül tisztán művészettörténeti szakmunkára tolódott *Brogyányi Kálmán* szemrebbenés nélkül hallgatta végig a marxista ifjúság kiebrudalását a fiatal akadémia munkásságából. A Sarlósok így egy sorba kerültek *Fábry Zoltánnal*, aki az egyetlen egy számot megért — a demokratikus és liberális *Szentiváni Kuria* írói mozgalmából született s azzal együtt meghalt — prágai *Uj Munka* ankétján kereken visszautasította a Magyar Masaryk-Akadémia előkészitésében való részvételt. *Jócsik Lajos* ekkor írja meg Az Ut hasábjain cikkét „Akik egy millióért megelégedett kisebbséget szállítanának" cimen s *Terebessy János* ugyancsak itt — Fábry Zoltán lapjában — mutatja ki a csehszlovák állami költségvetés és a kisebbségi magyarság számarányai alapján, az ajándékba kapott egy millió körüli éles ellenmondásokat.

Hosszu bürokratikus előkészületek után voltaképpen csak 1933 végén, a *Magyar Figyelő* első számának kibocsátásával, kezdi meg érdemleges működését az új kulturintézmény. Már az első publikáció nyiltan elárulta, hogy hogyan viszonylik az új Akadémia a kisebbségi magyar népvalóság feléje szegezett követeléséhez. Ez az első publikáció mindmáig jellemző maradt az Akadémia egész működésére. A véletlenül Csehszlovákiában elérhető kvalitásos vagy kevésbé kvalitásos magyar kulturalkotók teljesen önkényes szereposztással és rendszer nélkül kiválogatott tárggyal lépnek itt a nyilvánosság elé, Manet festőművészetétől a munkácsi barokk építkezésig és az abszolut véletlen filozófiájától valami vulgáris „szociológiai" oktatástervig terjedő laza, összefüggéstelen problémakörben mozogva, melyet itt-ott tarkit néhány szintén véletlenszerüen beleapritott vers és novella. Az azóta elhunyt *Maléter István*, Jászi Oszkár neveltje, konkrét kisebbségjogi tanulmánnyal szerepel ugyan, de ez is eredetileg a Národnostni Obzor felszólitására készült prágai előadásnak, a Sarló gárdájában nevelkedett Szalatnai Rezső pedig a szlovenszkói magyar irodalmi termelést próbálja regisztrálni. A Magyar Figyelő legelső száma elárulta, hogy az új kulturszervezet a haladó diákok részéről kivánt és követelt kisebbségi magyar kutatóintézet helyett az egyéni utakon járó kulturmunkások kaszinójává vált, ahol senkit sem kötelez határozott munkaprogram a különleges csehszlovákiai magyar problémák megoldására.

Az alapitó államférfiu humanista realizmusa csakúgy független csehszlovákiai magyar kutatótársaságot képzelt el a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság keretében, mint a haladó magyar diákok útkereső, majd szocialistává váló realizmusa. Sem a Hradzsin ősz tudósa, sem a Sarlósok nem számoltak idealista beállított-

ságukban a nyers politikai erőtényezőkkel, amelyek számításában az új intézmény nem, mint önálló kisebbségi magyar fórum, hanem ,mint a hivatalos kulturpolitika mindenkori „magyar" szócsöve szerepel. Az Akadémia kiépítésénél hallatlan precizitással ezek az erőtényezők játszanak össze. A koaliciós kormányt képviselő szociáldemokrata és agrárius pártérdekeltségek közös erővel szoritják félre az akadémiai titkárság egyetlen komoly reflektánsát, *Barta Lajost,* aki *A magyar szellemiség Trianonja* című tanulmányában a maga különleges biológiai materializmusával egy reális kisebbségi magyar kulturpolitika távlatait bontotta ki. Az Akadémián a koaliciós kormány közismert magyar kisérleti emberei jutnak főszerephez, nevezetesen A Reggel című azóta megszünt magyarnyelvü kormánylap két szerkesztője, *Antal Sándor,* az agráriusok bizalmija és *Surányi Géza,* a szociáldemokraták embere. Különösen a szociáldemokraták sajátítják ki az új intézményt. *Dérer Iván* akkoriban iskolaügyi (ma igazságügyi) miniszter szociáldemokrata elvtársait s egyben alárendeltjeit juttatja vezető tisztségekhez, megannyi állami alkalmazottat. (Farkas Gyula, Jánoska Tivadar, Sas Andor, Szalatnai Rezső, Szerényi Ferdinánd.) Az Akadémia élére is állami alkalmazásban lévő középiskolai tanár kerül: *Orbán Gábor,* aki A Reggel hasábjain nem kisebb „tudományos" javaslattal lepte meg a magyar közvéleményt, mint azzal,hogy mellőzzük a hagyományos magyar helyesirást s térjünk át a „racionálisabb" szláv helyesirásra... Ama „tekintélydemokrácia" vonalán, mely „jobbfelé is, balfelé is" frontot állit, így odafejlődött az új kulturalakulat, hogy egyfelől egyáltalában nem juttatták benne szóhoz Szlovenszkó egyetlen magyar helytörténeti kutatóját, a konzervativan katolikus és feudálisan nemzeti *Alapy Gyula* komáromi levéltárost, aki a reakciós beállítottságú,de rendszeres munkával bő, szlovenszkói kutatási anyagot közlő *Nemzeti Kultura* tudományos folyóirat szerkesztője, másfelől viszont az Akadémia nemcsak mellőzte, de teljes erejével le is hengerelte a Sarlósok valóságkövetelő tudományos programját, melynek nagyvonalú kibontakozása ellen hiába hadakoztak Alapy Gyuláék éveken át.Ilyen kezekben és ilyen körülmények között természetes, hogy Masaryk magyar akadémiája a szlovenszkói magyarság sorsvalóságának eltagadójává lett.

A Sarlósok szociográfiai jelentései 1930-ban és 1931-ben a csallóközi, mátyusföldi, nyitrai, garamvölgyi, ipolyvölgyi, gömöri, bodrogközi, tiszaháti magyarság életébe világítanak be. Leirják az életszínvonal egyetemes sűlyedését, a kisgazdaságok hihetetlen elaprózódását s a földművesadósságok megnövekedését. Felvázolják a bankjobbágyság kialakulását, földönfutók urbanizálódását s gyári, nemkülönben a kisiparos munkanélküliek falusi repatriálását. Leleplezik a magyar zsellérségnek a földbirtokreform javaiból való kiszoríttatását, a militarizált szláv telepesrendszert s a szlávosító iskolapolitikát. Ugyanolyan tárgyilagossággal közlik mindezt, mint amilyennel a házteleszerzés háborúutáni megkönnyebbedéséről s az így előállott új falusi építkezésekről is számot adnak, a kulturérdeklődés általános megnövekedését jelentik, vagy a magyar tömegek ama kétségbevonhatatlan politikai demokratizálódását teszik szóvá, mely a régi magyar úri rendszer s a vármegyei állapotok visszatértét lehetetlenné teszi, a munkásság és földművesség osztályalapokon való szervezkedését mozditja elő. Mit is közölhetne ebből a csehszlovákiai magyar valóságból a Magyar Marasyk-Akadémia, amikor ugyanannak a vonalnak a szerve, amely az előbbiek rosszáért elsősorban felelős!

1934-ben Pozsonyban s Kassán eltörlik a magyar nyelv jogait, miután a magyarság az utolsó népszámlálás adatai szerint e két városban

nem éri el az összlakosság husz százalékát s így a csehszlovák nyelvrendelet értelmében nyelvének hivatalos használatára többé nem jogosult. Mi sem természetesebb, hogy egy ilyen sérelmes kulturtörténelmi fordulatnál a kisebbségi magyarság legfőbb kulturszervének is fel kéne vonulnia, hogy a tudomány teljes vértezetével védje az érzékenyen megsebesített magyarság legelemibb jogát, a nemzeti nyelvet! Uj tudományos feladatok adódnak Kassán is, Pozsonyban is, melyek teljesitése elsőrangú magyar kulturhivatás. A veszélyeztetett magyar nyelv védelmében feltünő demográfiai ellentmondásokat kell megoldani. Kassán a magyar kisebbségre nézve oly kedvezőtlen népszámlálási adatokkal ellentétben a magyar polgári pártokra leadott szavazatok száma mindenkor megcáfolja a husz százalék alá sülyedt állitólagos nemzetiségi számarányt, nem is szólva a nemzetközi munkáspárt magyar tömegeiről s a csehszlovák pártokra eső kassai magyar szavazatokról. (Ez a jelenség az 1935 májusában lezajlott legutóbbi parlamenti választások alkalmával fokozott mértékben ismétlődött.) Az államfordulat után rendkivül gyorsan fellendülő Pozsonyban már az a puszta tény leleplezi a csehszlovák nyelvrendelet végrehajtásának visszásságát, hogy a magyar lakosság abszolut lélekszáma nem csökkent, hanem emelkedett. A Csallóköz és Mátyusföld felől beszármazó magyar proletáriátus ellepi a külvárosokat s elmagyarosítja a fővárossal összenőtt, eredetileg német Főrévet és Ligetfalut. Ha a betelepedő, állami alkalmazottak, karhatalmi elemek, vasutasok, előmunkások — pillanatnyilag le is szorítják a pozsonyi magyarság relativ nemzetiségi számarányát, a legelemibb demográfiai ismeretek mellett is kétségtelen, hogy a nagy magyar hátvidékü Pozsonyban sohasem halhat el a magyar szó s a feltörekvő munkásosztály sorsának függvényeképt a magyar nyelv soha azelőtt nem birtokolt kulturhadállásokat építhet ki magának ebben a városban. A statisztikai összehasonlitás, szociográfia és demográfia, a történelem, történeti földrajz, településtörténet és nyelvészet, a szociológia, párttörténet és kisebbségi jogtudomány szellemi fegyvereivel kellett volna a pozsonyi magyar kulturtársaságnak is helytállania a magyar nyelv frontján. A magyar nyelv védelme a legkevesebb, amit egy magyar kulturintézménytől elvárhatunk, különösen akkor, ha saját székhelyén kerül veszélybe létalapja, a nemzeti nyelv. De várhatjuk-e ezt a magatartást a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt befolyása alatt álló, annak tagjaival szaturált Magyar Masaryk-Akadémiától, amikor ugyanaz a párt még magyar anyanyelvű tagjait is a legszigorubb pártfegyelem alatt arra kötelezte, hogy Pozsony és Kassa városi tanácsaiban a magyar nyelv ellen szavazzanak!

A pozsonyi Komenszky egyetemen több, mint egy évtizede új történelmi iskola működik. *Chaloupecky Vencel* cseh történész, a mai Szlovenszkó történetét a morvaszláv birodalom bukásától az Árpádház kihaltáig új alapokra fektető *Staré Slovensko* szerzője, tanitványaival együtt nagyméretű átértékelő munkát végez a Szlovenszkó multjára vonatkozó történetkutatásban, részben a magyar forrásanyag új feldolgozásával, részben új anyag feltárásával. Az egyoldalu magyar beállitások után kétségtelenül frappáns, de hasonlóan túlzó hang szólal itt meg— a centralizmus szolgálatában — mely máris nagy ellenhatást váltott ki autonomista szlovák körökben s egy modern szlovák településtörténeti iskola kialakulásához vezetett, mely a hagyományos szlovák tudományos akadémia, a turócszentmártoni *Slovenská Matica* oltalma alatt a szlovákok külön törzsi származását és ősi szlovenszkói megszállását vitatja Chaloupecky iskolájának morvaszláv történelemfolytonossági és a szlovák nacionalistákat annyira sértő cseh, morva, lengyel, magyar, ukrán, román telepitési és bevándorlási elméletével szemben. Chaloupeckyék és a

szlovák autonomista kutatók harca változatos erővel s nagy tudományos felkészültséggel folyik, a Magyar Masaryk-Akadémia folyóiratában azonban még csak e kulturharc regisztrálásával sem találkozunk, holott mindkét vitázó fél szláv egyoldalusága a magyar kisebbséget veszélyezteti. Hébe-hóba Budapestről szól be a vitába *Hóman Bálint* és *Szekfű Gyula* történeti vagy *Melich János* és a most elhunyt *Gombocz Zoltán* nyelvészeti iskolája, hogy hasonló nemzeti elfogultsággal mérgesitse el az ellentéteket. Egy reális történetiiskola a különböző nemzeti idealistákkal szemben tisztázhatná a szlovák és magyar tömegek közös jobbágymultját, fényt derithetne a polgáriasodás és a nemzeti kultura közös kezdeteire, felelevenithetné a magyar polgári radikálisok és szociáldemokraták szövetségét a nemzetiségekkel az államfordulat előtt s Acsády Ignác, Ágoston Péter, Király György, Jászi Oszkár, Szabó Ervin kutatásainak korszerű folytatásaként frontot emelhetne mindama teleológikus iskolákkal szemben, melyek a mai nemzeti tőkecsoportok ellentéteit vetitik a multba, hogy ideológiai fegyvereket kovácsoljanak mai érdekek számára. Ezuttal az ellentétek ütközőpontjába került kisebbségi magyarság szellemi életéhez állana a legközelebb egy ilyen reális történeti iskola megteremtése, mely az érdekeltségek vonalai helyett a népélet valóságának alapjaira helyezkedve a dolgozó tömegek társadalmi multját és közös érdekeit kutatná s a történelmi fejlődés való törvényszerűségének feltárásával hesegetné el az idealista belemagyarázásokat. Éppen Pozsonyban van tradiciója a reális kutatásmódnak, ahol *Bél Mátyás,* ez a szlovák és magyar honismeret s népkutatás közös eredeténél álló kiváló tudós, két évszázaddal ezelőtt gyakorolta emlékezetes pedagógiai realizmusát. Ez a történeti realizmus számos ponton szembetalálná magát Chaloupecky elméletével, amely kétségbevonja a magyarság kisalföldi és gömöri ősfoglaló szálláshelyeit s minden bizonnyal éles harcba bocsájtkoznék mindazokkal a tudományos elmélettekkel, amelyek a mai kisebbségi magyarságban elmagyarosodott szlávokat, úgynevezett „magyarónokat" látnak. Márpedig ezek az elméletek alkotják az ideológiai fegyvertárát annak a politikának, amit a Csehszlovák Agrárpárt égisze alatt működő *Slovenska Liga* folytat a kisebbségi magyar vidékek s a kisebbségi magyarság visszaszlávositásának nyilt programjával!

Kiragadott példák ezek, de élesen megvilágítják az új akadémia viszonyát a tudományos feltárásra és feldolgozásra váró csehszlovákiai magyar valósághoz. Pedig ma már maga a magyarság, a magyar dolgozók tömege, igyekszik fenntartani a Pozsonyban saját székházában berendezkedett legnagyobb csehszlovákiai magyar kulturtársaságot a magyar járások, városok és községek önkéntes adományai segítségével, abban a hiedelemben, hogy ez a kulturintézmény nemzeti kulturájának és szociális önismeretének független fóruma s legfőbb letéteményese. Holott Apáczai Cseri Jánossal nyugodtan elmondhatjuk: „azonba penig ugyantsak ott fentereg a Magyarság, a mely sárban nagy költésse előt volt."

A Magyar Masaryk-Akadémia nem egykönnyen tehermentesitette magát a valóságkultura egyszer már élesen vele szembehelyezett követelése s az ennek következtében teljesen nyilt országos felelősség alól. Az akadémia megalakulása után *Szerényi Ferdinánd* a tudományos szakosztály élén elsősorban is a szociográfiai kutatásmód ellen indit lefegyverző akciót. A Sarlósok táborából régebben leszakadt, bizonyos mértékig haladó elemek s az akkori magyar tanitóképezdei igazgatósága folytán vele szemben függőségben levő haladó szellemű tanítójelöltek összevonásával *Magyar Munkaközösség* cimen mozdít elő új diákszervezkedést, mely a Sarló dinamikus társadalomszemléletű szociográfiai kutatásmódját teljesen merev, sztatikus módszerrel, tisztára statisztikai munkával cseréli

fel. Az új mozgalom még ennek a statisztikai munkának a végrehajtását sem bizza magukra a diákokra, tehát az ifjúság kiszállásaira és vándorlásaira, hanem egyszerűen a falusi intelligenciát, a papot, tanítót, jegyzőt próbálja megnyerni arra, hogy a póstán szétküldött kérdőiveket pontosan kitöltse. A nagyvonaluan induló, megfelelő társadalmi tekintéllyel és anyagi segítséggel alátámasztott akció háttérbe tudta ugyan szorítani az egykor már elszigetelt Sarló szociográfiai munkásságát, mely még a legszükségesebb publikációkig sem jutott el, ámde a Csehszlovák Állami Statisztikai Hivatal alapos munkássága mellett a műkedvelő statisztikává torzított merev szociográfia hovatovább valóban szükségtelennek bizonyult. A *Magyar Figyelő* már meg sem említi. Még egyszer és utoljára szó van a szociográfiáról, tehát arról a startról, melyről a Sarlósok kulturharca a valóságért megindult, 1934 tavaszán a *Magyar Ujság* hasábjain, hol *Krammer Jenő* azt fejtegeti, hogy ami Szlovenszkón kell, az nem szociográfia, hanem — pszichográfia. Fel kell mérni a különböző nemzedékek és évjáratok lelkiségét, ez lehet csak kiindulópont az új kisebbségi magyar szellemi alkotómunka felé. Mig tehát Szerényi Ferdinándék a Sarlósok dialektikus materialista filozófiai alapon megkezdett szociográfiáját pozitivista adalékgyüjtőgetéssé tompitották le, adott ponton teljesen letéritve az ifjuságot az önálló valóságfelismerés útjáról, addig Krammer Jenő fejtetőre állított szociográfiája, az újsütetű szlovenszkói magyar pszichográfia már annak az új idealizmusnak nyit kaput, mely a materiális valóság felfedezését feleslegessé teszi. A magyar népvalóság és a társadalmi törvényszerűségek reális számbavételére törekvő Sarlós-gárda legelső feladatkitűzését, a szociográfiát, sikerült így óvatosan eltávolitani a Magyar Masaryk-Akadémia útjából.

Amikor 1931 végén a Komenszky-egyetem épületében a Sarlósok kezdeményezésére gyülést tartott a magyar egyetemi ifjúság s konkrét tudományos munkaprogramot állított fel követelésképpen az új magyar társulattal szemben, az Akadémia szervezői még megtehették azt, hogy egyszerűen feleletre sem méltatták a diákság követeléseit s tudományos program nélkül nyitották meg az Akadémiát. (Az egyetemi hallgatóság programtervezete, telve a kisebbségi magyar népkutatás kérdéseivel, 1932-ben *Duka Zólyomi Norbert* kiadásában nyomtatásban is megjelent. Kiegészitő programot adott ki hasonló szellemben a prágai *Magyar Akadémikusok Köre,* népszerű nevén *Mak,* diákegyesület is.) 1934-ben azonban már magán az Akadémián belül támadnak ellentétek s itt az Akadémia vezetősége már más magtartásra kényszerül. A személyi klikké változott vezetőséggel szemben, amely gondosan megkerüli és agyonhallgatja az élesen megfogalmazott szlovenszkói valóságproblémákat ellenzék lép fel, élén *Jarnó Józseffel,* az azóta tragikus körülmények közt elhunyt fiatal íróval és magyar kulturtörténeti kutatóval. Az ellenzék, melyhez többek közt a filozófus *Szántó Hugó,* a helytörténész és levéltári kutató *Sas Andor,* a festő *Reichental Ferenc* és az író *Győry Dezső* tartozik, szlovenszkói és kárpátaljai tárgyú rendszeres és színvonalas magyar tudományos, irodalmi és művészeti munkát követel a társaságtól. Sürgeti a klikkvezetőség eltávolitását, az Akadémián eluralkodott vidékies kaszinóműkedvelősdi kiküszöbölésére törekszik s a társaság kereteibe invitálja szabad kulturmunkára a Sarló időközben beállott bomlása folytán ekkor már mozgalmi összefüggés nélkül író és kutató, részben a marxizmustól is elvált, fiatal realistákat. A Magyar Ujság — már saját aktivizmusa érdekében is az Akadémián uralkodó szervilizmussal szemben — az ellenzéket támogatja s megkockáztatja azt is, hogy megnyitja hasábjait az akadémiai ellenzék mögött újból sorakozó Sarlósok kulturmunkájának. Az akadémiai vezetőség komolynak látja a

veszélyt. Riadót fuj, az akadémiai közgyülés előtt megvonja Jarnó Józseftől az akadémiai tagságot („állampolgárságának rendezetlensége miatt") s passziv megfigyelőszerepeket betöltő nemzeti reakciósaival szövetkezve drasztikus leszavazás útján hallgattatja el az ellenzéket. Ám az akadémiai vezetőség merevsége tarthatatlan a Magyar Ujság révén mozgásba hozott közvéleménnyel szemben s különösen, amikor *Az Ut* is éles támadást intéz az Akadémia ellen, az Akadémia engedményekre kényszerül. Sas Andor módot nyer arra, hogy egy seszínű nagyon óvatos és semmire sem kötelező, de mégis szlovenszkói tárgykörű, a valóság felé forditott s komolyan tudományos munkaprogramot szerkesszen s néhány fiatal realistát egyenként, nagy lassan beengednek az Akadémiába, hogy egyelőre hangtalanul osztozzanak annak továbbra is valóságködösítő munkásságában. Igy bejutott többek közt *Peéry Rezső*, *Jócsik Lajos*, a Felsőgaram cimü regénykisérletével feltűnt *Bányai Pál*, *Dobossy László*, a volt Sarló egyik vezető publicistája s legutóbb *Lőrincz Gyula* festő, aki művészetének realizmusával tünt fel 1935 tavaszán rendezett pozsonyi kiállitása alkalmával.

Az a körülmény, hogy a csehszlovákiai magyarságról, annak életéről, történelmi ellentéteiről és mozgásairól a hivatalos jellegű csehszlovákiai magyar tudományos, irodalmi és művészeti társulat nem tud számot adni még mai, sokoldaluan elágazott munkásságában sem, a szlovenszkói magyarság társadalmi fejletlenségének és a fiatal társaság gyermekbetegségének volna betudható, ha ez a társaság, minden eddigi lépésével nem egy nálánál érettebb és fejlettebb kulturkoncepciót gyúrt volna maga alá. A Sarló lezajlott kulturmegmozdulása óta a csehszlovákiai magyar kultura esetében egy minden szögletéig a kor ízzó ellentéteitől felzaklatott kulturáról van szó, az ellentétek végletéig kifejlett képletről, ahol minden mozzanatnak szerepe van a valóságot eltagadó vagy felmutató osztályellentétek feszültségeiben. Ilyen vonatkozások közepette világos, hogy a Magyar Masaryk-Akadémia magatartása a feltárandó magyar népvalósággal szemben nem pusztán fejetlenség, hanem tudatos regresszió. Ez a felismerés világossá teszi, hogy az akadémiai vezetők engedékenysége nem belátás, hanem nyomással kierőszakolt részleges visszavonulás, amelyet az a remény is taktikai szükségességgé avat, hogy nem egy volt Sarlós, nem egy realista leszorítható következetes fejlődési vonaláról s előbb-utóbb a valóságkendőzés szolgálatába állítható. Az a tény is, hogy a szlovenszkói és kárpátaljai magyar népvalóság elemi erővel felnyomuló kulturmozgalmát az Akadémia elkenő eklekticizmusa, növekvő polgári tekintélye s anyagi fölénye maga alá tudta temetni, elsősorban arra vezethető vissza, hogy a Sarló 1933-ban, a német fasizmus uralomrajutása s a munkásmozgalomhoz csatlakozott kispolgári és intellektuelrétegek részleges dezertálása idején, ellentétes csoportokra bomlott szét. A Sarlósok egy része visszafarolt a liberális polgárságba.

Ahhoz, hogy a realisták az Akadémián belül is helytállhassanak a valóságkendőző tényezőkkel szemben tudatos ellenzéki összefogás kell, következetes harc az uralmi befolyások ellen és az Akadémia maradéktalan kisajátitása a csehszlovákiai magyar népvalóság új tudománya, irodalma és művészete javára. Ilyen erőfeszitésekre azonban csak akkor lesz rátermett a realisták kisebbsége, ha az alakuló ellenzék kulturtörekvéseit termékeny és bensőséges kapcsolatba tudja hozni a csehszlovákiai magyar néptömegek életvalóságával, szociális harcaival, nemzeti küzdelmével.

Ma halott a magyar kulturélet Szlovenszkón. A kisebbségi népélet problémáiról az idegen egyetemeken felnövekvő új diáknemzedéknek fogalma sincs és a magyar problémák kutatására a Magyar Masaryk-Aka-

démián sem kap támpontokat. Elfeledett, betemetett kulturkincs mindaz, amit a Sarlósok kulturmozgalma a szlovenszkói és kárpátaljai, gazdasági és társadalmi valóság méhéből a kulturéletbe vetett. Az irodalmi életre jellemző, hogy az Akadémia kisebb-nagyobb pénzsegélyekkel hallgattatja el évek óta a fiatal szlovenszkói irók elégedetlenségét, akik nem jutnak hozzá, hogy kéziratait kiadják. (Végül is Masaryk Tamás összes munkájának magyar kiadását lanszírozta az Akadémia). A művészet terén ugyanaz a helyzet. 1933-ban még külön kiállítást rendeznek Pozsonyban a munkássággal kapcsolatba jutott festők, harcos ellentétben az Akadémia művészeti osztályának művészt és műkedvelőt, festőt és rajztanárt, ellentétes művészeti irányokat, különböző régi és új stilusokat muzeálisan párosító „kisebbségi magyar" kiállításaival. A front felbomlik s 1935-ben *Lőrincz Gyula, Pór Bertalan, Prohászka István, Reichental Ferenc és Weiner Imre* akcióját egy korszerű szlovenszkói magyar festőiskola felállítására az Akadémia bürokratikus masinériájának örvénye nyeli el. Sem tudományban, sem irodalomban, sem művészetben az élő szlovenszkói és kárpátaljai embervalóság és nemzetsors visszaadásával nem találkozunk. Aki a kulturában Szlovenszkót akarja, fusson Szlovenszkóról. A szellemi élet új valóságélmények feldolgozása helyett régi kulturiskolák harmadlagos és negyedleges másolójává romlott. Országszerte a Szinházi Élet, a Délibáb s a Tolnai Világlapja terpeszkedik, teljessé téve Szlovenszkó Barta Lajos megmondta „budapesti könyvgyarmat" sorsát. A valóság következetes kutatói irástudói és művészalakitói rejtetten, szétszórva, reakciós áradatban vergődnek, mely kimossa alóluk lassanként a valósággal való bensőséges kapcsolatot. Eredeti, tősgyökeres mgyar kultura Csehszlovákiában? Mellőzött, kirekesztett kultura ez, melynek fel sem mérhetjük mai helyzetében az értékeit.

A Sarló bomlásának s a Magyar Masaryk-Akadémia kulturreakciójának tömegsikerét mindazokon a helyeken, ahol a Sarlósok valóságidézésének széles befolyása volt, az új erőre kapott magyar nemzeti és klerikális reakció fölözi le ,mely már a fasizmus nyilt formáival jelentkezik. A klerikofasizmus *Rády Elemér* Kassán megjelenő *Uj Élet* cimü modern katolikus folyóiratával épített ki magának erős kulturhadállást, míg a *Darkó István* szerkesztésében megjelenő munkácsi *Magyar Irás* a lassabban kibontakozó nyilt nemzeti fasizmus hangadó orgánuma. A Magyar Masaryk-Akadémia (Környei Elek pozsonyi újságírótól származik az elkeresztelés: „az elakadémia") valóságkendőző kulturszerepében még a polgári oldalon sem fejlődésképes. A polgárságnak biztosabb kulturtámaszra, egy maradéktalan valósághamisitás nagyarányú kompoziciójára van szüksége. Amíg az Akadémia elakad pozitivizmusában s ennek hitelét is lerontó szűk horizontu eklekticizmusában, addig a fasizmus új idealista totalitáselméleteivel startol és elmult századok vallási és nemzeti rögeszméje alapján nagyvonalú kibontakozással átértékeli s eszmei fogalomkategóriák sémáiba szoritja a valóság minden elemét. Az Akadémia kisebbségi intézmény voltánál fogva az élesen kisebbségellenes csehszlovák fasizmus nyilt formáiba nem menekülhet, a teljes erővel éledő magyar nemzeti és klerikális fasizmus felé pedig hivatalos kötöttsége miatt útja nincs. Zsákuccában vergődik tehát, ahol egyaránt megsemmisitheti a kiszolgált kormányzat fasizálódása s az a magyar fasiszta áradat, melynek valóságkendőzésével utat nyitott.

A valóság azonban valóság marad, ha gondtalanul és felelőtlenül táncolnak is feszültségei felett. A munkásmozgalommal együtt elemi erővel feltörekvő materiális valóságszemlélet, mely dialektikus voltánál fogva új történelmiség eszmei tartalmát tudta adni a középosztályból kirajzó Sarlósoknak, a valóság tudatosításával újabb és újabb haladó kultur-

megmozdulásokat támaszthat a polgári társadalom állandóan differenciálódó szellemi életében. A fasizmus nyílt formáinak előtérbejutása veszélyt jelent s ellenakciókat vált ki. Ezek jegyében új megmozdulásokra kerül a sor midenfelé. Az új megmozdulások ismét a népvalóság s a történelmi népérdekek realizmusát állítják a valóságkendőzéssel szembe. Prágában *A Mak Ellenzéke* név alatt indul új diákharc a valóságkendőzés regresszív kulturformái ellen. Pozsonyban a *Műhely* készül teremtő munkára és kulturharcra. Beregszászon a *Czabán Samu* szerkesztette *Uj Korszak* körül csoportosulnak a haladószellemű fiatal tanítók. A haladó kulturerők országos összefogásán a pozsonyi *Magyar Szellemi Társaság* fáradozik. (A nagyon heterogén elemekből álló s egyelőre átütő erő nélküli mozgalmat *Kovács Károly* vette beható kritika alá a *Korunkban.)* Egy átfogó minden realista erőt tömörítő csehszlovákiai magyar tudományos, irodalmi és művészeti folyóirat tervén *Fábry Zoltán* dolgozik, aki nagy tanulmánygyűjteménye, az 1935 elején megjelent *Korparancs* óta ismét a szlovenszkói magyar szellemi élet középpontjába került. Minden jel arra mutat, hogy a legyűrt csehszlovákiai magyar valóságkultura feltámadni készül. Abban az új kulturharcban, mely nyilt frontvállalással a fasizmus valósághamisitása ellen ma ismét a valóságért kerekedik Szlovenszkón, megfelelő társadalmi támpontot nyerhetnek a Magyar Masaryk-Akadémia realistái is arra, hogy az Akadémián a magyar valóságért a nyílt ellenzéki harcot felvegyék s a valóságellenes uralmi tendenciák teljes kiszortásával valóban regenerálják is ezt a zsákuccába jutott, nagy hivatású intézményt.

[1] **A Korunk** Erdélyből is mindenkor támpontja tudott lenni ennek a valóságkutató szlovenszkói szellemi iránynak. Közölte Jócsik Lajos tanulmányait a csehszlovákiai magyarság társadalomrajzáról és Peéry Rezső akkoriban úttörő cikkét a szlovenszkói magyar munkásirodalom kezdeteiről. Míg Szlovenszkón helyet alig kapnak, ma is itt jutnak szóhoz a szlovenszkói magyar realizmus irásművészei, Dömötör Teréz, Morvay Gyula és Sellyei József.

NE HAJTSÁTOK LE FEJETEKET...

Irta: MORVAY GYULA (Tardoskedd)

BÉRESEK ASZTALÁRA

Béresek asztalára
ráhajlik a kalász, így kivánják,
mit vetettek uraság táblájára.

Szomszéd majorokban a béresek
éppen most káromkodnak,
éppen most menetelnek.

Biztosan tengerig, bulvardig
hangzik a kemény csattogás,
hallja azt mind, ki nem haldoklik.

Vész vegyült szét a világban
a béresek most káromkodnak,
most menetelnek úri majorban,

mert béresek asztalára
nem hajlik a kivánt kalász,
mit vetettek urság táblájára.

EZER SZEGÉNYLEGÉNY

Nincs annyi forrás és nincs annyi erdő,
amennyi ezer szegénylegényt elrejtene.
Hiába forog szegényparasztok sorsa csillagokkal,
itt nyüzsög ezer szegénylegénnyé lett ember.

Erdők és források! bokrok és bújó-árkok!
sokasodjatok! mert
ezer szegénylegény talpal felétek.

SZOMORÚ VASAK

Egytől százezer-darab traktor-alkatrészig
valahol a gyárakban szomorú rozsdásodás van.
Itt állnak a faluk.
Körülöttük a sárga, kék, zöld pasztellfoltok,
a nadrágszíj-keskeny földek,

amelyek halálos ásítással hiába várják
a lázasmellű, avartbontó gépeket.

TEGNAP ÉS HOLNAP DÖBBENETE

Szent sejtelem párázik földek fölött?
Nem. Fekete földből tízezer parasztököl meredezik.
Tegnap az volt itt a döbbenet,
hogy a bogarak felzabálják a vetést.

Holnap? Holnapután?
Ki tudja?

Csak szeretnénk, ha nem lengene a sejtelem,
hogy holnapután
az emberi sorsokat is felzabálja valami.

FEHÉRARCU GYEREKEK

Tavaly is láttam, az idén is láttam,
hogy a külvárosban és a csatornázásnál
febukkantak a fehér arcok.

Én is tanítottam őket.

Vékony gyerekek, fehér arccal, piszkos tarisznyával.
Ijedelmet láttam bogárszemükben.

Semmi mást.

NÉGY HALOTT AZ UCCÁN

Feketék a kapuk, mint a gyászdrapériák.
Fekete az emberek arca.
Töröttlábú felhő sír az ucca fölött.

Négy vászonlepedő alatt
négy halott az uccán.
Csak úgy elpusztultak ott.
Elpusztította őket a föld, a gyár, a kenyér.
Fehéren most csak elúsznak valahová.

Karbolszag, jódszag érzik, kileng egy fáslidarab.
Négy ember csak belevész a semmibe.

Feketék a kapuk.
Feketék a palánkok.
Egy felhő sír az ucca fölött.

VISSZAJÁRÓ TÜZEK

Csak megérintem régi dolgaimat, felcsap belőlük a tegnap szele.
Egy papírdarab: elhalt magam vagyok azon.
Ez itt régi-rossz ruhám: valahová eltűntem belőle.

Álmodom is: felémúszik az üvöltő tömeg,
felfehérlik kórházi ágyam: hetvenketten
tapogatóztunk a nap felé, hetvenkét beteg.

Tűzzel dagadó dolgok ölelnek.
Csak megérintem régi dolgaimat:
kicsap belőlük a fojtottság, a tűz, mik tegnapot ölnek.

A RÖNTGENEZŐ PARASZT

Nem látjuk, de érezzük, hogy este
akác-magas paraszt indul a mezőkről.
És jön, — és temetőtől temetőig,
faluszéltől faluszélig
ássa a fehér utakat, ássa a fekete földeket.
Átröntgenezi a vályogfalakat
és átcsengi a kapunyikorgásokat:
építek! ások!
Látjátok: ezer unoka jön utánam!

Nem is kell, hogy lássuk, elég ha érezzük,
de biztosan érezzük
és egymásnak adjuk tovább:
akác-magas paraszt indul a mezőkről.
Kőműves, építő, röntgenező
és temetőtől temetőig
mindent felforgat ő.

VASBETONT KARCOLNAK A LEVEGŐBE

Négyezer ember él a faluban.
Tízszer négyezer vágy születik minden percben.
És leülnek az emberek és nehéz kezükkel,
rojtos kabátban ceruzát szorítnak,
mintha kocsirudat markolnának, írnak,
gondolatot sugároznak.

Egy az ő vágyuk várossal, azúréggel,
a kozmosz gyerekei ezek az öreg szegényparasztervezők,
akik vasbetont karcolnak a levegőbe,
transzformátor-búgást várnak ucca végéről,
színházat csinosítnak négyezer embernek,
hol ők ülnek majd az első sorokban.
Négyezer ember tízszerannyi vágyat szül minden percben.
És még millió vágy, millió harc fog születni a mélyben.

MÉLYSÉG ZENÉJE

A szirénák hallgatnak.
Réteken a margaréták elterültek.
Asztalra koppan fejem,
Sors, kenyér és könyv magasulnak fölém.
Fáradt vagyok,
ezrek is ilyen zsibbadtak néha,
most van a csend ideje, ez a mélység zenéje
üvöltő vihar előtt.
Egy percnél tovább nem tart fáradtságom.
Szirénák, felvonulók hallgatnak.
Réteken a margaréták lehullottak.

NE SÍRJATOK

Ne hajtsátok le fejeteket és ne sírjatok.
Elszállt a szikrás vágy, ne sírjatok.
Tűzzel építnek a kovácsok, traverz gerenda helyett.
Kőművesek téglát raknak, vetés alá kell a vályog.
Parasztok porhanyítják a földet, jeleket kivánnak a rétre.
Fűtők reszkettetik a kazánokat, duzzadt öklük van hozzá.
Ne hajtsátok le fejeteket.
Dohogjatok, harcoljatok és ne sírjatok,
reszkettessetek szívet, ablakot,
mert aki elindult az élet felé, az elindult.
És el is éri.

PARLAGON ÉLŰNK

Irta: SELLYEI JÓZSEF (Vágsellye)

Reggelre megborjazott a tehén.

Az anya újra korábban kelt, mint Dezső, bement az istállóba és már ott találta a borjút az almon, az anyja mellett.

Beszaladt a legényhöz,hogy fölverje. De ez már öltözködött. Amikor az anyja bejelentette neki a dolgot, akkor kirohant az istállóba, úgy féligöltözötten.

Egyetlen pillantással átfogta az egész istállót. Látta: fekszik a tehén. A borjú köldöke rendesen pattant le.

Nyugalom ült beléje.

Elvégezte reggeli dolgát, kihányta a trágyát, megpucolta a lovat. Akkor nekikészülődött a borjú megszoptatásának. A tehén csöndesen kérődzött, ugyanazon a helyen feküdt, hogy rá köllött szólni:

— No, Borka, föl!

Megmozdult a tehén. Föltápászkodott elülső lábaira, de csak visszaesett elerőtlenedve.

Elrémült Dezső ezen az erőtlenségen.

Éppen jött Pista. Most ketten voltak, hogy a rémületen megosztozzanak.

Szomorú, érző szemekkel bámult rájuk a tehén. A borjú éhesen bégetett, mint valami riadt bárányka. A két paraszt csak állt fölöttük, látták: baj van.

Az öregasszony sírvafakadt.

Ez a sírás lökte meg Dezsőt.

— A borjúnak szopnia köll!

Olyan volt ez a szava, mint valami vezényszó akkor, amikor nem tudja az, aki kimondja, hogy jót cselekszik-e, de valamit cselekedni akar.

Lenyomták a borjút az alomra, az anyja alá és kényszerítették, hogy fekve szopjon.

Pista aztán az állatorvosért ment. Már nem ért rá visszajönni, az állatorvos egyedül jött.

Dezsőben ekkorra nagy forróságok szaladoztak össze-vissza. A kalapját elveszítette. Azt se tudta, hogy hol hagyta, csak érezte, hogy nincsen a fején. Nem ért rá megkeresni. Már el is felejtette volna, hogy kócos haja a szemébe lóg, de az anyja, akiben a tragédiák csak a megismerés percére borítják el a lelket, aztán újra a mindenről gondoskodó asszony — most is nagy gondoskodással fölhozta:

— A kalapod a fejedre tehetnéd.

De a legényből kifakadt a meghajszolt paraszt:

— A kórságnak köll a kalap! Nem látja a döglő tehenet?

A szeméhöz kapott ebben a pillanatban. A jobbkezével a balszeméhöz és minthogyha a kieséstől félne, beljebb nyomta, hogy káprázott azután.

Mindez az istállóban történt.

Kint borús volt az ég és a csukott ajtajú istállóban kevés volt a világosság.

Az állatorvos belényúlt a tehénbe.

Fölfújt a tehén. Kinyújtózkodott és az idegen test bennemotozkálásától megjött fájásai nyomán, roppant nagyokat fújva, erőlködni kezdett.

A vajúdások voltak ezek a roppant nyögések, amik kilökték a visszamaradt poklát.

Tiszta balkezével följebb tolta az inge ujját az állatorvos. Dezső odaugrott, hogy segítsen. Föltűrte a selyeming ujját a szőrös, eres karon. Tűrte az orvos, hogy a vagyonát féltő, de magát segíteni nem tudó legény abban élje ki az ösztönét, hogy az ő vizsgálódását segíti.

— A nyakkendőmet is tűrje be valahova.

A kék selymet a nadrágtartója mögé dugta.

— Jól van.

Ideges volt az orvos és megnyugtató volt neki, hogy ráförmedhet az emberkékre.

A tehenet nézték.

Az öregasszony langyos vizet hozott fehér lavoron.

A tehén egy nyögő vajudással kilökte a poklát. aztán a fölszabadulás nyugalmával nyalta a borjút, amelyik előtte hevert az almon.

Az orvos magyarázott:

— Vannak esetek, amikor a medence alján az erek összecsomósodnak és ilyenkor fordul elő, hogy ennek következtében a tehén egy ideig föl nem állhat. Különösen olyankor történik meg ez, amikor a tehén

kifejlett, nagy borjút ellik.

Az öregasszony odaszólt:

— Ez pég nagy borjú. Van hatvan kiló. Sok az.

Sipító hangja a féltés volt.

Keszkenője félrecsúszva ült a fején.

— Sok. Nagy darab — hagyta rá az orvos és nézte ezeket az emberkéket, akik a vergődésben úgy megkicsinyesedtek, mint a bogarak.

Látta az orvos, hogy ezeknek most mindenük ez a döglődő tehén a borjával és a tejével.

Lehajolt a tehénhöz és belényomta a kezét. Kotort a beleiben. A tehén föl akart ugrani a fájdalomtól, amit az orvos keze okozott benne. Elülső lábait kinyújtogatta, de a hátulsókra gutaütötten bukott vissza.

— A fejihöz, a fejihöz — sürgette Dezsőt segítségnek. — Le köll nyomni, hogy ne mozogjon.

Ugrott Dezső, ránehezedett a két szarvára, lenyomta és rajta feküdt. Fújt a tehén. Nagy szemeiben a rémület karikázott és erőlködött, hogy lerázza magáról a terheket. De a legény vasmarokkal tartotta. Az orvos benne motozott.

— Az istenit, fuj, az istenit, csupa bélsár!

Nézte a legény az orvost, várta, hogy mit állapít meg. Csittította a tehenet maga alatt.

— Hóha, becinka, hóha.

Kihúzta a kezét az orvos.

— Semmi.

Ránézett az asszonyra: buta szemekkel bámult és aggodalom volt benne a tehén miatt. Pusztulásra gondolt.

A legény fölugrott a tehénről, a ruháját porolta, minthogyha az volna a fontos, hogy ne maradjon rajta piszok és semmi más. De bár titkolta, kitört belőle a fojtottsága a kérdésből:

— No?

— Bent semmi baj. Bent rendes minden.

A kezét mosta már, aztán megtörülte.

A törülközőt rádobta a tehén combjára és rányomta a fülét.

Rendelkezett:

— Mozgatni köll a lábát föl és le. Embert köll még hívni ide segítségül.

Fölvetette a fejét Dezső:

— Embert nem hívok!

Dac is volt benne, félelem is.

Az orvos magasan érezte magát, ahonnan lenéz. Látja: szégyenli magát itt egy fiatal paraszt, ha mások látnák, hogy valamije veszendőbe megy. Kerüli a kárörvendő szemek nézését és egyedül akar megbirkózni mindennel.

— Mozgassa a lábát.

Mozgatta.

— Az istenit ennek a piszok világnak.

Az orvos káromkodott. Bódultan nézte a két paraszt.

— Nyikorog.

Az asszony sikoltott:

— El van törve a lába?

— El.

— Jóságos Isten!

Dezső odahajolt hitetlenül.

Most az orvos mozgatta föl s alá a lábat.

— Nyikorog.— csak ennyit mondott.

— Nyikorog — mondta mégegyszer az orvos is és a legényt nézte. A szemeit.

Itt most egy világ halt meg, egy emlékes élet: itatások, amikor egy állat a gazdájához jön és megsimogatást vár. A legény szeme: előbb nagy golyó, kidülledve, előremeredve, csodálkozva. hogy hogyan is? aztán visszahúzódva, mint a szívenütéstől. egy testvér, egy kenyeretnagyobbító társ elvesztése fölött. Aztán még mélyebbre húzódott a golyó, a pupillák mögé, már dac volt ez. Aztán ismét előreugrott, hogy dühösen menjen neki valakinek, akiben az okot keresse.

De nem volt ilyen.

Arra gondolt, hogy elaludta azt az időt. amikor föl köllött volna kelnie és vigyáznia köllött volna, hogy megelőzze ezt a bajt. Homlokát verné: de lecsitul: hiába.

Síróssá ugrik már a szeme és szomorússá. Alkut lát, csapkodó tenyerekkel, amikor a kereskedő majd hatszáz koronát igér az állatért, semmi többet és ő kénytelen lesz odaadni potom árért.

A kabátját és a sálját vette föl az orvos. Részéről a vizsgálat már be volt fejezve.

Embereket akart megnyugtatni:

— Nem köll éppen törésnek lennie. Ezt persze pontosan meg nem állapíthatom, de talán csak repedés az. Lehet, hogy leesett a tehén. Hogyan borjazott?

— Reggel, amikor kijöttünk, már itt ficánkolt a borju. Egyedül borjazott. A tehén feküdt, azóta nem is kelt föl. Föl akartam verni a szoptatás miatt, de nem állt föl. Fekve szoptattuk meg. Azt hittük, hogy csak fáradt a nagy borjú miatt — beszélte el Dezső, amit fontosnak tartott az orvossal közölni.

Az orvos tovább magyarázott:

— A vajúdások megkezdésekor a tehén kirugdalt maga alól minden szalmát és a tégla csupasz maradt. Mert a kisparasztok azzal divatoznak, hogy az istállóik alját téglával rakják ki, minthogyha csakugyan könyvekből gazdálkodnának. Pedig csak éppen a szépet utánozzák a könyvből, a jót sohasem. A tehén a csupasz téglán megcsúszott, leesett. Talán megrepedt a csontja, talán eltörött. Az istenit a parasztszokásnak! Meg az is döntő, hogy a paraszt a marháját egész télen át nem engedi ki az istállójából, hogy megjáratná. Különösen a nehéz, borjas teheneket nem járatja meg. A csontja meglágyul a tehénnek. Aztán nem bír ki egy leesést.

Védekezően szólt Dezső:

— Sohase tudhatja az ember, hogy mit csináljon. Tavaly kiengedtük. A jégen a tehén megcsúszott és leesett. Döglött borjút vetélt ki magából.

Perc mulva szólt az orvos:

— Hát jégre, nem mondom. De sáros, vagy havas időben ki köllene engedni mégis. Ha borjas is. Sőt éppen akkor.

Nem tűrhette az iskolát a paraszt.

Mit köllene most csinálni?

— Semmit. Etetni csak, ha eszik, hogy le ne fogyjon. A borjút fekve szoptatni. Pereden volt egy tehenem, amelyik hat hétig feküdt, akkor begyógyult a repedése, összeforott és fölállt. Eladni kár volna a tehenet a borjú miatt. Más, ha már pontosan tudjuk, hogy törés. Akkor az Isten se segít.

Az öregasszony elfeledkezve bámult. Gondolatok kergették benne egymást, amiket a külső dolgok ajaztak föl az ő fáradt lelkében. Most szavakban fakadtak ki:

— Átok ez a házunkon. Öt éve, hogy új házban lakunk, minden tavaszon ér valami istencsapás, de mindig. Tavaly is döglött borja volt a Cifrának, harmadéve kifordult a ló segge, a sárgáé, amelyik az a kicsi volt. Negyedéve az uram halt meg. Jaj, mi lesz ez? Most meg, nus itt van e! Nagy szent Isten, te jóságos ég!

Az orvos a botját forgatta, kiment az istállóból. Megállt az ajtó előtt és szétnézett az udvaron. Nem mintha keresett volna rajta valamit, csak nézett. Ez volt az a perc, amikor azt várja, hogy a parasztok megkérdezzék tőle alázatos hangon:

— Doktor úr, mivel tartozunk?

De a megzavart legény és az anyja nem kérdezték még. Az eszükbe se jutott. Dezső az ajtót csukta be, azzal az ösztönnel, hogy az állatokból fejlődő meleg ki ne illanjon. Az asszony a lavort tartotta maga előtt és nem tudta, hogy szóljon-e valamit, vagy se.

Unta az orvos a várást és szólt:

— A ganajrakás köré korlátot köllött volna csinálni, abba zárni a borjas tehenet, naponta legalább két órára.

Dezsőnek az eszébe jutott, hogy a kalapja az istállóágyon van. Bement érte és kijött újra.

— Fájuk, az van ölég — mondta az orvos — hiszen az erdejükben csupa akác nő.

Dezső megütve kapta föl a fejét. Már megértette az orvos várását, megkérdezte:

— Mennyivel tartozunk, doktor úr?

Most már fölöttük akart maradni az orvos, nem felelt mindjárt.

A kazlat nézte.

A kazal itt is becsurgott. Az istenit a lusta parasztjainak, nem teszi pajta alá, hanem így hagyja megrohadni az őszi esőktől, aztán tavasszal rohadtan eteti. Hát persze, hogy ilyen a marhája.

— Azt hiszi, nem tudom? Pénzbe kerül a pajta, nos és talán úgy lopjuk a pénzt és nincsen hova tenni? Azt hiszi, nem tudom, hogy korlát köllene? De ki ad rá pénzt? Mert a megrohadt szalma értéke nem akkora, hogy ugyanannyiért pajtát vehetnék.

Az orvos evődött:

— Hanem dögöljön meg tőle a marha!

— Ha megdöglik, az döglik meg, ami van. Ha leég a ház, az ég le, ami van. Visszafelé van hova menni. De miből csináljak pajtát? Miből szerezzek rá pénzt? Honnan teremtsen elő, ami nincs?

Szemébe húzta a kalapját az orvos. Már nem merte ingerelni ezt a legényt. Nagyon érezte, hogy más szemmel kell nézni a parasztot, nem fölülről, magasról — de nem volt ereje rá. Nem merte megérezni a parasztok írtózatos helyét, amit így mondott Dezső:

„Visszafelé van hova menni, de honnan teremtsem elő, ami nincs?"

Szükségét érezte, hogy még ebben a percben elrúgja magától a parasztot. Cigarettát vett elő és rágyujtott.

— Husz korona lesz.

— Van aprója, mama?

— Nincsen, nem váltottam — rebegte az asszony.

— Majd behozom doktor úrnak azt a pénzt — mondta Dezső.

Bólintott az orvos. Arra gondolt, hogy csak akkor fogja megkapni a pénzét, amikor vagy a borjút, vagy a tehenet fogják eladni ezek az emberek, mert csak így tudnak pénzhöz jutni.

— Nagyon messze laknak, félórát köll most vándorolnom ennek a sárfészeknek s másik végére, hogy hazajussak — mondta.

— Fordítva doktor úr, mi itt lakunk, de a doktor úr lakik messze, a másik faluvégen.

Az öregasszony kényszerű tréfájára, amelyikből a keserűség nyála csurgott, elmosolyodott az orvos.

Aztán elment.

A tavaszi felhőből éppen szemeregni kezdett az ólmos eső.

MAGYAR KULTURKRÓNIKA: SZEKFŰ GYULA

Irta: DEZSÉRI GYÖRGY (Debrecen)

Csendesen és látszólag a politikától mentes „tiszta és öncélú" tudomány szolgálatában áll közel három évtized óta *Szekfű Gyula,* a „modern" magyar történettudomány legnépszerűbb művelője. *Rákóczi* könyvétől a *Három nemzedék*-ig kétségtelenül nagy útat tett meg az egykor sokat támadott történész míg az egyetemi katedráig és a *Magyar Szemle* szerkesztőségéig eljutott. Ezt az útat a kisebb-nagyobb cikkek, tanulmányok százai jelzik és a 20—25 önálló kötet, amit évek során a magyar történelemtudomány „öregbitésére" kitermelt. A „modern" tudós „szerzetesi" szorgalma azonban csak látszólag politikamentes és objektiv. Azok, akik a háború utáni magyarság, de különösen a mai u. n. „reform-nemzedék" ideológiai kifejlődését figyelemmel kisérik, azok e magyar Michelet szellemujjainak nyomát ez új nemzedék „lelkiségén" bizonyára észreveszik.

A háború utáni magyar „reform-ideológusok" közül tudásuk szélességét és látszat-radikalizmusuk hatását illetőleg három név emelkedik ki: *Szabó Dezső, Németh László* és *Szekfű.* Szabó Dezső hatása irodalmi és politikai. Színpadiassága és romantikája sokáig éltető eleme a magát „haladónak" nevező ifjúságnak, munkásságának azonban csak negativ része érdekes, a „kurzus" kigúnyolása és pellengére állitása. Ideológiájának pozitiv oldala viszont ugyanolyan romantika mint aminőt kevesebb hatással de több művészettel és frissebb műveltséggel Németh László hirdet. Hármuk közül a legkevésbé Szekfű Gyula hangos, mégis hatás tekintetében az „új arcú magyarság" kialakitásában az övé az oroszlánrész. A politikai élet forumaitól távol élő, könyvtárak és levéltárak magányában dolgozó tudós a legjellegzetesebb formálója és kialakitója annak a „konzervativ haladó" gondolkodásnak, amelynek nyomát a katholikus és protestáns, a magyarországi és erdélyi „reformerek" gondolkodásán felfedezhetjük. A *Vigiliá*-tól az erdélyi *Hitel*-ig és felvidéki *Prohászka-körök*-ig mindenütt a „nagy katholikus" történész ideológiai befolyásával találkozunk, pedig Széchenyi modern átirója és szellemi „örökségének" legfőbb kiárusitója nem a „divat" embere. Szekfű az u. n. örökértékek szolgálatában áll, akárcsak az a kormány és parlament, amelynek „lelkiségét" a mai idők követelményeinek megfelelőleg kialakitotta. A nagy Rákóczi vitától eltekintve, amellyel a multat radikálisan „átértékelők" táborát állitotta maga mellé, Szegfű forradalmi attitüdben lép elénk és halad tovább. Látszólag a mult „tradicióit" rombolja a „tiszta és érdektelen" tudomány nevében, lassan-lassan azonban e rombolás célja és módszere felfedi a történész igazi szándékait. Szekfű pillanatnyilag csatát veszit: ám a veszteség nem kedvetleniti el. 1919-ben, az ellenforradalom legelső éveiben ismét az élen áll, de ezuttal a negativ birálat kiegészítődik egy olyan pozitiv tannal, ami már „tudományos" köntöse ellenére is politikai célokat szolgál: a liberális magyar társada-

lom ledőfését és új, neokatholikus, neokonzervativ és neobarokk életszemlélet kialakulását. A *Három nemzedék* első két kiadása ép' úgy a politikai és lelki restaurációt szolgálta, mint annakidején a francia forradalom bukása után *Chateaubriand* Génie du Christianisme-je, csakhogy míg az utóbbi inkább művészi megirásában hatott, addig Szegfű könyve látszólagos „tudományos" megalapozottsága révén férkőzött a szervezkedő reakció gondolkozásába. Az 1867 és 1918 közti idők összes igazán társadalmat formáló áramlatainak Szekfű a legfőbb elitélője. A liberálizmus és szocializmus elitélése mellett van még egy tétele, ami e kettő mögött meghuzódik, a szerző előszeretetéből azonban külön fejezetben is részletes kifejezést nyer: az antiszemitizmus. Jól vigyázzunk! Szekfű Gyula nyíltan nem antiszemita, a nemzeti lélekhez „idomult", „kevés számú" zsidót nem támadja, sőt nem harcol a cionizmus ellen sem, mert szerinte a zsidóság nagy kérdésének megoldásában a zsidó „öntudat" felébredése komoly lépést jelent. De annál inkább küzd a zsidóság szellemi, gazdasági és politikai „befolyása" ellen, mert szerinte ennek a befolyásnak tulajdonítható a nemzetközi szellem, a liberálizmus és a szociálizmus előtörése. Szekfű érvelése rendkivül tudatos és megtévesztő, főleg azokra a jóakaratú, szociális beállítottságú olvasókra, akik se kellő szociológiai felkészültséggel, se határozott világnézettel nem rendelkeznek. Szekfű tehát korántsem „hamisit". Mindenütt statisztikákra hivatkozik, jól ismeri az általa tárgyalt kor összes igazi erőtényezőit, idézeteinek és mondanivalójának sok helyen megtévesztően haladó izt ad, sőt ez a „baloldaliaskodás" egyes helyeken odáig megy, hogy negativ társadalomkritikája becsületére válna nem egy marxistának is. A nemzetet nem egységesnek fogja fel, hanem a maga rétegeződésében (munkásság, parasztság és középosztály) tárgyalja. Rámutat az egyes fejezeteknél a különböző társadalmi osztályok gazdasági, politikai és művelődési szerepére is, de csodálatoskép' — bár a kapitalizmusról folyton beszél, annak lényegét vagy nem érti, vagy tudatosan félremagyarázza. A külső jelenségeket észreveszi, ám a jelenségek mögött meghúzódó erőkről már nem tud. Tárgyilagossága mindvégig megtévesztő, s a tárgyilagosság álarcát csak akkor ejti le — akaratlan, és ezzel rávilágit mondanivalói igazi súlyára — amidőn a szocializmusról beszél. A marxizmust pl. így határozza meg: „Az önzés és gyűlölet azon naiv cinizmussal kimondott egyetlen rugó, mely a marxizmust minden más társadalmi rendszertől, sőt az ipari munkásság egyéb mozgalmaitól, akár Proudhon vagy Stirner, vagy az anarchisták elveitől is megkülönbözteti. Ez önzés és gyűlöletnek gazdasági és politikai kifejezése az „osztályharc", mely a marxizmust mai alakjában mindennemű alkotó munkára lehetetlenné teszi." (*Három nemzedék* 365 o.) Reméli azonban, hogy a nyugati szocializmus „kétségbeesett erőfeszítései" nyomán „előbb-utóbb meg fog születni a marxizmus reviziója nem balfelől, Ázsiában, hanem emberibb, konzervativabb, keresztény és európai szellemben." Szekfű reményeit ezuttal a mindent megoldó jövőre hagyva emeljük ki, hogy „tárgyilagosságát" milyen külön hangsúlyokkal szuggerálja a három nemzedék háború utáni ivadékainak elemzésénél.

„A tényekhez nem illő rózsás színezéstől tartózkodnom kell" — mondja Ő, aki csupán a dolgok „magányos szemlélője." Hogy mennyire nem az, hanem erős harcosa és egyik legfőbb ideológiai alátámasztója a mai magyar „konzervativ reformizmusnak", azt igazolja, az *Állam és nemzet* című fejezet, mely a békeszerződések utáni Magyarország helyzetét ismerteti. Bethlen Istvánt emeli ki és idézi, „akinek szavaiban olvasóim bizonyára felismerik a Széchenyi-féle lelki koncepcióját a magyar nemzetiségnek." (I. m. 380. o.) Majd kritikát gyakorol a névmagyarosítás és más reformakciók felett, hogy végül odakonkludáljon, hogy a jelenlegi

államfő személye „több mint egy évtizede nyugvópontot jelent, mely köré elhelyezkedhettek az állandóságot és forradalomellenességet jelentő elemek." Elismeri ugyan, hogy a mindenkitől várt „szociális program" nem jött létre, de ennek az a „neobarokk életszemlélet" az oka, amelyik nem tudott még igazában Széchenyi megértéséig felemelkedni. „A háborút követő belső országégés... lángja mellett világosan fel lehetett ismerni a magyar társadalom szervezeti betegségeit s azt az utat is, amelyen ezek gyógyíthatók", — irja, de azután mégis önmagával jut ellenmondásba, amidőn elismeri, hogy igazi reform még sem jött létre. A jövő útja az volna szerinte, „ha társadalmi összefogásunkban" el tudnánk hagyni az „eddigi szük középosztály felfogását" és „szélesebb rétegeket" kapcsolnánk be a nemzeti életbe. A háború utáni bajok okozóit ismét csak a liberálizmusban és szocializmusban látja, bár ismeri, hogy ezek politikai befolyása nagyjában 1919 után megszűnt. Mégis, — irja: — „az üres liberális retorika nemhogy megszűnt volna, hanem antiliberalista köpeny alatt tovább élt" és uralkodott a „lelkeken". „A kommunizmust hosszú időre népszerűtlenné tette a szociális gondolatnak épp a munkásságra való alkalmazását." A magyar munkásság vezetői „hatalmi őrületben" szenvedtek. Ez egyik főoka annak, hogy „sem a társadalmi tagozódás, sem a társadalmi gondolkodás nem igen változtak."

A háború utáni „neobarokk" társadalmat Szekfű szerint az utánzás és a másolás jellemzi. Ebben az új katholikus magyar társadalomban „van valami ressentiment féle, mely a forradalmak népbarát frazeológiája reakciójaként fordul el a szegényembertől, s ha számára akar is alkotni, akkor is a barokk úri, nagyúri formájában teszi ezt." De megvannak Szekfű szerint az „új gondolkozás" nyomai is. A „tekintély tisztelet" helyreállt és erre nagy szükség volt. Sajnos — irja — a „nemzeti egység" még sem született meg. Ez csak akkor valósulhat meg „ha eloszlanának azon antinomiák, melyek jelenleg ember és ember között érzelmi, anyagi, akaratbeli különbségeket tartanak fel." Meg kell tehát „szüntetni" a következő „ellenpárokat" (416. o.) „nagybirtokos-mezőgazdasági munkás; katholikus-protestáns; zsidóság-magyarság; öregek-állástalan fiatalok." Ez az a pont ahol szembekerülünk a problémákkal. Itt áll elő Szekfű „reformgondolataival" és csillogtatja meg a „békés fejlődés" eszközeit. Az érdeklődést egy darabig ébren is tartja helyzetrajzának realizmusával, ahol leplezetlenül látszik támadni a nagy és középbirtokot. Azonban ne ijedjünk meg! A támadásnak nincs éle. Színpadi támadás ez csupán a drámai helyzet kedvéért.

A régi Magyarországon Szekfű szerint a föld 45.8 százaléka volt kisbirtok, 54.2 százalék közép és nagybirtok. Jelenleg az arány 44.62 kis és 55.08 százalék a közép és nagybirtoknál. Szekfű látja a szociális bajt és fél tőle, kivánja a reformot, mely egy elkövetkezendő „rosszabb" valamitől van hivatva megmenteni a nemzetet, de közbe dicséri Bethlen Istvánt, akinek sikerült mindvégig elgáncsolni a Szekfű által is „remélt" reformokat. „A földreform pénzügyi biztosítására Bethlen István grófnak sikerült 1928-ban a gyufamonopóliumra hosszúlejáratú kölcsönt felvenni s ha az eredmény ma, tiz esztendő és egy eddig példátlan agrárkrizis távlatán át még sem kielégitő, ezért sem személyek, sem pártok nem vonhatók felelősségre." (418. o.) „Ne feledjük el, hogy a politikusok és államférfiak egyaránt függvényei egy-egy adott szociológiai helyzetnek." Szekfű így a felelősség kérdését a metafizikai problémák közé utalja és a vád alól tisztára igyekszik mindenkit mosni. Ellenmondásai azonban ép' a földreform kérdéseinél oly szembeszőkőek, hogy azt a legfelületesebb olvasó is észreveszi. A törpebirtokosok és a földnélküliek szomorú „sorsát" tárgyalva hangoztatja a földosztás szükségességét, de

csak azért, hogy e szegény és tanulatlan magyar tömegek eljuthassanak az „emberi méltóság" magaslatára. Ha ezt a kérdést nem oldjuk meg, úgy nem remélhetjük, hogy a „Duna-Tiszai térségeken továbbra is külön színű, magyar színű élet" virul. A földkérdés megoldása mellett „nyugodtan félre lehetne állítani minden más feladatot" — írja — de hogy a fent vázolt kép még se legyen oly' sötét, siet megnyugtatni, hogy a szociális reformok terén még is történtek komoly lépések. Ilyen pl a Bethlen-kormány által létrehozott „társadalombiztosítás" megszervezése, amely egyike a háború utáni évek legnagyobb „nemzeti tényeinek". A reformok valóban nehezek — mondja Szekfű — mert a „termelési rend" megszilárditására „legfeljebb olyan felelősségnélküli emberek vállalkozhatnak, mint aminők az oktobristák és a bolsevikiek" voltak. Változást e téren csak a „neobarokk gondolkodás alól felszabadult fiataloktól" remélhetünk. Ám a nagy szociális kérdések, elsősorban a földosztás problémájának megoldására Szekfű sem ad tanácsot, mert ezek — „szakkérdések." Viszont a gyors megoldás sürgős és elengedhetetlen feltétele „a nemzeti egységnek", különben „rég nem látott sötét hatalmak" törhetnek elő.

Amennyire nem utalnak Szekfű gondolatai az előbbiekben a probléma megoldására, ugyanilyen perifférikusan gondolkodik az „utódállamok magyarságáról" irott fejtegetéseiben. Szerinte itt sokáig élt még az „oktobrista szellem" s a baloldali mozgalmak még az ifjuságot is megfertőzték. De a szlovenszkói *Sarlósok* „siralmas példája azzal a tanulsággal szolgált, hogy a kisebbségi magyarságnak sem pártjai, sem korosztályai nem léphetnek közelebbi bensőbb viszonyba az államnépekkel saját magyar szellemiségük veszélye nélkül." A magyar kisebbségek közül szerinte a „par excellence kisebbségi kulturát" Románia magyarsága termelte ki. Az erdélyi irodalom valóságos „életmentés". Mint valami „új nemesek" végezték „a magyar családot és anyanyelvet védő, magyar oktatással nevelő, magyar árvákat összeszedő, magyar szegénynek kenyeret, magyar betegnek gyógyulást, magyar tudatlannak ismereteket nyujtó" munkát. (466. o.) Az erdélyi magyar kultura az erdélyiek „számára az optimizmus és az aktivitás forrása..." A transylvanizmus azonban szerinte is elfogadhatatlan, mert „történelmietlen" tanítás.

Mi a jelentősége ezeknek a gondolatoknak a magyar regressziv fiatalság magát „reformernek" nevező szárnyának, általában a háború utáni magyar „neokapitalista" társadalom ideológiájának kialakitásában?

Szekfű jelentősége elsősorban sokirányú munkásságában és nagy befolyásában keresendő. Ez a befolyás és munkaterület három irányú. Mint egyetemi tanár ő a „legmodernebb" és a „legnépszerűbb" előadó a történet professzorok között. A fiatal tanárnemzedék közel két évtizede az ő módszere szerint „értékeli át" a történelmet és az ő „ideológiájának" szemüvegén át nézi az 1900 és 1935 közötti eseményeket. Másik hatásforrása a *Magyar Szemle*, amelynek kezdettől fogva a szerkesztője. Itt Bethlen István „providenciális alakja" köré gyűjtötte jóformán kivétel nélkül mindazokat, akik tudományos felkészültség szempontjából a mai hivatalos Magyarországon számbavehetők. Különösen nagy a fiatalság iránti vonzalma, amelyet katholikus és protestáns szempontokat félretéve sikerrel ő kapcsol be a „nemzeti egység" e fellegvárába. A fiatal (25—35 év körüli) szociológusok, irodalom- és művészettörténészek közül úgyszólván egyetlen képzettebb sem maradt ki e táborból. Nincs ma Magyarországon egyetlen folyóirat sem, amelyik ilyen erős szellemi gárdával és olvasó réteggel rendelkezne. A lap sokszor megenged radikális elhajlásokat és irói közül nem egy őszintén akarja is az általa hangoztatott reformokat, ám a tulbuzgók szakszerűen alátámasztott radikaliz-

musát egy-egy Bethlen vezércikk vagy más beérkezett közéleti nagyság írása mindig kellőkép ellensúlyozza. A Magyar Szemle hatása közel egy évtizedes fennállása óta a polgári ifjúság ideológiájának kialakitására csak egyre nő s e tekintetben Szekfű „szellemképző" erejével és annak állandóságával Szabó Dezső vagy Németh László munkássága össze sem hasonlítható. Ezenkivül van még egy harmadik terület, ahol Szekfű hat, — és ez az irodalmi munkássága. Szekfű ma nemcsak a legtermékenyebb magyar történész, de viszonylag a „legprogresszivabb" is. A háború előtti magyar liberálizmus annak idején kitermelt nem egy kitűnő és a társadalmi fejlődés igazi sikjában dolgozó történészt, az ellenforradalmi szellem a mai Magyarországon azonban minden ilyen „árral szembe" működő valóságtudomány kialakulását lehetetlenné tette. A komoly és verifikált adatokon felépülő társadalom- és történet-tudomány tudósok hosszú sorát, intézményeket, esztendőkre nyúló munkát és pénzt kiván, mindazt amivel a nem-uralmi rétegek nem rendelkeznek s amik nem is esnek felszabadulási küzdelmeik elsőrendű erővonalaiba. *Szabó Ervin* példája nem teremtett iskolát és a magyar történelem eme nagyszerű és valódi átértékelőjének műveit szinte csak tiltott gyümölcsként élvezhetik a történelmi valóságokkal komolyan foglalkozni óhajtó fiatalok. Igy a tudományos élet, elsősorban a történetirás teljesen azok kezében van, akik a ma uralkodó rétegek tudatos vagy öntudatlan kiszolgálói. A háború utáni magyar történettudomány mennyiségileg óriásit alkotott, de a kiadott művek százai között alig akad egy-kettő, amelyik a legalsó rétegek multját vizsgálná vagy legalább is komoly társadalomtudományi módszert érvényesítene a kutatásban. A „nagynevű" történészek közül kalán Szekfű az egyetlen, akinél (és itt különösen a *Hóman Bálint*-tal közösen irt nagy történelemre gondolunk) bizonyos romantikamentes realizmus, sőt itt-ott az osztályszempontok vizsgálata is észrevehető. Adatai pontosak és hűek, leiró részei (kivéve a legujabb kort) a történeti valóságot minden oldalról megvilágítani igyekvőek, úgyhogy bármilyen pártállású ember könyveit haszonnal forgathatja. Azonban ép' ez az „objektivitás" és realizmus az igazán félrevezető, mert olyan alapgondolatokat és ideológiákat takar, amit a felhordott anyagot ellenőrizni képtelen olvasó a magáévá tesz, a feltálalás ügyes fogásait észre sem véve. Szekfű műveiben különben is egy kettősség párosul: Egy modern, az osztály szempontokat szinte teljesen magáévá tevő történetszemlélet és egy naiv ideálizmus, amely az előbbi értékes és tudományos anyagot mindvégig olyan eszmék szolgálatába tolja, amik a mai magyar uralkodó rétegek katholikus és legitimista színezetű meggondolásait támogatják. A 18. századról írt kötetében pl. (hogy csak egy példát említsünk) szinte mindenben elfogadható képet nyujt a jobbágyság nyomoráról, a nemesség és főnemesség önző uraskodásáról, a nemzetiségi kérdésről, a gazdasági viszonyokról, mindezt azonban a szellemi élet rajza és beállitása teljesen lerontja. A század materialista és felvilágosodó szellemével szemben az igazi társadalom-formáló erőt abban a barokk-katholikus szellemben látja, amely nem más, mint a mai katholikus reakció történeti igazolása. Az ilyen példára minden század tárgyalásánál ráakadhatunk. Ezért Szekfű csak óvatosan és fentartással olvasható.

Szabó Dezső és Németh László a stilus csillogó eszközeivel szállítják a magyar regresszió számára a kiutat biztosító „reformokat". Munkáiban kevés a mélyen kötő hatás, annál több a disz, a cicoma és a romantika szuggesztiója. Hatásuk ezért az első pillanatban nagyobb mint a Szekfűé, de a belőlük történő kiábrándulás is annál gyorsabb. Szekfű nem művészi frazeológiával dolgozik s ezért tudományos érvelésének hatása állandóbb és továbbmenő. Valóban a mai Magyarország uralkodó rétegének szellemi élcsapatában övé az első hely.

NAPSZÁMOS SORS

Irta: VERES PÉTER (Balmazújváros)

Szerző Egy paraszt élete cimű önéletrajzából.

Kora tavasszal, meg mielőtt ki nem ment a gulya, napszámra jártam az uradalmakba. Szentgyörgy nap táján kimentem a marhával s nyár végén hazakerültem, mert a mi gulyánk afféle hizómarha volt s amikor leszáradt a mező és kopár lett a föld, feloszlott. Ekkor aztán cséplőgéphez peckásnak vagy tőzekhordónak mentem, később tengerit törni napszámba s végül cukorrépát tisztitani késő őszig. Közben párszor cseléd is voltam, de csak kevés ideig.

A legrosszabb s egyben a legjobb a tél volt. Hogy olvashattam s az olvasással együtt ábrándozhattam és hogy szabad voltam s nem kellett rettegni a csőszőktől és ispánoktól: az jó volt. De hogy ennek az ára a részegség látása és a mindennapi utálatos verekedés, meg a mostohám kupeckedésében való segédkezés volt és az, hogy a mostoha mindig azt hajtotta amikor ittas volt, s mindig az volt, hogy itt senki se keres csak ő — nem volt igaz, mert amit így keresett, elitta — senki se gondolkozik semmin, senki se jön-megy a pénz után, a megélhetés után, csak ő: az rossz volt. Kibirhatatlan volt. Ezért nem is szerettem otthon lenni s hacsak volt hova, mentem dolgozni. Hogy ne mondhassa, hogy én ingyen eszem az ő kenyerét. Kisebb koromban, az anyámmal való veszekedéseinek a hatása alatt elhatároztam, hogy mihelyst keresni tudok elmegyünk tőle, hadd részegeskedjen magában, de aztán ahogy okosodtam és jobban megismertem az életet és az embereket összefűző kötelékeket, letettem róla. Hanem az lett a főboldogságom, amikor bejutottam pályamunkásnak a vasuthoz, mert ekkor télbe-nyárba dolgozhattam s nem is otthon, mert csak vasárnapon mentem haza. Addig azonban még sok minden történt...

A mostoha kupeckedésében való részvétel ellen nem csak az ősi paraszti ösztön, amelynek minden tevékenység, amely nem az élettel s főleg a kenyérrel és a földdel összefüggő munka, alacsonyabbrendű és megvetésre méltó, nem is csupán a mostohával való ellenszenv dolgozott bennem, hanem az az olvasmányaim nyomán kifejlődő idealisztikus erkölcsiség, amelynek a pénz és vagyon hajhászás, de különösen a kereskedelem utálatos és erkölcstelen foglalkozás. Ez az idealizmus kétirányból fejlődött bennem. Romantikus „nemesi" olvasmányaim és kapitalizmus ellenes messzianisztikus agrárszociálista olvasmányaim útján. A mostoha ezt nem értette volna meg és én nem is beszéltem róla, csak szégyeltem magam miatta s még a malacokat sem igen szerettem hajtani. Viszont, ha ő nem is értett volna meg engem, én annál jobban ismertem őt. Tudtam, hogy neki is vannak ábrándjai s ezek az ábrándok utálatosak voltak. Neki az volt a vágya, hogy az igazi nagy kupecek módján jó görcsös vastag görbebottal, amelynek hosszú szeg van beépitve a végébe, s amellyel nyugodtan végig lehet vágni a jószágon, kegyetlenül, mint ahogy a kupecek és mészárosok szokták s amely mégsem törik el, inkább a jószág dereka vagy csipője, s azután jó nagy széles, kétfele nyiló, de többfióku, harmónika formáju bőrbugyellárissal — ez volt is neki, de ritkán állott benne élén a százas bankó — amely tömve van pénzzel s amikor kinyitja a körülálló közönséges parasztoknak a szemük dülled az irigységtől: — a városokat járhassa. Azt az éles, vicces, de egyben durva bőhangú beszédet, amely mint kupecnyelv ismeretes, el is sajátította, de volt hozzá érzéke, hogy csak a kupecek közt használja, akik pedig lenézték, részint

mert nem birta eléggé az italt s főleg, mert nem volt tele a bugyellárisa és sohase tudott nagyobb vásárokat csinálni. Különben iparja se volt, csak úgy mutyizott s néha még fenyegették is, hogy feljelentik. Ezért mindig elébb tartotta a jószágot pár hétig s csak azután adta el. De evvel a kettősséggel azt érte el, hogy mindegyik csoportban lenézték. Az igazi kupecek már mondtam miért, az igazi munkások és az igazi pásztorok meg a kupeckedésért. Pedig jó pásztorember volt, szerette a jószágot s szolgálatában megállotta a helyét. Pár helyen 5—6 évig lakott, viszont ahol rövid időt töltött, ott már oka volt a helycserélésnek. De rajta látható, hogy az a kettősség, vagy többesség, amelyből a polgári irók egész iskolát csináltak, hogy t. i. megrajzolták az ember „két lelkét", két „én"-jét, nemcsak a gazdag polgárok fiainak a sajátsága, hanem megvan az egészen tudatlan, irástudatlan parasztban is. Sőt valószínű: hogy nem is rejtélyes lélektani és élettani okai vannak, hanem társadalmiak.

Ezek a vágyak tehát szerencsére mindig csak vágyak maradtak, a nagy bugyelláris soha sem gyűlt tele bankókkal, ami gyűlt is kiitta belőle, s ő akiben ösztönös, paraszti fukarság és jövőtől s öregkortól való félés volt, tavasz fele mindig nyugtalan lett, különösen ha pénze nem volt és szolgálat után nézett. Néha még igazi munkára is ráfanyalodott. Voltam vele répaásni, s fiatalabb korban még párszor aratott is, amikor nem volt cseléd. Később a betegsége miatt, amikor már sem szolgálni, sem dolgozni nem birt, egészen megjavult, s nemcsak a kupeckedést hagyta abba, hanem a pálinkát is kevésbé itta. Teljesen nem hagyta el, mert mindig azt mondta, hogy a pipát és a pálinkát majd csak a koporsóban hagyja el. Amíg azonban ideért, nekem nagyon sok keserűséget okozott. Részben a miatta való szégyenkezéssel, részben a törvénytelen származásom felhánytorgatásával.

És itt beszélnem kell az érzékenységemről, erről a gyengeségről, amely miatt sokat szenvedtem. Nem volt nálam tudatos, hogy az érzékenység mögött nemcsak gyávaság, jóság, finomság, hanem bűszkeség, sőt gőg is rejtőzik, de valószínűleg éreztem, mert igyekeztem elfojtani, eltaposni magamban. Lehet, hogy az is közrejátszott, hogy a mi osztályunkban szégyen az érzékenység s én nem akartam gyatra osztályembernek látszani. Féltem, hogy lenéznek és kinevetnek. Tehát itt is a büszkeség rejlik. Sok időbe is került amíg az érzékenységemet beburkolta a látszólagos keménység, ami hányivetiségben és valami koraérett bölcsesség, ami fölényes értékitéletekben és abban a szóban nyilvánult, hogy számtalan dologra, ami a többieket foglalkoztatta, sőt rágta-marta én azt mondtam: „nem fontos". Bennem is két ember volt mindig. Az érzékeny kulturembert azonban az osztályember lenyomta a mélybe és nem juthatott felszínre soha. Soha se tudta meg senki, hogy ki vagyok, hogy belül milyen vágyakat és terveket hurcolok, hogy „nagy ember", parasztvezér vagy író (magam sem tudtam ekkor még, s különben is a primitiv és a legmagasabb fokon nem olyan sok a különbség) akarok lenni, legfeljebb csak sejtették, hogy hozzájuk viszonyítva sokat tudok. Nem szándékos, kiszámított elrejtőzés volt ez, (a kiszámított élet különben is örökös botlással volna tele, ha volna is ilyen) hanem természetes, ösztönszerű alkalmazkodás a körülményekhez. Hiszen, ha ez az érzékenység nincsen bennem, ha nem törekszem arra, hogy mihelyt csak lehet, pénzt keresek, hogy ne egyem ennek az idegen embernek a panaszos kenyerét, szóval, ha merek és tudok otthon maradni, akkor annyit olvashattam volna, tanulhattam volna, hogy odahaza könnyen letehettem volna bármelyik középiskolai vizsgát. De ez nekem eszembe se jutott. Én az osztályom útját akartam járni. Gépész — igaz — szerettem volna lenni, de

aztán ennek is utána csaptam. A mostoha viszont hentest szeretett volna belőlem, mert az a „jó zsiros mesterség". Én meg ezt utáltam. Olyan forma álmai voltak evvel kapcsolatban, hogy ő venné nekem a jószágokat, én meg levágnám és kimérném. De mindezek a tervek csak olyan futólagosak voltak, amelyeket pár óra mulva elzavart a pálinka s akkor már arról volt szó, hogy a nyakán élünk. S én ezt nem birtam ki. Ezért nem kerültem az autodidakta szokásos útjára, a társadalmi kapaszkodóra. Aminek ma persze örülök. Valójában sejtettem, hogy azon az úton legfeljebb munkavezető vagy önálló iparos, pennarágó kishivatalnok, vagy postás, vasutas, hivatalszolga, ilyesmi lehetnék. S ez nekem semmi volt. Akkor már inkább maradok paraszt. Ez az egy mindig szándékos, tudatos volt nálam. Azért is hiába dolgoztam a vasutnál, nem jutottam előbbre soha.

Ez az érzékenység olyan erős volt bennem, hogy egészen képtelen cselekedetekre is rávitt. Egyszer tudom cséplőgépnél dolgoztam, mint tözekhordós már egypár hetet eltöltöttem, de nem valami jól kerestünk. Gyenge volt a búza, vagy a gép se volt jó, már nem tudom, csak egy vasárnap suttyomban elszegődtem napszámra, egy uradalomba, ahol az olyan gyerekeknek mint én 3 koronát adtak, ami akkor rendkivül jó napszám volt. A gépes csapat vezetőjének, de meg a többinek se szóltam semmit. Ez volt az a szabad munkás erkölcs, a munkaadók szerint — bitang, csavargó erkölcs, ami ellen törvényt, munkakönyvet követeltek és kaptak. Mert bizony akkor még megesett, hogy egy uraság beküldte az ispánját, hogy hijjon embereket, fel is írt vagy százat s kiment belőle vagy 10 vagy 20. Akkor aztán egész héten szaladgáltak faluról-falura napszámos után s még hogy alig és késve kaptak, de nagyon meg kellett fizetni a napszámot. Ezért is kaptak rá a nagy, különösen rosszhirű, már agrárkapitalista uradalmak a messziről hozott sommásokra, mert ezek ha drágák és gyenge munkások voltak is, de nem szökhettek meg olyan könnyen. Mindig kéznél voltak, lényegileg szerződéses rabszolgák voltak.

Nekem azonban pechem lett a munkás erkölcs megszegése, mert ahogy vasárnap kimentünk a tanyára, esni kezdett az eső. Hétfőn egész nap esett, még kedden reggel is. Az uradalom nem adott munkát, mert gyüjteni kellett volna s a rend alaposan elázott. Kedden délelőtt aztán meguntuk a hodályban való hencsergést és szállingóztunk hazafelé. Nyolc-tiz km.-nyire volt a tanya s én is a hátamra vettem a hátitarisznyám és a rossz szűrt és mentem a többi után. De nem haza ám mint a többiek, hanem keresztül a falun, a szülői háznak felé se nézve, ki egyenesen arra a másik tanyára, amelyiken a cséplőgépünk volt. Ez a falutól éppen az ellenkező oldalon dolgozott, ismét olyanforma távolságra s amikor odaértem holtrafáradva, olyan szerencsém volt, hogy az eső miatt még nem járt a gép, senki sem tudta, hogy hol jártam, azt hitték az eső miatt otthon maradtam, s amikor kisütött a nap a helyemre álltam és dolgoztam tovább. Senkinek se mondtam meg, mert szégyeltem az árulást, csak szombaton este édesanyám nagyot nézett, hogy nem onnan jöttem, ahova mentem, én meg magammal eltelve, hogy milyen kemény gyerek, nem is gyerek, hanem munkásember vagyok, büszkén mosolyogtam.

Az ilyen munkát különben is jobban szerettem mint a cséplést. Mert itt nem a munkaadó, vagy a hajcsárja parancsolt, hanem magunknak dolgoztunk. A cséplőbanda egy kis kollektiva, egy kis közösség volt, amelyben az emberek és a vállalkozó milyensége szerint viszonylagos testvériség volt. Én különösen a sváb földmunkásokkal s általában a szocialistákkal szerettem járni. Részint az öntudatosságuk, a munkaadókkal való bátor szembenállásuk és persze az eszmei közösség miatt

is. Tudom egyszer marokszedő voltam, a bojtársággal felhagytam, azt mondtam a mostohámnak: én nem szeretek a marha után járni, nappal hencseregni, éjjel álmatlankodni, inkább szívesebben nappal, ha nyugodtan alhatok éjjel, nem kenyerem a pásztori naplopás és mert ugyis meg felelt helyettem kisebb gyerek is: eleresztett — és tulnyomórészt katholikus aratók közé kerültem. No, megálltam a helyemet — aratógép után arattunk vagyis kötöttünk és kereszteltünk, ami könnyebb volt mint kézi kasza után, de nem tudtam megszeretni az embereket. Idegenek voltak egymáshoz, gyűlölködtek és veszekedtek, sok pálinkát ittak, nemcsak a zsidóval, értve az urasággal, hanem még a vállalkozóval, aki csak a hüvösön bujkált és pálinkázott — szemben is szolgalelküek, alázatosak voltak. Egyik-másik, de különösen egy egészen öreg emberrel, aki véletlenül református volt, de szintén „óhitű" vagyis nemszocialista, sokat vitatkoztam az istenről, meg a vallásról, meg a szocializmusról, amit a többiek nemigen szerettek, egyrészt azért, mert a marokszedő fogja be a száját, ne pofázzon az idősebb emberrel, de lehet, hogy volt köztük olyan, aki tudatlanságában gyűlölte az én okoskodásomat s talán még olyan is, aki attól félt,hogy az én pogányságom miatt, ha az Isten megharagszik, még őt is érheti a nyila. Akkor még olyan erős volt bennem a messzianizmus, a harcos, aktiv szocialista, hogy nem vettem észre, hogy az agitáció bizonyos embernél, tehát egy 15 éves fickónál, aki dologban gyenge, testileg sem kiváló, nem eredményt, hanem ellenszenvet szül. Később kifejlődött bennem valami finom ösztön, hogy csak ott és akkor és azoknak beszélek, akik kiváncsiak rám.

A svábok, illetve, a szocialisták között, azonban otthon voltam. Ott nem kellett nekem beszélni, ott az emberek tudósabbak voltak nálam s én hallgatni szerettem. Esténként mögéjük ültem s hallgattam a beszélgetéseket és a vitákat. Vagy ha daloltak, velük daloltam. A Csizmadia Sándor-féle nótás gyüjteményből sok nótát tudtak. (Nekem soha sem került a kezembe.) Féléjszaka énekelgettünk a meleg augusztusi éjszakákon s vizet ittunk hozzá. Szerettem ezt az életet s szerettem ezeket az embereket, értük szivesen elfelejtkeztem az üszőkről, borjukról, kocákról és ügyes kis gömbölyű malacokról, akiket pedig szintén szerettem. Azokkal csak jól éreztem magam, de itt megnyilt a lelkem és felolvadtam az osztály testvériségében.

Viszont egy másik alkalommal nagy csalódás ért az ipari munkásokkal. Még pedig a pestiekkel. Előzőleg ugyan már a debreceni kőművesek is kiábrándítólag hatottak, de azt nem vettem komolyan. Persze előre megmondom, ez azért volt, mert hamis képzeteim voltak a „művelt" városi munkásról, a „szervezett munkás" meg valósággal magasabbrendű embertipus volt előttem. Én ugyanis még akkor hittem abban, hogy az embereket csak tanitani kell s akkor minden jó lesz és hogy a városon, ahol annyi könyv, ujság, színház van mindenki tanul és művelődik. Meglehet ezt érteni egyrészt mert sohse voltam városon, másrészt mert ebben a tévedésben az akkori kor vezető szellemeivel osztoztam. Ki tudta még akkor, hogy a kapitalizmus majd hogy kitekeri a nyakát a kulturának.

A debreceniekkel való ügy nem volt olyan sulyos. Uj városházat épitettek nálunk s a kőművesek debreceniek, de a napszámosok helybeliek, főként fiuk és lányok voltak. Meg cigányok. Ezeket szerették legjobban, mert a kőművesek modora a cigányokhoz volt kialakulva. Mint minden napszámosgyerek nekem is az volt a vágyam, hogy bejuthassak a kőművesek mellé malterhordónak, folyó napszámra. A munkaidő 6-tól 6-ig, nekünk mezei napszámosoknak elérhetetlen álom s viszonylag jó napszám. Néhány komám bejutott s én is ott ténferegtem hétköznap is, de különösen szombat délután és hétfőn reggel, amikor a felvétel volt, hogy hátha

bejutnék. De nem férfem be. Nem tudom azért-e, mert cingárnak néztek a téglahordáshoz, vagy egyszerűen sokan voltunk és nem volt protekcióm, csak míg köztük ácsorogtam tettem pár megfigyelést. Először azt, hogy szocializmusról szó se volt soha köztük. Legalább is én nem hallottam. Másodszor, (s ez későbbi tapasztalataimban szilárdult meg bennem), hogy hétfőn reggel, de jobb ha azt mondom: egész héten arról beszéltek, hogy a mult szombaton és vasárnap, hol és milyen murikat csináltak, milyen és hány cafrával mulattak, mitől és mennyire rugtak be, menynyit és mire költöttek. S aztán azt is láttam, hogy egész héten hust ettek és pálinkát meg bort ittak (én már akkor dühös antialkoholista voltam) szombaton átöltözködtek ünneplő ruhába, egyik-másik fiatal segédnek rámás-bojtos debreceni csizmája, a másiknak finom uri cipője, nyakkendője és pantallója volt. Egészen uraknak látszottak, de a fizetés után egyenesen a kocsmába mentek és már spiccesen mentek az állomásra, ahol is a vonatban nótára gyujtottak. Azt meg kell adni jól tudtak a háború előtti épitőmunkások dalolni és sok nótát tudtak. A parasztok csak orditozni tudtak hozzájuk viszonyitva.

De a legkiábrándítóbb a beszédjük volt. A debreceni téglavető cigány-magyar nyelven beszéltek, káromkodtak és szidták a napszámosokat, ok nélkül is, csupa heccből. Apád, anyád, Isten, Szűzmária stb. volt itt összekeverve olyan testrészek nevével, amiket ritkán szoktak emlegetni s az a baj, hogy egyéb sem volt. Nem tudtam megkedvelni ezt a népet. Idegenek maradtak akkor nekem. Mi is káromkodtunk, de egészen más nyelven és más hangsúllyal.

A pestiekkel való eset súlyosabb volt. Szatmármegyében, valahol az Ecsedi-láp környékén voltunk késő ősszel répát tisztitani, egy nagyon rossz csapattal. Ez nem kollektiva volt, hanem egy kényszermunkára fogott rablóbanda. Egy részeges katholikus vállalkozó volt a főhajcsár, nehányad magával ő vállalta az ásást és aztán olcsó napszámért megfogadtak bennünket, egy csomó gyereket és velünk tisztittatták meg. Ők szakmányban kerestek, mi meg nekik napszámban. A setét és egyben hideg hajnalokon, deres és fagyos volt a répalevél és este vacsora után kihajtottak bennünket és 9—10 óráig tisztitottuk a répát. Ha közelebb lettünk volna, hazaszöktünk volna, de nem lehetett. S amellett szidtak és hajszoltak bennünket. Mi gyerekek dolgoztunk, fagyoskodtunk, szenvedtünk és a hideg őszi éjszakában dalolgattunk, hogy az álmot lebirjuk, ők meg vasárnap ittak és veszekedtek azon, amit kerestünk nekik. A vállalkozó, a főtolvaj meglopta a többit és mindig ették-mosták egymást. Irtóztam ezektől az emberektől. Ezek nem olyanok voltak, mint a német szocialista földmunkások, akiknél nem volt szabad a gyerekeket és nőket kiuzsorázni, sőt a cséplőgépeknél bevezették a félrészes helyett a háromnegyedes rendszert. Most már nem tudom ezen az őszőn-e vagy a következőn a mostohám is eljött, de nem csapatba álltunk akkor, hanem kiki magának ásott, amennyit felbirt. Csak amikor hazafele jöttünk, a zsufolt vonaton találkoztunk a pesti kőművesekkel. Valahol építkezni voltak s most hazafelé mentek. Ittak, lármáztak, daloltak ők is, mi is. A mi vállalkozónk, akinek a fegyelmet kellett volna tartani, egy hebegős beszédű pálinkástonna, volt a legrészegebb. A pestiek között meg nemigen volt semmiféle vezető. Hogy' s mint keletkezett a dolog, már nem emlékszem, csak hát két ilyen banda nem fért meg egy kocsiban és egymásba kötöttek. A vállalkozónk egy pantallós kőművessel, akinek a kezében állandóan lötyögött egy félig telt üveg erős pálinkával és aki számtalanszor elmondta, hogy „én pesti gyerek vagyok, velem nem packázhat egy büdös paraszt". Már egymásnak rohant a két tábor s én izgatottan lapultam a mostoha mellett (láttatok már rongyos ruhájú, többhetes sza-

kállú, piszkos tarisznyákkal terhelt napszámosparasztokat lapulni a harmadik osztályú kocsik padjain?) és a szívem majd kiugrott az izgalomtól és a félelemtől. Sohasem láttam még — egy gyerekkori eseten kivül — verekedést, mert amióta a szocializmus beütött, a mi falunk népe, hiába volt háromféle, nemigen verekedett, kiment a divatból a régi uccázás — és rebegett bennem a lélek. Szerencsére a mostoha még részegségében is oly sunyin óvatos volt, annyira érezte a gyengeségét, akkor már beteges is volt — hogy nemigen merészkedett soha a szóharcon tul.

Az utolsó pillanatban már előkerültek a bicskák s már azt hittem vérontás lesz, jött a kalauz s elébb szeliden szép szóval, majd avval a fenyegetéssel, hogy megállitja a vonatot és leszállitja itt az éjszakában és a pusztában mind a két társaságot — lecsendesítette őket olyanformán, hogy a kőműves jozanabbjaival átvitette a dühöngőket a másik kocsiba.

Megrázott ez az eset és attól kezdve még dühösebb antialkoholista lettem. Szerettem volna az összes részegeket a Tiszába hányni és az összes alkoholt a tengerbe önteni. Dühöngtem a hatalomra, amiért nem tiltja el, hanem hagyja vele butitani a népet. Értelemkedvelő józan természetem annyira irtózott a részeg embertől, mint az önmagából kifordult őrülttől és olyan kegyetlen tudtam vele szemben lenni, bár amugy egy békát vagy egy bogarat sem tudtam eltaposni, hogy nyugodt lélekkel hagytam volna egy részeget belefulladni az ucca sarába. Menekültem, hogy ne is lássam. A mostohámat csakugy mint más idegen embert.

Amint emlitettem még kicsi gyerekkoromban láttam egy igazi verekedést, azt is a pálinka okozta. Hevesmegyei juhnyirók, férfiak és nők voltak a tanyán, vasárnap bementek a faluba és délután részegen, orditva jöttek ki. Azután összeverekedtek. Férfiak, nők összegabalyodtak. Villára kaptak. Már-már gyilkolás lett volna belőle, amikor a csődör istáiló elől odaszaladt a csődörös huszár, aki az állami ménhez volt kirendelve, bátran közéugrott a megveszett gomolyagnak, széthányta őket, mint a birkát és a villát feldobálta a hodály legtetejére. Imponált ez az ember és hősnek tekintettem.

Még egy ilyen alkohol-borzalomra emlékszem. Már a vasuton dolgoztam, amikor a hortobágyi állomáson kihivták a csendőröket, mert az előttünk levő állomásról telefonáltak, hogy az egri sommások, akiket egy tehervonat hozott — úgy szállitották a munkást, mint a birkát a vágóhidra — összeverekedtek és egy asszonynak kaszával levágták a mellét, szóval a csecsét. Végigszaladt a hátamon a borzalom és még jobban vágyodtam egy olyan világ után, amelyből száműzzük a pálinkát, az ember megrontóját. Valószínű, hogy ennek a szinte mániákus alkoholgyűlöletnek is a lefojtott érzékenység volt az oka, amelyet napról-napra felszaggatott bennem úgy a mostoha részegsége, mint a többi falusiak italozása. Minden vasárnapnak az örömét elrontotta a kocsmából kiáramló részegek látványa, orditozása és veszekedései. Egy-egy tulzsufolt kocsma előtt elmenni, szinte öklendtető volt, mert a rossz pálinka a felhozott gyomorbűzzel nagy körzetben megfertőzte a levegőt.

*

Amint emlitettem a napszámoskodás közben párszor cseléd is voltam. Nem annyira a szüleim, mint a magam akaratából. Egy rokonomnál tavaszi szántáskor voltam néhány hétig, vagy pár hónapig ostoros gyerek. Semmi rossz nem történt velem, csak az, hogy itt lettem először szerelmes és hogy tullelkiismeretes voltam a cselédséghez. Együtt voltam ugyanis a gazda fiával, egy nálamnál idősebb süldőlegénnyel, már vitte a zsákot, tehát emberszámba vették, de a süldőlegények természete szerint nagyon álmos volt. Mindig elaludt, nem kelt fel éjszaka a lónak

enni adni, emiatt sokszor virradatkor, amikor már be kellett fogni, éhesen és vakaratlanul fogta az ekébe a lovakat. Az apja ezért szidta, gyalázta örökösen. Ő nem sokat adott rá, nem volt érzékeny, de engem nagyon bántott. Szégyeltem, hogy én is ott vagyok és még sem tudunk felkelni. Ettől kezdve féléjszakákon úgy aludtam, mint a nyul a bokorban, bedresszíroztam magam, hogy felébredjek s olyan jól sikerült, hogy minden félórában, néha még sűrűbben is rettegve felugrottam, hogy nem késtünk-e még el az etetéstől. Emiatt hétszámra nem aludtam ki magam. A kocsis meg, hogy ezt észrevette még nyugodtabban aludt és az ő gondjai is egészen rámszakadtak. Tulajdonképpen ő adott a lónak, én mint ostoros gyerek nem tartoztam vele s az apja szigorúan meg is tiltotta, de a főgond mégis az enyém volt, mert ő nem tudott felkelni. Órát is adott neki az apja s én éjfélután mindig néztem az órát, hogy kell-e már enni adni. Néha alig birtam felkölteni. Egy másik cselédségem egy debreceni gazdánál volt. A nagy szárazság miatt hazaszorult a marhája 40—50 darab tehén, tinó és borjú — és engem megfogadott hozzá, hogy a tanyai tarlókon téregessem.

Nem volt rossz helyem, csak nagyon idegen volt a gazda. A szemem majd beleragadt néha az ujságba. A Pesti Hirlapot járatták, hires, nivós, tekintélyes lap volt még akkor, de soha sem volt bátorságom elkérni tőlük, amikor kiolvasták. Pár hónapig laktam náluk, de betűt se láttam.

A koszt bő volt, de nem valami jó. Külön ettünk, nem a gazdával, hanem kinn a tornácon, amely léckeritéssel volt elkeritve s amelyen kivül ott ültek a nagy kutyák, amíg mi — a három cseléd — ettünk. Minden reggel lebbencs leves volt — hiába volt egész gulyája — délben pedig valamiféle kanecetes disznóhussal. A disznóhús avas volt és kukacos. a leve meg savanyú volt. Jó nagy darab húsok voltak pedig, de alig ettünk belőle. Mert ha ki is kaparta belőle a szolgáló a kukacot, de meglátszott a helye. S néha még a leves tetején is uszkált egy-kettő. Nem veszedelmes ez a kukac, benne terem a húsban, s ezen a vidéken nem is csinálnak nagy ügyet belőle, de mi azért keveset ettünk belőle. Nem csupán azért, mert kukacos volt, hanem mert izetlen, avas, rosszulkezelt. Csuda jó búzakenyerünk volt, avval tömtük magunkat, a húst meg, hogy a gazda meg ne lássa, ha véletlenül kijön, szép óvatosan kicsusztattuk a lécrések között a kutyáknak, akik ezt sorba ülve várták. Egyébként dühitett ez a barbár ostobaság. Télbe egyszerre leölnek 6—8 disznót s aztán egész nyárra csak elpocsékolódik a húsa, ahelyett, hogy beosztva ölnének s nyárba is a friss húst ennénk. Akkor laktunk jól, amikor véletlenül nyulat lőttek, vagy galambokat fogdostak össze. A vacsora tej volt, ez ért az egészbe a legtöbbet. Vasárnap reggel szalonna volt az ünnepi reggeli, akkor vágni kellett annyit, hogy elég legyen egész hétre csizma és ostorkenni is.

No nem volt azért rossz dolgom, de két hónap mulva hazahivtak a szüleim, mivelhogy restelték, hogy ez az egy gyerekük is cseléd legyen, holott nem is voltak olyan nagyon rászorulva.

Egy másik ősszel cséplés után, amikor tengeritörésig semmi munka sem volt, megint elállottam hizlalós kondásnak a Látóképi csárdához. A csárdabérlő egy városi úr, valami nagytrafik tulajdonos volt és bérelte ezt a csárdát. A földet és a kocsmát továbbadta albérletbe — így szokták az ilyen nadrágos gazdák a földdel bánni — ő csupán hizlaltatott a tanyán vagy 30—40 disznót. Ezeknek az etetője és pásztora voltam. A hizóknak ugyanis egy óriási nagy üstben krumplit kellett főzni. A krumplit jól meg kellett mosni, az volt a parancs, mert az úr úgy olvasta a szakkönyvekben, hogy a krumplihéja mérges anyagot tartalmaz. Ami

nem is igaz, mert csak a csira, de ez ősszel volt, amikor még csirának hire sem volt. Meg is mostam én a krumplit, de nem olyan jól, hogy a leve piszkos ne lett volna. Jött az úr, éppen amikor főztem. Leveszi a fedőt, belenéz, látja a piszkos lében rotyogó krumplit, avval se szó, se beszéd, nekem ront, megfogja a két fülemet, felemel, megráz, ide-oda lökdös, valósággal szét akar tépni. Mit lehet itt tenni? Összeszorított foggal tűrni. Különben sem volt időm még gondolkozni sem, olyan hirtelen jött az egész. Amikor aztán eleresztett, próbáltam volna neki magyarázni, hogy hiszen megmostam én, de nem hallgatott rám. Ordított mint egy állat, hogy tönkre akarom tenni, megmérgezni a disznóit. Mit tehettem? Hallgattam. Magyarázzam neki, hogy nem lehet a krumplit úgy megmosni, hogy piszkos ne legyen a leve, nem hogy a héjas, de még a hámozott krumplit sem!? Mit tudja egy ilyen marha úr, aki soha sem főzött még krumplilevest, hogy még a meghámozott krumpli is elpiszkolja a vizet?

Meg is gyűlöltem ezt az urat, úgy, hogy arról ábrándoztam, hogy ha változás lenne, legelébb is ővele bánnék el. Meg nem gyilkolnám, ilyen vágyaim sohse voltak, de kitolnék vele, hogy megtanulná megbecsülni a munkást. — De azért nem hagytam itt ezt a helyet.

Még egyszer voltam cseléd, de ott már csakugyan három napig tartott az esztendő. Késő ősszel volt, mostohám találkozott a kocsmában egy régi gulyáscimborájával, akinek éppen megszökött a bojtárja. Odaadott engem. A dohánytarlón járt már akkor a gulya és semmi állandó helyünk nem volt. Mindig huzgálni kellett a bundát. Az öreg régifajta s kicsit bogaras ember volt. A régifajtaság abban nyilvánult, hogy hétszámra való kanecetest főzetett a feleségével s mindennap ezt ettük. Nagy darab avas disznóhusok voltak benne, ecet és hagyma, egyéb semmi. De a hátulja már olyan erős volt, hogy paszulyt lehetett volna savanyítani vele. Szerencsére a bojtárja visszajött az öregnek s én rám nem lett szükség. Na azért kitartottam volna nála, de biztos, hogy hosszu lett volna szorulásig.

Ennek a napszámossorsnak a részletező leirása nem célom, csak itt-ott mutatok belőle valamit, a napszámos sors különben még megiratlan s megirni igazán egy 40—50 éven át ebben a sorsban élő ember s egyben az egész osztály történetét, csak talán maga ez az ember tudná, ha tudna irni és ráérne irni.

ROMAIN ROLLAND UTJA

Irta: KORVIN SÁNDOR

„Cet auteur ne se lit plus en France": Ezt az írót nem olvassák többé Franciaországban! — jelentette ki a háború alatt Svájcba vonult tevékeny pacifista Rollandról egyik elvakult otthoni ellenfele, alig két évvel a világsikerű *Jean Christophe* megjelenése után. Különös, de nem váratlan sors... Az a közvélemény bokrosodott meg itt, amelyet már Jean Christophe-jában sem kimélt az író, a háború válságában pedig kereken megtagadott. Ez a közvélemény máig is ridegen elkerüli. De más kegyek is elfordultak tőle. A háború után az elfogulatlanabb francia elit s a művelt fiatalság érdeklődése is új intellektuális izgalmakat keresett — és talált Proust, Gide, Claudel, Montherlant, Cocteau, Giraudoux, Morand és mások műveiben. Rolland kihagyó irodalmi, de annál tevéke-

nyebb társadalmi-politikai működése, mely akkor oly' együgyűen utópikusnak tetszett, nem volt képes a háború utáni élet hangulatában raffinált új benyomásokat és élet-izgalmakat hajszoló értelmiségi elitet kielégíteni — és nem is iparkodott. Míg a történteket feledni vágyó intelligencia elhaladt könyvei mellett, melyekben a háború emléke kisértett, Rolland is messze kanyarodott az uralkodó társadalmi és irodalmi élet „piaci vásárától", szélesebb közvélemény és átfogóbb tevékenység felé, amerre már Jean Christophe-ja kaput nyitott...

Azóta tizenöt év telt el... A Svájcban élő hatvankilenc esztendős Romain Rolland nemrég fejezte be az *Elvarázsolt lélek* cimü regényciklusát, (L' Ame Enchantée. Ed. Albin Michel, Paris.)[1] s most jelentette meg a háború utáni szakadatlan belső és egyszersmind nyilvános eszmei küzdelmének beszámolóját *Tizenöt esztendei küzdelem* (Quinze ans de combat. Ed. Rieder. Paris, 1935). cimmel. A két mű voltaképpen ugyanannak a nagy törzsről való ágnak a hajtása, mert az eszmei és politikai beszámoló ugyanazt mondja el, a közvetlen vallomásban, amit az Elvarázsolt lélek az irodalmi alakitás sikján érzékeltet. Egy önmagához — nem a merev azonosságban, hanem a lankadatlan fejlődőkészségben — mindvégig hű élet és gondolkodás kifejezései abban az egységben, amely sohasem választja el a gondolatot a cselekvéstől. A cselekvő gondolat s a gondolkodó cselekvés termékeny azonosságából hajtott ki a regény s a beszámoló is.

Szinte jelképes Rollandnál egy-egy élettörténetének (regényei kivétel nélkül azok) egy-két kötetben el nem pihenő áramlása, amely évről-évre veti ki magából a folytatásokat s gyakran az előzetes elgondolásokat felboritva tágitja ki medrét. Nála nem fordul elő, hogy a méretek felfalják a témát, — a téma falja fel a méreteket. Az áramló élet ereje szétveti a feszélyező formát és ujat teremt magának. Nagy regényeiben az élet szuverén forradalma zajlik, különösen mihelyt hőse párhuzamba jut az iró életvonalával és vele együtt alakul az idő friss szelétől átjárt kötetek során. A szokványos értelemben az Elvarázsolt lélek sem regény, több és kevesebb annál, — akárcsak a Jean Christophe, de talán a *Colas Breugnon* s a *Clerambault* is, — hanem irójuk szavával: „utazás", újabb és újabb tájak felé, olyan utiterv szerint, melyet a regényben lélekző anyag s az idő együttes alakulása szab meg. „*A lázadás* elején (a Jean Christophe ciklus ilyen c. kötetéről van szó) figyelmeztettem (az olvasót), hogy minden kötetet úgy tekintsen, mint egy-egy fejezetét egy mozgásban levő műnek, amelynek alapgondolata az elébe tárt élet folyamán bontakozik ki", — irja Rolland az Elvarázsolt lélek előszavában. Az alkotás e módszere hiven fejezi ki a rollandi szellem belső dinamikáját. Proust az „elveszett idő keresésére" indul s az évek során egyre közelebb nyomul a mult s az emlékek forrásvidékéhez, hogy föligyon minden elmult pillanatot, — Rolland a multból a jövő felé nyomul az egyre sebesebben iramló pillanat s a jövő szomjuságával. Rolland valóságos anti-Proust; (még ha regényeik ciklikus formája szempontjából a végletek találkozásának érdekes vonatkozásai is huzódnak meg köztük.) Proust az elrévült emlékezés, az ösztön kifinomultságával s a pszihologizmus síkján a mult, Rolland az éber tudat, a változtató kultura, étosz és szociális hajlam sikján a jövő keresésére indul... Nem folytatjuk a kisértő összevetést, csak még arra utalunk, hogy a zene, mely mindkettőjüknél oly' nagy szerepet játszik, Proust számára emlék-idéző mágia, míg Rolland számára hősi exaltáció, a lélek tisztító fürdője és tettre-serkentője: „Még abban a művészetben is — irja Rolland, — mely legbensőbb lényegem — a zenében — azokhoz a mesterekhez, Beethovenhez és Haendelhez vonzódom, kiknek muzsikája cselekvést lehel." (Quinze ans d. c.) Rolland egyéni-

ségének átható dinamizmusa a szív hajlamában épp úgy megnyilatkozik, mint az ész eltökéltségében. Művészetét és étoszát ez a mozgás fűti mindvégig elevenné, folyton-megujulóvá. Eredendően romantikus természet; a francia klasszikus, sőt realista eszménnyel szemben formabontó, szenvedélyes, művészetek összeolvasztására hajló, cselekvésre hevülő és irodalmi leszármazása is — mint eszményei vallják — inkább a romantikához fűzi. Ez a dinamikus készség és magasabbrendű romantikus fűtöttség Rolland alaptermészete: „Nem vagyok ujdonsült katonája a cselekvésnek, — vallja. — 1900-ban, a Nép színházá-ról (Le Théâtre du peuple) szóló könyvem a fausti igével zártam: *Kezdetben volt a tett.* — S ezt minden művem magától értetődően vallja, vagy kifejezetten követeli. Jean Christophe: Christophorus, aki a világ-gyermekkel a vállán gázol át a folyón. Anette, az „Elvarázsolt lélek", a „Folyó", melynek nevét viseli,[2] — *az eleven víz, az élet, amely zajlik, egyre előre!...*" (Quinze ans d. c.) Valóban Rolland egész élete a fausti jelmondat jegyében s a folyó szüntelen sodrásával mozog. De ez csak a szellem élet-tempója. Mi a tartalma és az iránya ennek a szakadatlan eszmei mozgásnak?

*

Rolland egy burgundiai kisvárosban született a mult század hatvanas éveiben, polgári hivatalnok családból. A nyugalmas vidéki élet puritán erkölcsei, a legjobb francia szellemi hagyományok s szabadság eszmények, tisztult hit, — ez a család magasabb légköre... Francia klasszikusok, de mindenekfölött Shakespeare és a német zene telitik a serdülő lelkét. Az európai művelődés e korán kiszélesülő egének tükörképe soha be nem borul Rollandban. Iskolái, tanulmányai, ifjui eszményisége, (melyet Shakespeare, Wagner, Tolsztoj s a hősi egyéniségek és jellemek iránti rajongás csillagoz be), a néprétegekkel való érintkezése már korán elhidegitik őt a korabeli nagypolgári stilusú elegáns és élveteg francia művészi élettől s egyben életművészettől, de a naturalizmus természettudományos fatalizmusától és France finom szkepszisétől is. Aki ismeri a gyermek- és serdülőkori élmények elhatározó jelentőségét, könnyen észreveheti Rollandnál egy rendkivüli befogadó képességű, magas igényű s harmónikus lelkiség és erkölcsi jellem alapvetését. — Életének alakulása nagyjából ismert: Tolsztolj levele, Olasz- és Németországi útja, mely megerősíti a kulturális nemzetköziség hitében, rövid tanárkodása a Sorbonne-on, forradalmi drámaciklusa, mellyel a Nép színházát akarja megteremteni, a *Cahiers de la Quinzaine* c. folyóirat megindítása, majd tizévi munkás elvonultság alatt évről-évre a Jean Christophe folytatásai e folyóiratban, míg 1912-ben az ismeretlenségből egyszerre csak az európai érdeklődés központjába kerül, amint az Akadémia irodalmi díja felhivja Jean Christophe-jára a közfigyelmet...

*

Az európai közvélemény Jean Christophe-ja révén figyel fel rá. A változást óhajtó értelmiségi elit Rollandban egy új európai eszményiség, kulturális világpolgárság és humanista erkölcs hirnökét ismeri fel. Ami e polgári elit tudatában, mint a legnemesebb eszmény él — Rollandban nagy szintetizálóra lel. Regénye, mint valami zengő hősköltemény, diadalmas hangszerelésben szólaltatja az alkotás, az egyéniség, a művészi és etikai megujulás, a német és francia szellemiség találkozásának nagy témáit. A regény az irói métier számos uralkodó szokványát veti sutba, nagyvonalúságában csupa zseniális futam, a stilusok halmozása, sok „idegen anyag", közéleti kritika, művészi eszmélkedés. Jean Christophe a heroikus élet lehetőségét, a kor összefogó értelmét s az élet nagy for-

rásait keresi vándorlásában. Átszellemült európai „Wanderbursch" ez a német zenész, kiben egy intellektuális nemzedék legjobbjai ismernek reménységeik és eszményeik hordozójára s követnek egy új kultura dúsfényű látomása felé. „A legelevenebb ember, akit ismertünk", —irja Ellen Key...

A társadalmi haladás tábora, mely a háború után a világnézeti vagy legalábbis a világnézetes regény kritikai elveit megfogalmazta és követelését hangsúlyozza, ha előzmények után kutat, a Jean Christophe-ban a modern világnézeti regény egyik legnagyobb stilű erőfeszítését láthatja.

A regény az ujabbkori francia imperializmus döntő esztendőiben, a századforduló szociális és szellemtörténeti mozgásában keletkezik. Minden forr és átalakul. Osztályok, intézmények, erkölcsök, divatok és műfajok. Az ország rohamos iparosodása, az imperialista tényezők, általában a nagypolgárság kifejlődését mozditja elő, a kispolgárság s a népi tömegek rovására. Az imperialista szakasz beköszöntése és velejárói, a lazuló demokrácia, a revanche-ra készülődő fegyvercsörgetés leginkább a kispolgárság s a városi munkásság — s természetesen eszmevivőik — ellenszegülését váltják ki. Rollandban a méltóságát és eszményeit védő kivételes művészt, a jogaihoz és erényeihez ragaszkodó demokratikus érzületű „citoyen" tüzeli. Első perctől kezdve küzd az alantas politika, a hangoskodó militarizmus, az elpolgáriasodó szocialista vezetés, a korrupt sajtó s a fatális korszak egész uralkodó műveltsége, az elpuhult esztetizmus, a nagyvilági szkepszis, a frivol és szenvelgő színház s a snob kritika ellen. (l. A piaci vásár-t.)

Rolland már a kilencszázas években, mint fiatal drámairó igyekszik megteremteni a néptömegek színházát. (l. Le Theâtre du peuple c. kiáltványát), s a velük való szövetkezéstől reméli a francia színpad megujulását; de az intrikák miatt meghiusuló vállalkozás elcsüggeszti, a munkássággal való szorosabb kapcsolatai meglazulnak, noha osztálya zöménél és osztálya számos intellektueljénél mindvégig világosabban ismeri fel bennük az igazi, a mélyebb Franciaországot s a jövő erőit. Jean Christophe megismeri az imperialista korszak Franciaországát — és elfordul tőle. De sem ő, sem Olivérje (s ők ketten az akkori Rolland) nem képes határozott programot szegezni ellene. Jean Christophe a művészet s az étosz síkjáról iparkodik átformálni világát. A negyedik rendhez csak együttérzés fűzi, történelmi szerepét nem ismeri fel teljes világossággal, harcát nem vállalja. Elitél mindenféle társadalmi erőszakot, a munkásságét épp úgy, mint a hatalmon lévőkét. Kudarcot vall. Ezt a kudarcot azonban a belső megbékélés méltóságával győzelemmé szublimálja. Jótékony önámitás, a bensőség mitosza ez, a kijátszhatatlan valóság ellen. A rend, mely ellen küzdött átlép rajta és keresztülviszi akaratát...

Christophe élete lezárul. Rolland azonban kilép hőse mögül, hogy egy esztendő mulva, a Colas Breugnon őskedélyű közjátéka után a legnagyobb próba elé álljon. 1914 nyarában vagyunk. Kitör a háború.

*

Gesztusa, mellyel a nagy belső megrendülés, a hazulról feléje zúduló rágalmak s a társtalanság ellenére a háború ellen szegül, — olyankor, amikor az internacionálé is megroppan, — mindennél ragyogóbban bizonyítja jellemének erejét és eszméinek tisztaságát. Vallott világpolgársága a legerősebb szociális próbát is kiállja. „Csak két népet ismerek: azt, amelyik szenved és azt, amelyik a szenvedést okozza", — irja Verhaerennek. — A hadüzenet Svájcban éri. 48 éves. Katonai szolgálatra ifjuságában többször alkalmatlannak minősítették. Svájcban marad s a Vörös Kereszt szolgálatába áll. A Nobel-díjat, amellyel ezekben az eszten-

dőkben megtisztelik, a háborús nyomoruság enyhitésére ajándékozza. Egyre másra irja cikkeit a Journal de Genéve-be, a gyűlölet s a huzugságok ellen. Levelet intéz Hauptmannhoz és Verhaerenhez. Hauptmann az uralkodó állapotokkal szemben mindig lojális elvakultság hangján válaszol, mely annyira jellemzi. Verhaeren tekintetét elboritja Belgium megszállása. Rolland nem csügged, bár alig lát fegyvertársakat. Meg nem tántorodó eltökéltséggel küzd az európai köztudat tisztulásáért. Kivált a „szellem" lealacsonyodása gyötri, mely fenntartás nélkül szegődött a háború szolgálatába. A szellemi ember fájdalmas és szinte tehetetlen társtalanságában az értelmiséget iparkodik felrázni. „Az 1914-es évvel, — irja St. Zweig, aki rajongó felgyulással csatlakozott hozzá, s hagyta cserben mai döntő lépéseinél, — megszünik R. R. magánélete: — élete nem az övé többé, hanem a világé, életrajza kortörténelem, nem választható el többé a nyilvános cselekvéstől... Minden levele kiáltvánnyá válik..." (R. R. Der Mann und das Werk. Frankfurt a. M. 1921.) Megjelenteti cikkei gyüjteményét a *Tusakodás felett* (Au-dessus de la melée) cimmel, mely mint később is irja korántsem a fensőbbséges félreállást jelenti. „Az 1914-es tusakodás a nemzetek tusakodása volt, mely csak a kölcsönös romboláshoz vezet. E tusakodás fölé emelkedtem 1917-ben és emelkedem mindhalálig." (Quinze ans d. c.) Csakhamar a háborús kábulatból kivergődött, minden nemzetbeli intellektuelek maroknyi csapata veszi körül. Az évek során sokan visszahullnak mellőle osztályuk sáncaiba, de van, aki kitart mellette mindvégig. — A háború végetér. Rolland 1919 márciusában megirja a *Szellem függetlenségének nyilatkozatát.* Lobogó idealizmussal hivja fel a gyöngének bizonyult európai értelmiséget a népeket kibékitő, összefogó feladatra: „Nem ismerünk népeket, — irja. — Csak a Népet ismerjük, az egyedüli és egyetemes Népet, mely szenved, harcol, elbukik és felemelkedik..."

A szellem függetlenségének nyilatkozatával nyilik meg számára a háborúutáni küzdelmek korszaka; az út a sodró erkölcsi hevülettől a világos történelmi felismerések és gyakorlati következéseik vállalása felé.

*

„A béke nem hozott nyugalmat a szellemnek. A legkeményebb harcok csak ezután következtek," — irja beszámolójában. A hadiállapot a háború végeztével sem szűnt meg. A győzők harca a legyőzöttek ellen tovább folyik, hol a nemzetek, hol az osztályok arcvonalán. A szerte kirobbanó európai forradalmakat rövid viaskodás után elháritja ellenforradalmaival a háborút felidéző rendszer, mely diadalmasan csak térképet vált, de belső alkata nem változik. Európa, Jean Christophe drága Európája a levert népek börtöne... Rolland elnéz a hazai mámor felett. A jóllakott revanche épp oly idegen számára, mint annakidején az éhes. Tekintetét Európára függeszti. Európa, a nagy haza szétszaggatottabb és esztelenebb, mint valaha. Rolland minden idegével Európa sorsához tapad, keveset ír, az események alakulása lefoglalja, a háború alatt megkezdett küzdelem kötelezi s nem hagyja el őrhelyét. Az új hatalmi csoportokba szerveződő, de régi Európa körén egyedül az új orosz rend szakit rést. Rolland érdeklődése odafordul. Hontalanná vált eszményeit a mindent megújító változásokba szeretné menteni, hogy ott fölragyogjanak s azok is megszépüljenek tőle: „Az 1919-es években, — irja, — a következő elhatározásra jutottunk: szükségesnek láttuk a gyökeres társadalmi átalakulást. Csakhogy ez a szükségesség szörnyű áldozatokat követel. Oroszországban fájdalom és vér árán valósult meg. A békéért küzdő intellektuelek, akik a háború idején, a dulakodás közepette elsősorban az emberi élet tiszteletben tartása s a szabad egyéni lelkiismeret mellett tettek hi-

tet, megriadtak az új szfinxtől, amely szétzúzta a jelent, hogy megmentse a jövőt. Nem tudtam megtagadni isteneimet, melyek éltettek: az „Emberiséget", a „Szabadságot", hogy egyedül a „Forradalmat" szolgáljam... Szerettem volna a forradalom mezejére átvinni ez örök nagy erőket, amiket ha vérzőn is, de kimentettünk a nemzetek háborújából." (Quinze ans d. c.) Rolland figyelme szakadatlanul az izgató európai eseményekre irányul, fogékony és beható érdeklődésével egyre közelebb kerül a politikai valóság kegyetlen oktató hatásához s amint változtató tevékenységét megszabni igyekszik, évekig elhuzódó, mély benső küzdelmet vív idealista felfogásával, beidegzett humanista eszméivel. „Saját gondolkodásunk kimélet nélküli birálata és méltóságunk kötelez, — irja később, — hogy foszlányonként tépjük szét a legmakacsabb előitéleteket, a legkedvesebbeket, amelyek szinte a bőrünkhöz tapadtak: az *‚ideológiai felépítményeket'*, ahogy Marx nevezi őket, melyek kaszttá avatják a szellemet és szolgálóit, s kiszakitják őket eleven környezetükből... *‚A gondolkodás, az eszme a fogalom...'* ez az egész hegeli *‚theodicea'*, mely a polgári korszak értelmiségét betölti. A szellemnek be kell lépnie a sorba. Ez az előfeltétele annak, hogy életre keljen az élő emberben... Az egész embert gondolom, nem az elvontat, hanem a teljes, az öntudatos, az emberiségbe, a való élet folyamába visszalépőt, *‚a társadalmi, az emberi embert'*..." (Quinze ans d. c.) Rolland egyelőre vergődik a régi eszmei megszokások és a szorongató társadalmi valóság új követelései közt. Már a szellem függetlenségének nyilatkozatával egyidejűen E. D. Morel-hez intézett levelében határozottan, — de mint később irja: az idealista értelmiségiek módján, — kijelenti, hogy hisz a munka világának érdekében való gyökeres társadalmi változás szükségességében. A módszerek felől azonban még korántsem döntött. A huszas években irt regénye, a *Clerambault* az erőszaknélküliséget heroizálja, — mindenféle nemzeti, faji vagy osztályerőszak visszautasítását — egészen az önfeláldozásig. Clerambault a háború brutalitásától való mély megrendülés és kibékithetetlen borzongás erkölcsi- és ideg-reakciójába merül, ami épp oly érthető, mint amilyen fájdalmasan sivár. Rollandban mély gyökeret ver a hősi erőszaknélküliség (nem a tunya belenyugvás, hanem a fegyvertelen ellenszegülés) gondolata, mint a küzdelem eszményi módszere, — később Gandhival s a gandhizmussal való kapcsolatai csak táplálják s még az Elvarázsolt lélek Marcjában és Brunójában is kisért. Egyelőre szenvedélyes vitát folytat Henri Barbusse-szel, a Clarté hasábjain, a szellemi függetlenség és az erőszak kérdéséről. Az utóbbira nézve Barbusse álláspontjával szemben: („az erőszak csak részletkérdés"), az eszközök megválogatásának etikai és gyakorlati jelentőségét hangsúlyozza s az erőszakot csak, mint fájdalmas szükségességet, mint megkerülhetetlen, kegyetlen kötelességet fogadja el. A következő viták során, az új rend államának az általános visszahatás elleni küzdelméről szólva,már jogosulatlannak tartja a változtató erőszak és kisiklásainak felrovását, csak az ellen tiltkozik, hogy ebből rendszert csináljanak (vagy sportot űzzenek, mint Mussolini.) Később amint a szocializmus társadalmi elméletének és szükségszerű fejlődési szakaszainak ismerete meggyőzi az erőszakos cselekvés s a parancsuralmi szükség átmeneti jellegéről, könnyebb szívvel közelit a negyedik rend harci világához. De kutató érdeklődése korántsem telik be az egyszerű egyenletekkel. Nyilvános vitái egymást követik; ott van az intellektuális közvélemény minden küzdelmében. Könyvet ír Gandhiról s a gandhizmus kezdeti lendületén fellelkesülő, kissé tulzott bizalommal harcol a heroikus erőszaknélküliség gondolatáért, melyhez hajlamainak és etikai felfogásának régi megegyezései vonzzák. Hatalmas erőt lát benne, mely a sajátos indiai viszonyok közt,ha valóban harci élességű épp úgy helyt

áll magáért, mint másutt a hősi erőszak. A Ghandhi iránti, barátivá mélyült vonzalom szálait máig sem szakitja el, — (bár nem tudjuk, hogyan vélekedik Gandhi mai politikájáról,) — de az erőszaknélküliség s a szellemi függetlenség gondolata körül vívódó elvonatkozott, de helyes érzékű és éber humanizmusa belátóan alakul a történeti valóság s az eredményes haladás kényszeréhez. Az imperialista korszak jelenségei, az intervenciós és háborús készülődés elhatározásra serkentik. Ezen a réven egyre közelitőbb viszonyba kerül az új rend államával, melyben „a modern Európa legnagyobb társadalmi erőfeszítését" látja. Az értelmiségiek szokásos sopánkodása az új rend szellemi dogmatizmusa miatt — nem riasztja meg. Nagy távlatokhoz szokott történeti műveltsége meglátja benne a magára utalt állam kemény dacát az ellenséges világgal szemben, s az úttörés fegyelmét. Néha mérsékletre inti, birálja, de nem az idegen, hanem a féltő lelkiismeret hangján. Nehéz pillanatokban ismételten mellé áll, megértő és bátorító generozitással. Tépelődő moralizmusa és a lelkiismeret szabadságát féltő aggodalma lassanként eloszlik a történeti valóság dialektikájának világos felismeréseiben, amikből önreviziója állandó ösztönzést merit. Ez a revizió s ugyanakkor a közkeletű humanizmus kétértelműségének s az önmagába zárkózó, tétlen individualizmus sivárságának mélyén átérzett kritikája kap művészi formálást és döntő hangsúlyt az Elvarázsolt lélek befejező köteteiben.[3] Az E. L. voltaképpen a polgárságból származó Anette Riviere, egy független életet kezdő s a végső emberi felszabadulásért küzdő nő élettörténete, az elmult fél évszázad világot felkavaró forgatagában. Herakleitoszi jelkép az Anette neve, a meg nem pihenő, zajgó, színt váltó és medréből kicsapó életé. E helyt csupán Rolland reviziójának vonatkozásait emelhetjük ki a regényből. Az elvonatkozó, tétlen individualizmus és a közkeletű humanizmus birálata az író elé kerülő élet folyamán egyre határozottabb formát ölt. „Legfőbb hibám és legkeserűbb csalódásom ez években, — irja erről Rolland, — hogy tulértékeltem az u. n. ‚szabad szellemeket', az ‚individualistákat', kiknek zöme (és talán nem is a legkevésbé kiválóak) meghátrált a kockázatok elől és visszahúzódott a fennálló rend mögé, amely biztosítékuk ellenében, hogy okosak és tapintatosak maradnak, védelmezőjüké vált... A szellem szabaddá lett — kuckójában. S védelmezője is szabadon fosztogathatta és hajthatta igába a világot. A világ — a nép, a népek, — oly keveset számit e szellemek előtt. Pedig korántsem tiszta szellemek. Meg tudnak egyezni az élettel. Csodálatos szolgák. — Emiatti keserűségemet fejeztem ki az Elvarázsolt lélek utolsó előtti köteteiben." (Quinze ans d. c.) A társadalmi harc, a változtató cselekvés megkerülhetetlen parancsát sugallja az Elvarázsolt lélek, s e harcba Anette és nemzedéktársai, Bruno Chiarenza és Julien Davy az etikai érzékenység rezdüléseit, a műveltség világító távlatait hozzák, fia Marc pedig az önfeláldozás készségét, még a változtató erőszakban is.

Az utóbbi évek imperialista feszültségében, a német nemzeti szocializmus hatalomrakerülése, a fasiszta áramlatok megerősödése idején keletkeznek az Elvarázsolt lélek befejező kötetei s ez az idő Rolland számára a nagy nyilvános küzdelmek korszaka is. Világnézeti átalakulásának döntő fázisa e nyilvános küzdelmekben kap félreérthetetlen gyakorlati kifejezést. Amikor a végső eszközökhöz folyamodott visszahatás s a haladás megszaggatott arcvonala sorsdöntő küzdelemre készülnek — nincs helye semmi kislelkűségnek. Minden eszköz és erő összpontosítását vallja. A védnöksége alatt tartott amszterdami háborúellenes kongresszuson szocialisták, szindikalisták, radikálisok, köztársaságiak, szabadgondolkodók, keresztények, pacifisták, a passziv ellentállás hivei stb. vesznek részt, komoly elhatározással. — Rolland világosan látja az im-

perialista tényezőket: „...Európa ki van szolgáltatva az államokat kormányzó óriási ipari és pénzügyi hatalmasságok titkos erejének..." — írja az Elvarázsolt lélekben. A Faustot idézi: „*Krieg, Handel und Piraterie, — Dreieinig sind sie, nicht zu trennen.*" — Kiáltványaiban — aminek modern műfaját szép odaadásával és írói szárnyalásával ő teremtette meg — ujságcikkeiben és minden irásával szinte epikai harcot visz az imperialista tényezők ellen s a néperőkből fakadó társadalmi megújulásért.

•

Pályájának áttekintése meggyőz bennünket arról, hogy Rolland voltaképpen már rég választott az általános emberi megujulás s a visszasüllyedés világosan felismert erői közt. Eszményeihez nem lett hűtlen csak átértékelte őket és tiszta kritikával vetette el mindazt, ami felfogásában kétes vagy pontatlan volt: „Mai mivoltom kedvéért semmit sem kell megtagadnom régi mivoltomból vagy abból, amit dicsőítettem, az egyéni öntudat s a szabad szellem energiáit, amiket a Jean Christopheban, a Colas Breugnonban, a Clerambault-ban megénekeltem. Ezek az erők akárcsak Anette, az Elvarázsolt lélek besorakoztak a nagy változás hadseregébe. Nincs ebben semmi önkényes, semmi erőszakolt. Ez maga a fejlődésük törvénye." (Quinze ans d. c.) Amilyen mértékben a polgári rend távolodik az emberi történet s a maga erkölcsi hagyományaitól és kulturális vivmányaitól, — olyan mértékben távolodik el Rolland a polgári rendtől. A visszahatás mind szélesebb területeket elöntő áradásából buzgón menti át az erkölcsi és művelődési értékeket az új rend puttonyaiba. A nagy átörökitő Rolland, aki az emberi kultura fényes hagyományait és legszebb reménységeit adja tovább az ifju rendnek, mely ezekben az esztendőkben, az európai kapcsolatok kibővülésével, a friss kulturális áramlatok és feléje közelitő értelmiségiek egész sorának nyitotta meg kapuit. Rolland már régebben belépett ezen a kapun... A szabadság s az osztatlan emberiség eszményét a nemzeti ellentétek és osztályok nélküli társadalom bontakozásában találja meg. Az egyén szabad önkifejtéséhez s a megujuló humanizmushoz fűződő reménysége a kollektiv életnek az egyént felgazdagitó tényeiből s az új humanizmust hirlelő marxi fogalmazásból merit bizodalmat. (l. „Előkészítő jegyzetek a Szent Családhoz." — Idézve a Quinze ans de combat-bat.)

Fedor Gladkovhoz és Ilja Szelvinszkijhez intézett levelében megkapó parabolával fejezi ki Rolland életutja fordulását. Shakespeare Antonius és Kleopátrájának mágikus jelenetét idézi: ...A világ sorsát eldöntő csata előestéjén, az éjszakában titokzatosan zene vonul át Antonius tábora fölött: fuvolahang és zeneszó... Dionysos láthatatlan kisérete az, a régi világ istenei: „az emberiség", „a szabad szellem", melyek elhagyják seregeit... „Átköltöztek az új rendbe, — mondja Rolland. — És mi, akik hiveik voltunk és maradunk, követjük őket s őket szolgálva az új rendet szolgáljuk, amelyet szeretnek. Fájdalmas és akadályokkal teliszórt uton, gyakran megsebezve, néha elbukva vagy eltévelyedve, felemelkedve és eltökélten folytatva utamat, az ő tüzükkel keblemben érkeztem meg az új világhoz. Oh, bár válna e tűz hevitőjévé!..."

Ezen az uton érkezett el Romain Rolland az emberi mult kulturális értékeivel s a polgári korszak átértékelt humanista szellemiségével a jövő átszellemült valóságához.

[1] Magyar kiadás: Dante. Bpest. Benedek Marcell fordítása. — [2] Rivière a. m. folyó; szójáték. A regény hősnőjének neve Annette Rivière. — [3] A két utolsó kötet néhány lényeges szövegrészét Benedek Marcell — különben kiváló — fordítása sajnálatosan megcsonkította.

ÁTKÖLTÉSEK NÉMET KŐLTŐKBŐL

Irta: FALUDY GYÖRGY (Budapest)

HEINRICH HEINE: AZ EMIGRÁNS HALÁLA

Bár tudtam: a győzelmet meg nem érem,
s utolsó cseppig el fog folyni vérem,
s a matracsírban ősz lesz a hajam:
szabadságharcok elhagyott állását
huszonhat évig védtem egymagam.

Ott álltam éjjel-nappal őrt az ágyuk
mellett a vártán rőt zászlók alatt,
barátaim jót szundítottak sátruk
mélyén s mindig felkeltett hortyogásuk,
ha bóbiskolni kezdtem néhanap.

Így töltöttem el száz unalmas éjet
és gyakran elfogott a félelem
(mert én is féltem: csak hülyék nem félnek)
s hogy elkergessem, egy-egy gúnyos ének
melódiáját kezdtem hirtelen.

Gyakran jött rám a német tölgyek vágya,
de álltam készen és lövésre várva,
s ha egy gyanus gazember jött közel:
jól céloztam s bitang, zsíros hasába
egy tűzforró golyóbist küldtem el.

Történt az is, hogy oly bitang akadt,
ki lőtt oly jól, mint én — és mit tagadjam —
nem egyszer volt a hosszú harc alatt,
hogy a golyokból egyet én is kaptam:
sebeim égnek, vérem elszalad.

s tudom, hogy a frankfurti csalogányok
dalát nem hallom meg már sohasem.
De itt kitartok még az őrhelyen.

És hogyha egy nap egy golyó megölt:
akad majd száz, ki helyemet betöltse,
mert dícstelenül nem hullok a földre,
veretlen voltam s kardom nincs eltörve,
csupán a szívem az, mely összetört.

S a németek nagy örömére végre
én, Heinrich Heine, feljutok az égbe,
s ha igaz az, hogy néha rosszat tettem,
úgy majd az isten törvényt ül felettem
és megbocsát, mert az a mestersége.

BERTOLT BRECHT: BALLADA A KALÓZOK SZERETŐJÉRŐL

Jennynek hívták, szőke volt és éhes,
s a szállodában üveget mosott,
hol elhamarkodott szeretkezések
szagát árasztották a bútorok.
S mikor szitkokkal teltek meg az éjjek,
s csiklandott ringyók részeg síkolyával:
ő a hajóra gondolt
nyolc ágyúval s tizenhét vitorlával.

S ha ágyazni ment, mert már a párok vártak,
vagy hajnaltájt meleg vízet hozott,
megtörtént néha, hogy egy vendég vasárnap
markába titkon egy pennyt nyomott.
Ilyenkor mindig némán megköszönte
alázatosan vézna mosolyával,
és a hajóra gondolt
nyolc ágyúval s tizenhét vitorlával.

S egy délben zaj támadt a tengerparton,
s találgatták mindnyájan az okát,
és ő felkacagott az uccasarkon
és még otthon is nevetett tovább.
S hogy mosogatni hívták a konyhába
a tányérokat eltolta karjával —
és a hajóra gondolt
nyolc ágyúval s tizenhét vitorlával.

S mikor megkongatták a vészharangot,
s a kikötőben üvöltött a nép,
ő lassan elfütyült egy hosszú tangót
és hófehérre mosta a kezét,
s új ruhájában a párkányra hágott,
s a tengert nézte gonosz mosolyával,
hol a város előtt egy hajó állott,
nyolc ágyúval s tizenhét vitorlával.

S a hajó nyolc ágyúval lőni kezdte
rőt bombákkal akkor a várfalat,
és nem maradt, mikor leszállt az este
kastély a várban s ház a vár alatt,
ledőlt a templom, börtön és kaszárnya,
s a törvényszék a rendőrpalotával,
és nem maradt, csupán egy piszkos szálló
nyolc ággyal és tizenhét uccalánnyal.

De ő még mindig az ablakban állott,
s az éjszakába egy dalt énekelt,
és reggel a matróznép partra szállott
és minden embert sorra láncra vert.
És akkor a hajósok vezetője
így szólt hozzá: Kalózok szeretője,
kit öljünk meg kivánságod szerint?
S ő azt felelte: Mind.

S a tengerparton aznap alkonyatra
minden fán ötven ember lebegett,
és testüket a héjják csőre marta,
mint lógombócot éhes verebek.
S a hajó, míg a hullák rút farával
halotti táncot járt az est szele,
nyolc ágyúval s tizenhét vitorlával.
eltűnt vele.

A NEMZETI EGYSÉG PROBLÉMÁJA

Irta: UJVÁRI LÁSZLÓ

A kiszélesülő nacionalista szemlélet és a nacionalista erők fokozottabb igénybevétele az államszervezet irányitásában, Európaszerte előtérbe állította a nemzeti egység megszervezésének szükségességét. A nemzeti egység összpontosítása azonban nem újkeletű kisérlet, tulajdonképpen folyamánya a 19. században kifejlődött s a középkorból származó centralizált államhatalom kiépülésének, amely az állandó erőszervezet, bürokrácia, papság, stb. mindenhol jelenlevő szerveiben fejeződik ki. Maga az állam, jóllehet, hogy nem öröktől fogva való. — amint azt Engels nevezetes történelmi elemzésében egybefoglalja. („A család, a magántulajdon és az állam eredete") „semmiképpen sem a társadalomra kivülről rákényszerített hatalom". Az állam bizonyos fejlődési fokon inkább a társadalom terméke; jele annak, hogy a társadalom ellentmondásokba került önmagával, hogy ellentétekre szakadt. „De hogy ezek az ellentétek az ellentétes gazdasági érdekekkel biró osztályok, magukat és a társadalmat eredménytelen küzdelemben fel ne emésszék, egy látszólag a társadalom felett álló hatalom vált szükségessé, amely a viszályt mérsékelje, ‚a rend' korlátai között tartsa; s ez a társadalomból fakadt... hatalom: az állam". Az állam tehát, mint „az osztályellentétek kiegyenlíthetetlenségének terméke és megnyilatkozása" jön létre.

A nemzeti egység megszervezése az államhatalmon belül, helyesebben az államhatalom segítségével magának az államnak az érdekében történik, hogy azok az ellentétek, amelyek az államot szükségkép' létrehozták, dialektikus fordulással az állami gépezetet nehogy össze is törjék. Mert „... gyors léptekkel közeledünk a termelés oly' fejlődési fokához, amelyen az osztályok léte nemcsak hogy nem szükségszerűség már többé, hanem határozott akadályává lesz a termelésnek. Ép' úgy kikerülhetetlenül bukniok kell, mintahogy keletkeztek azelőtt. Velük együtt bukik az állam." (Engels.)

Az államelmélet ezen a ponton kétirányú megvilágításba kerül. A polgári és kispolgári ideológusok ugyan elismerik, hogy állam csak ott van, ahol osztálykülönbségek és osztályok vannak, ám az államban az

osztályok kibékitésének szervét látják, szemben Marxszal, aki szerint az állam ki sem alakulhatna és fenn sem maradhatna, ha az osztályok kibékülése lehetséges volna.

Az osztályok kibékülésének csaknem azonos és felfrissített értelmezése jelentkezik manapság az „osztályok egyensulyhelyzeté"-ről alkotott fasiszta elméletekben is. Az „osztályok közötti együttmíiködés a fasiszta szindikalizmus... alapvető pontja. Tőke és munka: egymást kiegészítő fogalmak, egyik sem nélkülözheti a másikat, tehát meg kell értenünk egymást, s ez a megértés lehetséges." (Mussolini.) A fasiszta elmélet azt hirdeti, hogy megoldotta a tőke és a munka közötti viszony problémáját a korporációs szervezkedéssel és ezzel a fasiszta állam, a szuverén állam, amely az ország összes erői felett uralkodik, azokat a nemzet történelmi és immanens céljainak szolgálatában állítja. A nemzeti egység gondolata, pontosabban az „osztályok nemzeti szolidaritása" így nyerne gyakorlati igazolást és válna a centralizált államhatalom számára oly' erővé, amely megoldását lelheti „a vagyon nemzetközi elosztása problémájának." Mert a vagyon elosztásának amint azt *Rocco* igazságügyminiszter az olasz képviselőházban kifejtette, — „nemcsak belső, de külső nemzetközi problémája is van. A vagyon nemzetközi elosztásának kérdése pedig az Olaszországhoz hasonló szegény országok munkásainak egyetlen és döntő problémája."

A marxizmus a fasizmus minden tételével együtt tagadja az országok nemzeti szolidaritásának, a nemzeti egységnek, a társadalmi egyensúly létrejöttének lehetőségét a jelenlegi társadalomban. A 19. század végének és a 20. század első negyedének története sem nyujt cáfolatot ez ellen a megállapitás ellen. Azt látjuk, hogy megkezdődik egyrészt „a parlamenti hatalom" kiépitése a köztársasági országokban (Anglia, bizonyos mértékig Németország, a skandináv államok, stb.) másrészt a harc a hatalomért a különböző polgári és kispolgári pártok között, végül a „végrehajtó hatalom" és a hivatalnoki szervezet tökéletesítése és megerősítése.

A tőkés államok fejlődésének a világháború előtti korszakban kétségtelenül közös vonásai ezek. „De különösen — állapítja meg ez az elemzés — az imperializmus, a banktőke korszaka, a tőkés monopóliumok korszaka, a korszak, amelyben a monopóliumos kapitalizmus belenő az állammonopóliumos kapitalizmusba, tünteti fel az államgépezet rendkivüli megerősödését, a hivatalnoki... szervezetnek hallatlan megnagyobbodása, kapcsolatban erősebb megtorló intézkedésekkel a negyedik rend ellen a monarchikus államokban ép' úgy, mint a legszabadabb köztársasági országokban". Ez a folyamat tartott az első francia forradalom óta, amely kifejlesztette a központosítást, ugyanakkor ennek térfogatát, előjogait és az államhatalom közegeit is. Napoleon tökéletesítette ezt a gépezetet. (L. III. Napoleon államcsinyje.)

A világháború utáni korszak imperialista-fasiszta állammonopóliumos finánckapitalizmusa fokozottabban kiépiti magát a centralizált államhatalmat is. Ez válik a nemzet megtestesítőjévé a fasizmus értelmében, „mert míg a nemzet felett nem áll felsőbbrendü hatalom, amely igazságot szolgáltatna, addig az osztályok felett van magasabb szervezet, amely felettük biráskodhatik." (Rocco.) Ilyképpen a függőségben levő osztályok a felsőbbrendű hatalmakkal való alábbrendeltségben alkotják az „osztályok nemzeti szolidaritását", a nemzeti egységet.

A fasizmus, amely az állam szuverénitásának elve alapján áll, az állam szervező hatalmának tetőpontját a Római Birodalommal példázza. Szerinte a Római Birodalom hanyatlása a bomlás elvének győzelmét jelentette, mely évszázadokon át tartott, s amely folyamatnak még most

sincs teljesen vége. A középkor után az állam reorganizációjának korszaka következett. amely a 17. század végén és a 18. század elején érte el tetőpontját. Ám az egész középkoron át uralkodó bomlási elv a francia forradalom első szakában újra felülkerekedik, amit a forradalom második szakában lángra kapott nemzeti érzés rövid időre ugyan legyőz. De már Napoleon bukása után a liberálizmus szerény alakjában újra megjelenik, lassanként áthatja az állam egész szervezetét, mind erősebben nyilvánul meg az osztályok harcában és az ennek nyomában járó bomlásban. A fasizmus az állam újjáalkotásának és konszolidációjának egy újabb korszakát nyitja meg, a tömeget bevonja az állami és nemzeti életbe, mert felébreszti benne a nemzeti szolidaritás érzését. Ebben látják a fasiszták a fasizmus történelmi jelentőségét és politikai értékét. (V. ö. „A munka alkotmánya Olaszországban." Budapest, Studium kiadás.)

A nemzet egységének megszervezése a 19. században a társadalmi berendezkedésnek megfelelően a nemzeti egység megtestesítőjeként fellépő államhatalom részéről indult meg. A nemzet egységének megszervezése azonban ugyancsak szükségszerű célkitűzése lett a közvetlen és tényleges nemzeti közösségnek is, de magával a centralizált államhatalommal szemben. Ám az a nemzeti egység, amelyet ez megvalósítani akar, egyenesen ellentéte volt a császárságnak s ez volt a Commune. A nemzeti egység vizsgálatánál nem lehet figyelmen kivül hagyni a francia 1871-es szocialista köztársaság kisérletét a nemzeti egység megszervezésére és főleg arra, hogy ezt miként is értelmezte, mert a nemzeti egység világos fogalmát csak úgy érthetjük meg, ha megismerjük a fogalom azonos és egymással ellentétes értelmezését is. Nézzük tehát hogy mit ír erről a kérdésről Marx: „...A nemzeti szervezet egy rövid vázlatában, amit a Commune-nek idő hiján nem állott módjában részletesen kidolgozni..." a politikai formára és a „nemzeti delegáció" megválasztására vonatkozó tervezetek állnak. Ezek szerint: „minden kerületnek községei közös ügyeiket a kerület fővárosában, képviselőik gyűlése útján intézzék és ezek a kerületi gyűlések ismét képviselőket küldjenek Párisba, a nemzetdelegációba; ezek a képviselők bármikor elmozdíthatók legyenek a választóik határozott utasításaihoz legyenek kötve. A csekély, de fontos funkciókat, amik a központi kormányra várnak, nem akarták megszüntetni, amint szánt-szándékkal hamisan állították, hanem kommunális, azaz szigorúan felelősséggel tartozó hivatalnokokra akarták bizni. A kommunális alkotmány ne szabdalja szét a nemzet egységét, sőt inkább szervezze; valósuljon meg annak az államhatalomnak az elpusztitásával, amely ennek az egységnek megtestesítőjeként jelentkezett, de független és fölényes akart lenni a nemzettel szemben, amelynek a testén utóvégre is csak élősdi kinövés. Az volt a cél, hogy megsemmisittessenek a régi kormányhatalomnak pusztán elnyomásra rendelt szervei, jogosult funkciói ragadtassanak ki olyan hatalomnak a karmaiból, amely a társadalom felett álló helyzetre tartott számot és adassanak vissza a társadalom felelősséggel tartozó szolgáinak." Amint látható ez a felfogás igenis ismeri a nemzeti egység fogalmát, de úgy, mint a társadalom emancipációs harcának termékét a tőle elidegenedett felsőbbség megszüntetésére. Teljes bizonyossággal tűnik itt elő, hogy Marx is centralista álláspontot foglal el idézett fejtegetésében, ám óriási a különbség a polgári államhatalom és Marx centralizmusa között. Itt az egyesítés imperialista-tőkés tartalma hiányzik, ez kifejezetten a tőke ellen irányul, a tőkések ellenállásának megtörésére, hogy a magántulajdonban levő vasutak, gyárak, földbirtokok, stb. az egész nemzet, az egész társadalom birtokába kerüljenek. Ez a demokratikus centralizmus, a negyedik rend által keresztül vitt centralizmus. Marx nem mulasztja el ki-

hangsúlyozni, hogy a párisi Commune ellen emelt vádak, mintha az a nemzet egységét megsemmisíteni, a központi hatalmat kiküszöbölni akarta volna, tudatos hamisítások. Marx láthatólag szándékosan használja a kifejezést, a „nemzet egységét... szervezni", hogy a negyedik rend tudatos, demokratikus centralizmusát a polgári hivatalnoksággal fentartott centralizmussal szembehelyezze. Ez a felfogás tehát azt vallja, hogy szükség van államhatalomra, a hatalom központi szervezetére, a kényszer szervezetére, mert a negyedik rend uralkodó osztállyá való szervezésével vállalhatja csak a nemzetnek, a lakosság széles tömegének vezetését a kollektiv gazdaság kiépítésénél.

A nemzeti egység kérdése így mutatkozik meg előttünk minden oldalról.

BALLADA JOHANNA DARKRÓL

Irta: FALUDY GYÖRGY (Budapest)

BERTOLT BRECHTNEK

Kartón ruhában, mezitláb s nem bánva
hogy felrugdossák és megköpdösik,
hajával, mely sötéten lengett lába
nyomában a fekete körmökig,
s arcával, melyet zápor paskolt végig
és két dollárral, mit markába zárt:
így jött az Arkanzasztól három hétig
a tengerpart felé Johanna Dark.
S hogy már Chicago kormos téglavára
a messzeségből szürkén ásított:
koldust látott, ki vén mellét kitárva
hevert a nyártól sárga pázsiton.
S ölébe dobva egy dollárt, az éjben
nevetve ment tovább Johanna Dark,
s a koldus akkor pisztolyt vett a pénzen,
s az útkereszten emberekre várt.
S szekérnyomok közt már hatan hevertek,
ingükben rőt rózsákkal, mint a tűz
és hervadoztak már az őszi kertek,
hogy arra jött Johanna Dark, a szűz.
— Bénán bolyongunk mindahányan,
vakok a jóban és a hitben:
véred kiontott harmatával
irgalmazz nékünk, Jézus isten.

S a munkának már régen nem volt ára,
s por ült a gépek hajtószíjain,
és sztreikolók százával álltak fázva
Chicagó véres vágóhídjain,
s az esti felhőket Rodin faragta
s a kémények fölött veres nap állt,
hogy egy szeles, vad téli alkonyatban
a vágóhídra jött Johanna Dark.
S a nép közt rongyos szónokok hörögve
hirdettek harcot, bosszut és bitót,

s hogy ekrazittal mentek már a tőzsde
felé, Johanna Dark felordított:
„Megálljatok a szeretet nevében!
És tűrjetek: majd isten megfizet.“
De ők röhögtek rajta s válaszképpen
a géppuskák kattogtak sortüzet.
És nyolcvanhárman estek el, befestve
omló vérükkel a fehér havat.
A többi szétszaladt. És aznap este
bilincsre verték őt, mert ott maradt.
— Bénán bolyonguk mindahányan,
vakok a jóban és a hitben:
véred kiontott harmatával
irgalmazz nékik, Jézus isten.

És egy hétköznap, még börtönfehéren,
s lehajtott fejjel ült a gyár előtt,
és margaréták nyíltak már a réten,
hogy Charles King, a munkás arra jött.
És Charles King leült mellé a padra
és nézte estig, mást se látva már,
sötét haját, amelyben választéka
olyan fehér volt, mint egy cérnaszál.
És így történt, hogy összeházasodtak:
a bérházudvar mély volt, mint a kút,
és nem tudták, mit fognak enni holnap,
csak azt tudták, hogy innen nincs kiút.
— „Egy gyermeket szeretnék“ — szólt Johanna,
s az ágyra ült, mely rég nem volt fehér,
és Charles akkor felállt és arcul csapta,
hogy sápadt bőrén átszakadt a vér,
és négy üres zsebét eléje tárva
a tört ablakhoz ment és, mint az őrült,
kiröhögött a szörnyű éjszakába,
hol eső sírt. Ez volt az esküvőjük.
— Bénán bolyongunk mindahányan,
vakok a jóban és a hitben:
véred kiontott harmatával
irgalmazz nékik, Jézus isten.

És aztán mégis gyermekek születtek,
mert nem volt pénzük elhajtatni őket,
és akkor húst már csak vasárnap ettek,
s az árak és a gondok egyre nőttek,
de bár szobáját még napfény se járta,
napfényt hordott arcán Johanna Dark,
s férjét a gyárnál minden este várta,
amíg egy este mindhiába várt.
És négy napot várt így már éjről-éjre,
mikor egy bundás úr eléje állt:
— „Mert részeg volt, a gépbe dőlt a férje
és így magának egy fillér se jár.
De mégis, ha nem fut a rendőrségre,
a gyárkantinban harminc ebéd várja.
Harminc ebéd: ez lesz a férje ára.“

S Johanna akkor arculköpte őt.
És akkor Charles Kingnek gödröt ástak
és otthon három síró gyermek várt,
s nem volt mit enni s így történt, hogy másnap
a gyárkantínba ment Johanna Dark.
— Bénán bolyongunk mindahányan,
vakok a jóban és a hitben:
véred kiontott harmatával
irgalmazz néki, Jézus isten.

-- „Gonoszak" -- szólt egy ember -- „a szegények,
és testük durva és szívük kemény."
S mikor megette a harminc ebédet:
az égvilágon nem maradt remény.
S akkor megállt az uccán és kivette
az egydollárt, mit még markába zárt,
és ekrazitot véve, aznap este
a Nagytőzsdéhez ment Johanna Dark.
S a tőzsde akkor felgyúlt, mint a fáklya,
és négy tornyában kánkánt járt a láng,
míg összedőlt, rőt tűzölébe zárva
két bankárt és harminchat nincstelent.
S ő ottmaradt és nézte önfeledten
a hullákat, s az éjt, a végtelent,
„Uram, bocsáss meg!" — sírt fel — „rosszat tettem!"
s hogy reggel lett, a rendőrségre ment.
S aztán egy nap, tettét már régen bánva
a bíróság elé zokogva állt;
a villanyszék úgy izzott, mint a máglya:

— így élt és így halt meg Johanna Dark.

Bénán bolyongunk mindahányan,
vakok a jóban és a hitben:
véred kiontott harmatával
irgalmazz nékünk, Jézus isten.

AZ EMBERRÉLEVÉS KÉRDÉSE

Irta: KOVÁCS KÁROLY (Pozsony)

„Minden emberi történelem természetszerű előfeltétele élő emberi egyének létezése." Mély és sok évszázadokon keresztül figyelmen kivül hagyott igazságra mutatott rá Marx ezekkel a szavakkal. „Élő ember egyének" u. i. nem léteznek öröktől fogva. Évszázezredek során kovácsolódtak ki a természet teremtő kohójából, mielőtt emberi történelmet „csinálhattak" volna. Ma a daytoni majompör ellenére is minden művelt ember előtt bebizonyított ténynek számit, hogy az ember állatősökből fejlődött azzá, aki.

Legelőször *Darwin* meg a darwinizmus harcos továbbfejlesztője, *Haeckel* voltak azok, akik az ember természetes kialakulását bebizonyították. Nem volt mentes ez a felfogás bizonyos korlátoltságtól, ami a leg-

kimagaslóbb polgári tudósokat is árnyék módjára kíséri. Alapjában véve meg sem magyarázta az ember kialakulását. Csupán arra mutatott rá, hogy családfánkat az állatvilágban kell keresnünk. Haeckel a biogenetikai alaptörvény segítségével ezt szinte filmszerűen pergette le előttünk. Ami magát az emberrélevést illeti, felfogásuk két szempontból volt korlátolt. Egyrészt, mert *csak* természettudományos uton magyarázta az ember kialakulását. Az emberrélevés társadalmi feltételeit, a *munkát*, amin ezek a feltételek felépülnek, nem vette számitásba. A természeti fejlődés útján azonban csupán az ember állatősét kapjuk meg, amely testi felépítettségével egyáltalán lehetővé tette az emberrélevést. Még ezt sem teljesen. A szerszámmal végzett munkának pl. oroszlánrésze van a kéz mai használható formájának kialakulásában. Másrészt korlátolt volt ez a felfogás azért is, mert fokozatos fejlődéssel akarta az emberrélevést megmagyarázni. Már pedig az állati meg az emberi lét hatalmas minőségi különbsége *ugrás* föltételezése nélkül nem vezethető vissza közös gyökerekhez.

Napjaink akadémiai tudósai azonban a tárgyilagosságnak még ilyen magaslatára sem képesek felemelkedni. Az imperializmus beköszöntése minden vonalon pontot tett az elfogulatlan tudományos kutatás után. A darwinizmus továbbfejlesztése már nemcsak az egyházak hiveit találja szemben magával, hanem a polgári „tudósok" egész kórusát. Az elfogulatlan kutatásra ma már csak azok képesek, akik a negyedik rend magasabb osztályszempontjainak alapján állva közelednek az emberiség legősibb őskorának rejtvényéhez.

Mert nagyon sok tekintetben rejtvény megfejtéséről van itt szó. Foszszíliákból, kőszerszámokból meg hasonlókból álló leleteink száma ugyan egyre gyarapszik. Ám a katedrabölcselkedés olyan áldatlan zürzavart teremt közöttük, hogy a kérdés a szaporodó bizonyitékok ellenére is egyre homályosabb. A professzorok csak osztályozzák a leleteket és nem tudnak azokkal mihez kezdeni. Még *Engels*nek a Természetdialektika töredékeiben nyújtott útmutatásai után sem hajlandók tudomást venni arról a döntő szerepről, amit a munka játszott a majom emberrélevésében. Enélkül pedig hasztalan forgatják kezükben az őskori csontokat meg szerszámokat. Azok semmit sem mondhatnak addig, míg rá nem jönnek arra, hogy a szerszámok nem egy késő kor tudósainak szórakoztatására készültek, hanem az emberi lét vagy nem lét halálosan komoly kérdését döntötték el. Tévednek azok is, akik csak a szerszámokat látják, de elfelejtik, hogy a szerszámhasználat az ember ösztönös tudatában és társadalmi szerkezetében is egyre hatalmasabb változásokat idézett elő. Más túlzók a „céltudatos munkával", vagyis már a kezdeti fokon is a tudattal akarják az embert az állattól megkülönböztetni. Valamennyi hasonló nézet egyoldalusságból fakad. Valójában az ember mindezen tényezők sokszoros egybefonódásának és kölcsönhatásos halmozódásának eredménye.

Lépten-nyomon az egyoldalusság veszélye fenyeget bennünket. Hogy elkerüljük, s egyuttal „a tárgyat valóban megismerjük, számitásba kell vennünk, fel kell kutatnunk annak minden oldalát, valamennyi kapcsolatát és összefüggését." (V. I. Uljanov.) Ilyen sokoldaluságot azonban hasztalan várunk az akadémiák tudósaitól. „A polgár tucatgondolkozásának vánszorgó gebéje zavartan torpan meg" (Engels) a valódi mélységek előtt. Képtelen a különböző leletek olyan egységbe foglalására, amely hűen tükrözné vissza a valódi fejlődést. Ha előre akarunk menni, akkor „nem szabad erre a vánszorgó gebére szállnunk", hanem a tört. mat. módszerére kell támaszkodnunk.

•

Ami az adatokat illeti, azok már ma is messzemenő következtetések levonására alkalmasak. Nagyjából tisztázva van, hogy az első durván

megmunkált kőszerszámok a jégkorszakot közvetlenül megelőző időből származnak. Ugyanebből a korból a Jáva szigetén fekvő Trinil mellett megtalálták annak az ősembernek a megkövesedett csontmaradványait is, aki ezeket a szerszámokat készítette és használta. Ezek a maradványok leginkább egy gibbon csontjaihoz hasonlítanak. Ez a gibbon azonban már kétségtelenül olyan jól járt egyenesen, mint mi. Agyának köbtartalma viszont messze maga mögött hagyott minden természetből, vagy leletekből ismert majomagyat. A közelében talált szerszámok szerint ez a felegyenesedve járó majomember (pithekanthropus erectus) már dolgozott, bár összehasonlíthatatlanul alacsonyabb fokon, mint a mai ember. A hivatalos tudomány nem is hajlandó ezt a lényt a mai ember „igazi" őséül elismerni. Megtagadja ezt a tisztességet attól az emberfajtától is, amely félmillió évvel később, mintegy 250.000 esztendővel ezelőtt, a második és harmadik jégkorszak közti időben élt. Pedig ennek az u. n. heidelbergi embernek nemcsak a fogai azonosak a mai emberi fogakkal, nemcsak a koponyája fejlettebb a jávai ember koponyájánál, hanem kőszerszámai is sokkal jobban megmunkáltak már mint a legrégibb emberősöké. A még mindig nagyon durva és esetlen szerszámnak viszonylagos javulása hűen kifejezi azt a hatalmas fejlődést, amit az ember a közben elmult évszázezredek folyamán megtett. Ezután a leletek már gyakoribbak. Az angliai Piltdown (Sussex) közelében egy emberi csontváz maradványait hozták napvilágra, amelynek tulajdonosa mintegy százezer esztendővel ezelőtt taposta a földet. A csontok arra engednek következtetni, hogy ez az ember nem a „homo heidelbergiensis" ivadéka, hanem valószínűleg a közös ős egy magasabbra fejlődött változatát képviselte. Ugyanez vonatkozik arra a leletre is, amit a Rajna-menti Neandervölgyben találtak. A neandervölgyi ember mintegy 50.000 évvel ezelőtt meg bennünket. Koponyája amellett tanuskodik, hogy agya elérte már az emberi agy mai nagyságát, bár annak szerkezete a gondolkodási képesség viszonylag nagyon alacsony fokára enged következtetni. Kőszerszámai viszont azt bizonyítják, hogy itt már az ügyesség magas fokát elért emberkéz végzett formáló munkát. Az antropológia ezt az embert sem tartja „igazi" ősünknek. Még a Délafrikában talált u. n. rodéziai lelet emberét meg a Boskop fajt vagy a Taungkoponya tulajdonosát sem tartja ennek, holott ezek részben már csiszolt kőszerszámokat készítettek és az ember társadalmi együttélésének magas fokát képviselték. Csak az utolsó jégkorszak lezárulásával jelentkező, kezében íjjat meg dárdát szorongató embert nevezi „homo sapiens"-nek, akitől magát származtatni emberi méltóságával összeegyeztethetőnek tartja.

Ez a zavar amellett tanuskodik, hogy bonyolult kérdésekről van szó. Halott köveket meg kövületeket kell megszólaltatnunk és tanukként kihallgatnunk. Ezekhez a tárgyi nehézségekhez még azután előítéletek is járulnak. Az akadályokhoz, amelyek anélkül is megnehezítik a probléma megoldását, maga a polgári tudomány állít újabb korlátokat. Vigyáznunk kell, nehogy ezeknek a korlátoknak lerombolása közben az ellenkező végletbe essünk és mai fogalmainkat vetitsük vissza a multba ahelyett, hogy annak a maitól eltérő életformáit kutatnók fel és értenők meg. Ebben az esetben egy más végletből ugyan, de a polgári antropológia sorsára jutnának, amely az emberi létet frakk, cilinder meg tőzsdei spekuláció nélkül alig képes elképzelni. Előre kell bocsájtanunk azt is, hogy amikor ember és állat közti különbségről beszélünk, nem erkölcsi értékeléseket, meg előítéleteket akarunk szolgálni. Az ember élettanilag maga is a természethez tartozik és tagja az állatvilág emlős osztályának. Ezért Engels nem az ember és állat, hanem az ember meg a többi állat közti különbségről beszél. Élettani értelemben miben sem különbözünk legközelebbi

majom, vagy valamennyi emlős rokonunktól. Mikor az ember és „a többi állat" közti különbséget tárgyaljuk, az embernek egyrészt a természethez, másrészt egymáshoz való viszonyát, harmadsorban pedig az agy nagyságához és bonyolultságához, mint anyaghoz tapadó és a társadalmi léten felépülő tudatának fokát tartjuk szem előtt. Ebben és csakis ebben a vonatkozásban lehet szó ember és állat közti különbségről. Minden más tényező bevonása a „lélek" feltételezéséhez, más szóval: a tudatlanság erénnyé avatásához vezet.

Melyek már most azok a tényezők, amelyek a felsorolt hármas viszonylatban olyan változások létrehozására képesek, hogy eredetileg azonos fokon álló lények minőségileg elkülönülnek egymástól? Ha Marx és Engels írásait lapozzuk fel ebben a kérdésben, nagyon hasznos felvilágosításokat kapunk. Már a *Deutsche Ideologie* is határozottan materialista szempontból fogja fel a kérdést. „Az embereket tudatukkal, vallásukkal vagy bármi egyébbel, amivel csak akarjuk, meg lehet különböztetni az állatoktól. Ők maguk akkor kezdenek az állatoktól különbözni, amikor *termelni* kezdik élelmiszereiket." Marx még hozzáteszi: „olyan lépés ez, amit testi szervezetük határoz meg." Mert, mint máshelyt mondja: „az embereknek élniük kell ahhoz, hogy történelmet csinálhassanak... az élethez azonban mindenekelőtt evés, ivás, lakóhely, ruházat és hasonlók tartoznak. Az első történelmi cselekedet tehát ezen szükségletek kielégítésére alkalmas eszközök előállítása." „Amennyiben az emberek saját élelmüket előállítják, közvetve saját anyagi életüket is kitermelik."

Nem pillanatnyi irodalmi ötletről van itt szó. A kor által megérlelt termékeny gondolat volt ez, amely később minden irányban kifejlesztve a történelmi materializmus módszerének megalapozását eredményezte. Beigazolódott akkor, hogy valóban az élet anyagi kitermelése, a mindenkori termelőmód az az alap, amelyre az emberi együttélés különböző formái felépülnek. Az egymásután következő társadalmak fejlődéstörvényei eltérnek egymástól. Valamennyinek közös vonása azonban az, hogy a termelési mód, a termelési és csereviszonyok, valamint az ezeken felépülő osztályviszonyok sokoldalu alakulásai és változásai teszik az alapját. Mi sem természetesebb, mint hogy nem csak a már egyszer kialakult emberi társadalom további fejlődését határozza meg az „anyagi élet" kitermelésének módja, hanem egyáltalán a társadalom kialakulását, az embernek az állatvilágból való kiemelkedését is.

Valóban, hol is volnának az emberi és állati lét döntő különbségei, ha nem ezen a területen? Az a hatalmas anyag, amit a természettudomány bocsájt rendelkezésünkre az állatvilág életéből, minden más téren egész sereg érintkezési pontot mutat fel az emberi és az állati lét legmagasabb formái közt. Sok esetben olyan hasonlóságok ezek, amelyek a felületes kutatót megzavarják és hamis következtetések levonására csábitják. Az ilyen emberek hajlamosak arra, hogy a „munkát", „szerszámok használatát" és más vívmányokat, amelyek kizárólag az emberi lét sajátjai, „csiráiban" már az állati lét egyes fokain is felfedezzék. Közelebbről megnézve olyan ösztönös képességekről van itt szó, amelyet az állatvilág különböző osztályainak (madarak, rovarok, emlősök) csúcsán álló fajok évtizmilliók során halmoztak fel az átöröklés útján. Az emberszabású majmok, a méhek, a hangyák meg a termiták, az álatvilág egyes osztályainak e legmagasabbra fejlődött fajai átöröklött, ösztönösen tervszerű fellépésükkel sok tekintetben az ember magas fokon tudatos cselekvéseinek közelébe jutottak. A kialakulóban levő ember kezdetlegesen tudatos, „tudatos ösztönön" (Marx) felépülő fellépésének megnyilatkozásai formáit pedig bizonyos külső vonatkozásokban felül is mulják. A legtöbb madár hetekig tartó erőfeszitéssel művészi kivitelü fészket épít. Ehhez

a természet szolgáltatta anyagot olyan célszerűen használja fel, hogy az az anyag tudatos uralásának benyomását kelti. A pártás madár emellett még külön nászlugast is épít a párzás idejére. Ennek nemcsak falait díszíti összehordott színes levelekkel, tollakkal meg füvekkel, hanem padlóját is nagy gonddal összeválogatott színes kavicsokkal tarkítja. A skrub pulyka nem ül tojásain, hanem erjedésnek indult levelek melegét használja fel a költésre. Ezzel valószínűleg sok millió esztendővel előzte meg a mi költőgépeinket. A hód gátakat épít a víz partján. Közben nemcsak felhasználja a természet nyújtotta anyagot, hanem módosítja is azt, amikor fogaival körülrágcsálja. Egyes majomfajták a legkülönbözőbb módon használják fel az útjukba kerülő köveket meg dorongokat. Gyümölcsöt ütnek le velük, kagylókat törnek fel, ellenségeik ellen védekeznek, sőt nehéz köveket is felemelnek segítségükkel. A hangyák egészen addig vitték, hogy levéltetveket tartanak fogságban, amelyeknek édeskés váladékát élősdiek módjára szopogatják. Se szeri, se száma a példáknak, amiket még felsorolhatnánk s amelyek egyöntetűen az állatvilág tervszerű fellépése mellett tanuskodnak. Ha már most ezzel a tervszerű fellépéssel nem az ember mai, magas fokon tudatos munkáját állítjuk szembe, hanem a kezdeti ember kezdetleges termelő tevékenységét, akkor a különbség elvesziti szakadékszerű távolságát. Minél messzebb haladunk vissza az emberiség őskora felé, annál több érintkezési pontot kell föltételeznünk az emberi munka és az állat ösztönösen tervszerű fellépése közt. Végül az ember állatősénél a két, minőségileg különböző tevékenység, annak ösztönös fellépésében egybeolvad.

Nem hiányoznak az érintkező pontok más területeken sem. Számtalan példa igazolja, hogy a szerves lét már kezdeti fokain ismeri a társas együttélést. Sőt a szerves lét magasabb formái eredetileg nem egyebek, önálló egysejtű lények együttélésénél, miközben az egyes sejtek speciális funkciókhoz alkalmazkodtak. A hangyáknál, méheknél meg termitáknál az együttélés már emberi fogalmak szerint is csodálatra méltó tökélyt ért el. Mindezen éritkező pontok minőségi eltéréseinek boncolása más fejezetbe tartozik, egy fontos körülményt azonban már itt le kell szögeznünk. Semmi okunk sincs kételkedni abban, hogy az állat ösztönvilága és az emberi tudatosság közt ugyanolyan széles az érintkezési felület, mint szervezeti felépítésük és létük különböző vonatkozásainak területén. A tudat székhelye az agy. Ennek nagysága, tekervényeinek száma stb. adják meg azt a határt, ameddig a tudat egyáltalán elérhet. Az emberi agy nagysága azonban egyre csökken, ha az ember fejlődésének útján visszafelé haladunk. A legrégibb csontleleteknél az agy köbtartalma a mai emberi és az emberszabású majmok agya közt középső helyet foglal el. A pithekanthropus erectus azonban már nemcsak használt szerszámokat, hanem készítette is azokat. Ezzel szemben még évszázezredek választották el a tagolt beszéd kialakulásától, amellyel az ember elvont gondolkozási képessége, általában az elvont fogalmak kialakulása kezdődik. Ember mered felénk háromnegyed millió esztendős messzeségből, de ez az ember még nem képes tagolt beszédre és nem képes emberien gondolkozni. Azt kell mondanunk, hogy ezen a kezdeti fokon ugyanolyan joggal beszélhetünk az embernél „tudatos ösztönről", mint az állati lét legmagasabb fokain ösztönös tudatról. A minőségi elkülönülés az egész folyamatot megkoronázva csak az emberi fejlődés egy későbbi fokán ment végbe.

Az emberi lét kezdetének legkezdetén a testi szervezet felépítése, a munka, a társasélet és a tudat külön-külön nem nyújtanak elegendő támpontot arra, hogy embert és állatot élesen megvont határvonalakkal különítsünk el egymástól. Az elhatározó különbségek ezen a kezdeti fokon

még nem találhatók fel az egyes területeken, hanem csupán csírákban léteznek. Ami az emberrélevés végleges irányát meghatározta és évszázezredes fejlődés folyamán az embert a többi állatoktól véglegesen elkülönítette az az anyagi élet kitermelésének ténye, ami az állatvilágban ismeretlen.

1. Az emberrélevő állatős ösztönösen tervszerü fellépése egyre inkább élelmiszerek *termelésére* irányul. Ehhez egyetlen eddig ismert más állatfaj sem jutott el.

2. A természet tárgyainak elszórt és átmeneti felhasználásáról egyre inkább szerszám *készitésre* tér át.

3. Végül a társadalmi együttélés ugyancsak egyre inkább élelmiszerek *termelésére* irányul.

Az állati lét legmagasabb formáinál megfigyelhető jelenségek állandósulásáról, halmozódásáról és folyamatossá levéséről van szó, amelyek összege a többi állattól minőségileg különböző embert kiformálta.

*

Mai ismereteink alapján még évtizedekre menő pontossággal sem vagyunk képesek meghatározni, hogy az emberrélevés időben mikor vette kezdetét. Az ősidők nehezen áthatolható leple boritja azt a kort. Felfedhetjük ugyan egyes csücskeit és bizonyos, hogy „amit mi meg nem ismerünk, azt utódaink majd megismerik." (Feuerbach.) De azok a segédtudományok, amelyekhez fordulnunk kell vagy egyáltalán nem nyujtanak felvilágosítást az időre vonatkozóan vagy pedig évszázezredes határkövekkel jelölik annak mulását. Eljön az idő, amikor ismereteink gyarapodásával az u. n. történelmi kor határa talán évszázezredekkel kitolódik. Addig azonban meg kell elégednünk a kezdeti átalakulások legfontosabb mozzanatainak összegezésével és olyan időpontok megjelölésével, amelyekhez minél távolabbi korról van szó, annál több évezredet lehet a valószínűség határain belül hozzátenni.

Ha leleteinket a geológia által szolgáltatott adatokkal vetjük egybe, arra az eredményre jutunk, hogy az ősember első nyomai legalább 600.000 évvel nyulnak vissza a föld multjába. Az eolithok (hajnalkövek) ebből az időből származnak. A hajnalkövek azonban már a szó szoros értelmében véve *készitett* szerszámok. Igy az az ősember, akivel ezek a szerszámok jelentkeznek, még sokkal régebbi lényekről hoz üzenetet, akik ugyan már rendszeresen használtak szerszámokat, de még nem készítették azokat. Erről azonban határozottat nem mondhatunk, bár föltételezzük, hogy az egyre biztosabban két lábon járó és szerszámokat használó emberősök hosszú időkön át tömegesen éltek földünkön. Ugyancsak nem dönthetjük el ezidőszerint azt a kérdést sem, hogy a föld melyik részén vette kezdetét az emberrélevés. Korábban arra a földrészre helyezték az emberiség bölcsőjét, amely valamikor Ázsiát meg Ausztráliát kapcsolta egybe, melyből mára csak egy hatalmas szigetvilág maradt fenn. Ezt a nézetet tettük magunkévá Engels nyomán egy előadásunkban. Mindenesetre ez sem egyéb föltételezésnél, amely mellett más föltevések nem kevesebb valószínűségre tarthatnak számot. Nem szabad u. i. figyelmen kivül hagynunk azt a tényt, hogy az emberrélevés idejében a mai mérsékelt égöv területén a mainál sokkal melegebb éghajlat uralkodott. A pálmák és más trópusi növények öve egész Európáig ért. A mai emberszabású majmok rokonai, amelyek közt az emberhez bizonyára sokkal hasonlóbbak is akadtak, Franciaország meg Délnémetország területén is éltek. Ez a meleg égövi flóra és fauna csak a jégkorszak közeledtével, a hideg elől húzódott vissza lassan dél felé. Az emberrélevés tehát nemcsak végbemehetett ezeken a területeken, hanem nagyon alapos megfontolások szólnak amellett, hogy itt is ment végbe. Az Indiai-óceán világá-

nak buja természeti környezete aligha ösztönözte az emberőst arra, hogy létének biztosítására szerszámokat készítsen, termelje élelmiszereit, meghóditsa a tűzet, egyszóval az emberrélevés különböző fokait meghóditsa. Sokkal valószínűbb ez olyan területen, ahol az éghajlat lassu változása az élelemgyűjő életmód elé egyre nehezebben leküzdhető akadályokat gördített és ezzel valósággal rákényszerítette az állatvilág erre szervezetileg alkalmas faját az emberrélevésre.

Bármelyik részén történt is a földnek, bizonyos, hogy legkésőbb a terciér korszak végefelé megtörtént ez a lépés. Az emberős megtette az állati létből az emberi létbe az elhatározó első ugrást. Ezt pedig törvényszerűen követték az emberrélevés többi állomásai, amelyeket nagyjából már ma is ismerünk.

Sokkal elágazóbbak a vélemények a kezdeti lépések körül.

Sokan azt az álláspontot képviselik, hogy az ember állatőse, de maga az ősember is hosszú időkön keresztül fákon élt. Itt keresett védelmet a ragadozókkal szemben. Itt gyüjtötte élelmét is. Ez az életmód nemcsak a kezeket formálta ki, amik nélkül az emberrélevés egyenesen elképzelhetetlen, hanem a fára kapaszkodás, s az egyik fától a másikig való szaladás közben az egyenes járást itt sajátitotta el. „Lehet — mondja *Kautsky* — hogy az emberek száma nőtt és nem volt táplálék, vagy az éghajlat növekvő szárazsága megritkitotta az őserdőt és mind több füves tér keletkezett. Mindezen esetekben kénytelen volt az ősember leszállni a fáról és a földön élni. Kénytelen volt állati táplálékot keresni és nem élhetett többé fák gyümölcséből. Az új életmód arra ösztönözte, hogy gyakrabban használjon követ és botot és így közelebb hozta az első szerszám és fegyver feltalálásához." Maga Kautsky mutat azonban rá arra, hogy ez csak feltevés. Ellenkezően is történhetett. Lehetséges, hogy „mikor már lándzsája volt az ősembernek, nagyobb állatokra is vadászhatott. Addig tápláléka nagyrészt gyümölcs és rovar volt meg madártojás és madárfiókák. A lándzsával már nagyobb állatokat is elejthetett. Ettől kezdve a hús több jelentőséget nyert táplálkozásában. A nagyobb állatok azonban leginkább a földön élnek, nem pedig a fákon. A vadászat kedvéért le kellett hát szállnia levegős birodalmából. De a legkönnyebben elejthető állatok, a kérődzők leginkább a nagy mezőségeken tartózkodnak, nem pedig az őserdőkben. Az ember így olyan mértékben, amilyen mértékben vadásszá lett, kikerült a forró éghajlat őserdőiből, amelyekben az ősember kényszerűségből élt." (Kautsky: Etika és mat. tört. felfogás.) Eszerint az emberrélevés a fán ment volna végbe vagy legalább is annak kezdeti lépései ott történtek meg. Az ember még ezután is a fán maradt és csak hosszabb idő után lett földlakó. Ez a föltevés azonban a legnagyobb mértékben valószínűtlen.

Mindenekelőtt a tudománynak azt az álláspontját kell itt számba vennünk, hogy az egyenes járás kialakulása és az agy fejlődése párhuzamosan történtek. A jávai ember egyenes járása mellett olyan aggyal dicsekedhet, amilyennel egyetlen ismert majomfajta sem bír. Az egyenes járás pedig a majom hátsó kezeinek lábakká alakulásával jár együtt, ami, ha egyszer megtörtént, az embert a fán gyámoltalanabbá teszi, mint a földön. Ha tehát nagyon valószínű is az, hogy az ember erősebb állatok elől a fára menekült, amit még ma is megtesz, annál valószínűtlenebb az, hogy élelmét arra teljesen alkalmatlanná lett végtagjaival továbbra is a fákon gyűjtötte volna. Az emberrélevésnek a földön kellett végbemennie és az embert véglegesen a földhöz kötötte. Igaz, hogy ez olyan veszélyeket hozott magával, amelyek ismeretlenek voltak a fákon élő majmok előtt. De ezek a veszélyek csak további ösztönzései voltak az emberrélevésnek, amennyiben leküzdésük egyre újabb feladatokat állított az

ősember elé. Egyenesen gyerekes elképzelésnek kell tartanunk azt, hogy egy gyümölcsből, rovarokból és madárfiókákból élő lény, amely vagy aki emellett még fogásra is alkalmatlan lábaival a fákon él, lándzsakészítésen törje fejét azzal a ravasz szándékkal, hogy majd leszáll a fáról és vadászni fog. A szerszámok és az emberrélevés többi feltételei meg eredményei csak a létért folytatott harcban állhattak elő. Kezdetben pedig a szükségletek voltak, amelyeknek a faj, különbeni pusztulás büntetésének terhe alatt kénytelen volt megfelelni. Az előrelátás az emberi fejlődés sokkal későbbi terméke. A termelőeszközök fejlettségének és ezeken keresztül a természet uralásának olyan fokát feltételezi, ami évszázezredek haladása után következett csak be.

Közös gyengéje mindezeknek a föltevéseknek, hogy föltételezik azt, amit először is megkellene állapitani. Bizonyos, hogy az emberrélevés testi feltételeinek egy része nem mehetett végbe fán folytatott életmód nélkül. A majom négy keze, amelyeken minden más állat végtagjaitól eltérően a hüvelyk szembehelyezhető a többi ujakkal és igy kiválóan alkalmas a tárgyak megragadására, csak itt alakulhatott ki. A lajhár négy keze a földön élés számára nemcsak semmi értelemmel nem birna, de teljesen alkalmatlanná is teszi erre. A földön nem négy kézre, hanem lábakra van szükség. Csak így vetheti magát zsákmánya után. Csak lábaiban bizva menekülhet erősebb ellenségei elől. Az ember egyik állatőse minden bizonnyal keresztülment a fán-élés iskoláján, ahol kezeit megszerezte. Ez azonban nem volt közvetlen őse. Sőt ez az állatős nem is specializálhatta magát teljesen a fán folytatott életmódhoz. Ma u. i. már tudjuk azt, hogy az állati szervezet átalakulási képessége nem korlátlan. Amennyiben bizonyos irányban már véglegesen speciálizálódott, úgy elveszti további módosuló képességét. Nagyon valószínű, hogy a lajhár kezei abban az esetben sem alakulnának át többé lábakká, ha a föld hátán minden fa kipusztulna és a faj földön élésre kényszerülne. Sokkal valószínűbb, hogy ebben a hipotétikus esetben a lajhár áldozatul esne a létért folytatott harcban. Nagyon valószínű hát, hogy az ember állatőse olyan faj volt, amely bár a fán élt, nem szokott még el a földtől sem. Mert azt megemliteni sem kell, hogy a többi majmok is a földről indultak el a fák „levegős birodalmának" meghóditására. Bárhogyan állanánk is azonban ezzel a kérdéssel, bizonyos, hogy az emberrélevés a földön ment végbe és egy olyan állatfaj volt az alapja, amely már maga is meglehetősen biztosan járt kétlábon. A fáról leszállás még nem jelentette az emberrélevést. Nem idézett elő olyan változásokat, amelyek egyenesen az emberrélevésbe torkoltak volna. Az egyenes járással, a kezek felszabadulásával és az egyenes járást valószínűleg a növekedés párhuzamosságának sokszorosan tapasztalt jelensége alapján nyomon követő nagyobb agy kialakulásával azonban az emberrélevésnek még csak a „testi szervezetben" rejlő föltételei voltak adva. A szerszámhasználat és szerszámkészités, a természet tárgyainak az „anyagi élet" kitermelésére irányuló felhasználása és a tudatos cselekvés kibontakozása az ösztönösen tervszerű állati fellépéshől, ezek azok a mérföldkövek, amelyek az emberrélevés további útiát jelzik. Mindezek természetesen nem képeznek egymástól mereven elkülöníthető szakaszokat. Olyan folyamatról van itt szó, amelynek különböző láncszemei sokszorosan egymásba fonódnak. Termékenyitő kölcsönhatásaik eredményezték az emberrélevés teljességét.

A leletek tényei bizonyítják, hogy a szerszámkészités már viszonylag magas fokán álló ember is mutat még fel jellegzetesen állati vonásokat. Ilyen a nyak majomszerű merevsége. Még a kb. 50.000 évvel ezelőtt, tehát a történelmi kor küszöbén élt neandervölgyi ember is képtelen volt arra, hogy egész testének hátrahajtása nélkül a magasba te-

kintsen. Ugyancsak évszázezredek multak el, míg a tagolt beszéd képességét meghódította. A neandervölgyi ember állkapcsának hátsó része még annyira durva, hogy a szájüreg, amelyet bezár nem hagyott elég helyet a nyelv forgatására. Hiányzott még az állcsont is, amelyre a tagolt beszéd meghódítása közben tett szert az ember. Ezzel szemben erősen kidudorodó szemöldöke volt, amelynek rendeltetését nem ismerjük ugyan, de valamennyi, a tagolt beszédet még nem ismerő ősembernél feltalálható.

Korlátolt és nevetséges az az idilli kép, amit a polgári irodalom nyujt az ember kialakulásáról. Eszerint az emberős két lábon kezdett járni, farka visszafejlődött, szőre lekopott, majd miután így ádámi tökéletességében meg volt elégedve egy forrás kristálytiszta tükréből visszaverődő külsejével, szerszámot készített és kezdetét vette az emberi történelem. Valójában „ez a kezdet olyan állati, mint ezen a fokon az egész élet." (Marx.) Azok mellett a vonások mellett, amelyek egyre határozottabban az állati léten tul, az ember felé mutatnak, évszázezredeken keresztül éltek még tovább olyan vonások, amelyek a fejlődő embert az állati léthez kapcsolták.

•

Az ember közvetlen állatőse maga is társaslény volt. Kisebb-nagyobb csoportokban élt, mint manapság is a majomfajták legnagyobb része. „Szemlátomást lehetetlen — irja Engels — az embert, minden állatok közt a legtársasabb természetű lényt, egy nem társas legközelebbi őstől származtatni". Marx ezzel teljes öszhangban jegyzi meg: „az egyes és magányos halász vagy vadász... 18. század vérszegény elképzeléseihez tartozik... az elkülönült egyed termelése a társadalmon kivül... éppen olyan képtelenség, mint a nyelv kialakulása együttélő és együttbeszélő emberek nélkül". Az emberrélevés feltételei és az egyes elért fejlődési fokok csak a horda konzerváló, éltető és fejlesztő kölcsönhatásában juthattak érvényre. Csak itt szaporodtak egyre újabb vívmányokkal gazdagodva a teljes emberrélevésig.

Az ősembert azonban nemcsak a horda társadalmi viszonyai fogták körül. Ott volt a természeti környezet is, amelynek mindenható függéséből éppen, hogy kilépett. A természet azonban még ezután is nagyon sokáig tartotta rövid „gyermekpórázon". Csak hosszú idő eltéltével, a termelőerők fejlődésével párhuzamosan szakadt le „köldökzsinórjáról". Az emberrélevés kezdetein, mintha igazat kellene adnunk Feuerbachnak, aki a hegeli idealizmussal szemben a „filozófiától függetlenül létező természetben" találta meg az alapot, amelyen „mi emberek, magunk is a természet termékei felnőttünk". Ma már tudjuk, hogy ez a felfogás egyoldalu. Nem számol a társadalmi tényezőkkel. Az embert gépiesen fogja fel, mint a természet bábszerű függvényét. Mintha a német költőt, *Herdert* hallanók: „az emberi történelem csak folytatása a természet fejlődésének". Marx és Engels joggal vetették el az ilyen bölcselkedést, amely a francia felvilágosítók mechanikus materializmusában gyökerezik. „Mi nemcsak a természetben élünk, hanem a társadalomban is. Ennek nemkevésbé meg van a saját fejlődéstörténete és tudománya, mint a természetnek". (Engels.) A természeti környezet a termelőerők fejlődésének egymásra következő fokain különböző mértékben és eltérő formákban befolyásolja az emberi létet. Teljesen soha nem szakithatjuk ki magunkat függőségéből. Sohasem fogunk „úgy uralkodni a természeten, mintahogy egy hódító valamely idegen nép felett uralkodik. (Engels.) De a fejlődés bizonyos fokán „az élet kitermeli az agyat, az emberi agyban visszatükröződik a természet" , amit., az ember gyakorlatában meg technikájában ellenőriz és alkalmaz." (V. I. Uljanov.) Ez ellenőrzés és alkalmazás köz-

ben pedig egyre fokozottabb mértékben szembehelyezkedik magával a természettel is. A természet tárgyaival szemben, mint külön „természeti hatalom" lép fel. Saját szükségleteinek megfelelően módositja azt.

A fejlődés legkezdetén azonban ez a függés elemi erővel nyilvánult meg. A természet korlátlanul uralta az embert. A „teremtés koronája" alig volt még képes arra, hogy magát a természettel szemben önálló hatalomnak ismerje fel. A külső természeti feltételek magát az „anyagi életet" jelentették. A fák gyümölcseit, rovarokat, kagylókat, hideget vagy meleget. A gyümölcstermés elmaradásának természeti katasztrófája egyuttal közvetlenül társadalmi katasztrófa is volt; az egész horda megsemmisülése járhatott nyomában. Ez a közvetlen függés az emberi fejlődés viszonylag magas fokáig eluralkodott az ember érzés- és gondolatvilágán is. A teljes kiszolgáltatottság a természet erőivel szemben, az ember ideológiájában, a termelési mód különböző formáinak megfelelő földöntúli hatalmak elképzelésében jutott kifejezésre. Ez a függés csak akkor kezd megszűnni, amikor megismeri és az „anyagi élete" kitermelésének szolgálatába állítja a természet azelőtt istenitett erőforrásait. Ez egyetlen más állatnak sem adatott meg. „Az ember az egyetlen lény, amelyről elmondhatjuk, hogy az élelmiszerek kitermelésében abszolut uralomra tett szert, amiben eleinte más állatokkal szemben miben sem birt előnnyel". (Morgan: Őstársadalom.) Ennek az egész fejlődésnek alapját pedig az anyagi élet kezdetleges kitermelésére való áttérés képezi az állat csupán élelemgyűjtő életmódjával szemben.

A legkezdetlegesebb kőék vagy kaparó is mérhetetlen fölényt biztosított számára a többi álattal szemben, amikor állandó fegyverévé és szerszámává lett. Öklét keményítette. Karmokat és agyarakat pótolt, amiket a természet megtagadott tőle. Akár az ellenséges állatvilággal folytatott harcban, akár gyökérkeresésben vagy bármilyen más körülmények közt alkalmazva megnövelte a létföntartás esélyeit. Az ősemberek hordái nem voltak többé annyira szorosan egyes szük területekhez kötve. A szerszám eme legkezdetlegesebb formájában is lehetővé tette, hogy segítségével az ember szélesebb területeken terjedjen el, mint bármelyik más állatfaj. Ez a körülmény magával hozta az egyes területek külső természeti feltételeinek megfelelő fajok kialakulását. A természeti viasszonyoknak ebben az időben döntő szerepe, amely a nagyipari termeléssel ilyen vonatkozásban nagyjában véget ért, a föld különböző pontjain a fejlődésnek gyakran nagyon különböző fokán álló emberfajok létezését tette lehetővé. Ma persze ez már az ősmult történetébe tartozik. Ma már az u. n. történelmi népek egymással annyira elkeveredtek, hogy „tiszta" fajt a fajelmélet hiveinek nagy bánatára hasztalan keresnénk. A kezdeti fokon létrejött fajok azonban valóban tiszták voltak. Valóban az emberrélevés útjának különböző állomásait, s eltérő fejlődési fokokat testesítettek meg. Annyira eltértek egymástól, hogy a keveredés is csak elszórt lehetett közöttük. A különböző fajok egymás kiirtásával terjedtek el, évszázezredről évszázezredre földünkön.

Számot kell vetnünk ezzel a körülménnyel, amikor az emberiség őskorának megvilágítását tűzzük ki feladatként magunk elé. Kétségtelen, hogy a jávai embertől a piltdowni, heidelbergi, neandervölgyi, rodéziai leletek emberéig vagy azokig a fajokig, amelyeket a Boskop, vagy a nemrégiben felfedezett Taung-koponya embere képvisel, valamennyi megszakitás nélküli láncban képviseli az emberi haladás történetét. Ezt azonban nem szabad apáról-fiura történt öröklődés formájában elképzelnünk. Nagyon valószínű, hogy olyan fajokhoz tartozó leletek is vannak ezek közt, amelyek kihaltak anélkül, hogy egyenes leszármazóik maradtak volna. Csak multjuk van, de nem befolyásolták az ember továbbfej-

lődését. Lehetséges, hogy az eltérő természeti viszonyok olyan irányba terelték fejlődésüket, hogy nem voltak alkalmasak a továbbfejlődésre. Ezek a fajok felmorzsolódtak a természettel meg a más területekről benyomuló fejlettebb emberfajokkal folytatott harc közben. Megszámlálhatatlan emberhullám önthette el a földet az első ember jelentkezése óta, egyre magasabb embertipust képviselve. Az ember megszámlálhatatlan változata bukhatott el, míg az ismert történelem határán Európa mai népeinek elődei a neandervölgyi fajt ki nem pusztították, hogy a népek temetőjén az új kőkorszak kulturáját felépítsék.

Mindezt mai ismereteink alapján még lehetetlen eldönteni. Sok részletkutatásra, és főleg sok ujabb leletre van még szükség ahhoz, hogy ezen a téren is a feltevésekből kibontakozzunk. Minden részleteredmény majd teljesebbé teszi ismereteinket. De alig gondolható el, hogy mindezek az újabb ismeretek az „igazi" emberrélevést nem a pithekanthropus erectusnál, hanem a ma történelminek tartott idők határához közelebb találnák fel.

Az emberi „teremtés" nem egy nap műve, mint ahogyan régi népek hitregéi elképzelték. Millió eszetndőre terjed ki és bizonyos értelemben még ma sem ért véget. Ki tudja nem lesz-e nagyobb különbség úgy testi felépítésben, mint szellemi képességek terén a mai ember és azon ember közt, aki mögött százezer esztendős kollektiv-társadalmi mult áll majd, mint a mai ember és a jávai majomember közt van? Ki tudja milyen lehetőségeket rejteget az a társadalom, amelyben „a társadalmi gazdagság minden szökőforrása majd bővebben buzóg? Marx az emberiség történelmének azt a szakaszát, amely a kapitalizmus tulhaladásáig eltelt megszámlálhatatlan évezredeket öleli fel, „az emberiség előtörténetének" nevezi. Ha pedig ez az előtörténet a fejlődés olyan csodáit produkálta, mint aminőnek már manapság is szemtanui vagyunk, mit kell várnunk azoktól az évezredektől, amelyekben az emberiségnek valóságos története kezdődik el?

Bárhogyan is lesz, bizonyos, hogy ez az előtörténet a jávai emberrel vette kezdetét, ha ugyan későbbi leletek az emberrélevés kezdeteit már régebbi évszázezredbe nem tolják ki. A nagy polgári természettudósok törpe epigónjai, akik az emberi létet kizárólag annak mai formáihoz kötik, tudatosan vagy akaratlanul a theológikus gondolkozást szolgálják. Szakterületeikről kilépve olyan fáklyákat hurcolnak be a probléma homályába, amelyek füstje a szemet jobban vakitja, mint amennyire fényük látóvá tesz. Felfedezéseik nagyszerűségétől visszariadva helyre akarják állítani mindazt, amit a babonák terén őszintén haladó elődeik leromboltak. A „homo sapiens" megjelenésének minél későbbi időpontba helyezésével azt az ürt akarják kitölteni, amely az ember 600.000 évvel ezelőtti jelentkezése és a 6000 esztendős bibliai teremtéstörténet közt tátong. Maradi törekvésekre szabott tudományos köpenyeg ez. Ellentétben áll mindennel, amit ugyanezen tudományok korábbi, elfogulatlan képviselői fedtek fel. A haladás jegyében gondolkozó emberiség önérzetét nem sértheti az, hogy őseink félmillió esztendővel ezelőtt még nem „viseltek szabott ruhát és nem éltek törvények" vaspántjában. Ugyanazon a művön munkálkodtak ők is, amelyen a ma emberisége: a természet megzabolázásán és az „élet anyagi kitermelésének" szolgálatába állításán. Kezdetleges eszközeikkel ők voltak az első úttörők. De ne feledjük, hogy mi, a fejlődésnek összehasonlíthatatlanul magasabb fokán is csak úttörők vagyunk. Az „igazi" embernek, az emberiség előtörténetét maga mögött hagyott „társadalmasított emberiségnek" úttörői. Ők voltak azok, akik az emberiség kezdeti fokát maguk mögött hagyták és arra az útra léptek, amelyen „e páratlan lények egyre tovább vágynak, törekedve az elérhetetlenig..." (Goethe.)

AZ ELLENMONDÁS FOGALMA A MATERIALISTA DIALEKTIKÁBAN

Irta: JESZENSZKY ERIK (Budapest)

A materialista dialektika megállapitja, hogy a dolgok ellenmondást foglalnak magukban. És ezen az alapon rámutat például a tőkés termelőmód ellenmondásaira, mint amilyen alapvető ellenmondása a társadalmi termelés és a magánelsajátitás között fennálló ellenmondás és ezekből az ellenmondásokból vezeti le a tőkés termelőfolyamat jelenségeit, mint pl. a válságot és magát a tőkés termelőfolyamat történetileg szükségszerű, törvényszerű meghaladását. Találkozunk azonban ezzel szemben oly álláspontal is, amely, ugyanakkor amikor elfogadja tartalmi szempontból a materialista dialektika, a marxizmus által felállított társadalmi törvényszerűségeket, felveti a kérdést: miért szükséges a tőkés termelőmód törvényszerűségeit éppen a dialektika nyelvén kifejezni? a dialektikának és a marxizmusnak az összekapcsolódása nem csupán annak a történeti véletlennek a következménye-e, hogy Marx és Engels németek voltak és hogy az ő korukban a német filozófiában éppen *Hegel* dialektikája uralkodott? s ha így áll a dolog, miért ragaszkodjanak éppen a materialisták Hegelnek a filozófia fejlődése által meghaladott, idealisztikus-logisztikus metafizikai rendszerét kifejező dialektikus-logikai műnyelvéhez? miért ne vezethetnénk le például a válságot, anélkül, hogy ellenmondásokról beszélnénk, egyszerűen abból a tényből, hogy a tőkés termelőmódban a társadalmi termelés és a magánelsajátitás együttesen vannak adva? mi sérelmet szenvedhetne ez eljárás folytán a marxizmus lényege?

Ámde, amint nem véletlen, hogy a tudományos szocializmus megalapitói németek voltak, — mert a tudományos szocializmusnak történeti szükségszerűséggel abban az országban kellett létre jönnie, amely elsőnek haladt a polgári forradalom felé aránylag fejlett polgári viszonyok, tehát a bérmunkásosztály fejlettségének aránylag magas foka mellett- és amint az sem véletlen, hanem történeti szükségszerűség, hogy a polgári forradalom felé haladó Németországban ebben az időben Hegel dialektikája, ez a „lényege szerint kritikus és forradalmi módszer" uralkodott, úgy a dialektika sem csupán véletlen terminológiát szolgáltatott a marxizmusnak, hanem rendelkezésére bocsájtotta — bár „misztifikált formában" — a kor legfejlettebb ismeretelméletét, amely kétezerötszáz év filozófiai és tudományos gondolkodásának a terméke volt és az ismeretelmélet továbbfejlődésének szükségszerű alapját képezte. És így az ellenmondás dialektikai fogalma sem valamilyen nélkülözhető szócicoma a marxizmusban, hanem alapvetően fontos ismeretelméleti kategória, amely a valóság objektiv összefüggéseit tükrözi vissza a logika, az ismeretelmélet történetileg kialakult tudományos nyelvén.

Milyen uton vezetett el az ismeretelmélet fejlődése az ellenmondás objektiv dialektikai fogalmának a felállításához? Induljunk ki ennek az útnak az áttekintésénél valamelyik ismeretelméleti fogalompár, mondjuk az állandóság és a változás meghatározásai történeti fejlődésének a példájából. A mindennapi, a gyakorlattal szorosan összenőtt gondolkodás, amely nem foglalkozik még az elmélet kérdéseivel, de az elméleti, tudományos gondolkodásnak előfokát képezi, ugy kezeli a dolgokat a gyakorlatban, mint amelyek állandók is és változnak is. Nem töpreng a dolgok e kettős tulajdonságán, hanem alkalmazkodik hozzá a gyakorlatban. A mindennapi gyakorlatban pl. minden további nélkül úgy kezelünk egy növekedésben lévő élőlényt, mint amely ugyanaz is, más is, tehát egyszerre állandó és változik. Mihelyt azonban kifejlődik a tudományos gondolko-

dás és kifejlődik magának a gondolkodásnak a tudománya, a logika, a helyzet megváltozik. A tudományos gondolkodás már elméleti szempontból vizsgálja a dolgok tulajdonságait és ennél a vizsgálatnál eszköz gyanánt használja a logika általa felállított szabályait, mindenekelőtt az ellenmondás szabályát, amely szerint egymást kizáró meghatározások nem lehetnek egyesitve ugyanabban a dologban. Ez a szabály az egymást kizáró, ellentétes meghatározások egységét, egybekapcsolását ellenmondásnak nevezi és a dolgoknak mint ellenmondásnélkülieknek a felfogását tűzi ki feladatnak. Ennek a szabálynak az alapján már nem lehet a dolgokat egyszerre állandóknak és változóknak tekinteni, mert az állandóság és a változás egymást kizáró, ellentétes meghatározások, amelyeknek egysége ugyanabban a dologban ellenmondás volna. Valamely dolog tehát e szemlélet számára vagy állandó, vagy változó, de nem lehet egyszerre mind a kettő. A dolgok megértése szükségessé teszi így ezen az alapon egyik meghatározás kiküszöbölését. Ezért azután a görög filozófiának eleai iskolája, eleai Zeno kiküszöbölte a változás meghatározását, amikor kimutatta a mozgásban, a változás ez alakjában foglalt ellenmondást (Hegel: „mozogni annyi, mint ezen a helyen lenni és ugyanakkor nem ott lenni", Werke, Bd. XIII. Gesch. d. Phil. 322.) és — felállítva először a látszat és a lényeg dialektikai kategóriáit — az ellenmondás szabálya alapján a változást, mint önmagában ellenmondót nem igaznak, érzéki látszatnak minősítette, amellyel szemben a dolgok igazsága állandóságuk. De Zenoval szemben Herakleitos — aki a dialektikus gondolkodásmódot tulajdonképpen megalapozta s aki már elvetette az ellenmondás logikai szabályát és felállította az ellentétek egységének a dialektikai fogalmát — a maga dialektikus felfogása alapján az állandóság meghatározását küszöbölte ki, amikor az állandó létet tekintette nem létezőnek és a változást egyedül igaznak, amelynek a lét és a nemlét ellentétjei csupán önmagukban nem igaz, egymástól elválaszthatatlan momentumai. A két felfogás tehát, amelyek közül az egyik a változást, a másik az állandóságot tagadta és amelyek közül a logika ellenmondási szabálya értelmében az egyiknek a helyessége kizárta a másik helyességét, ellenmondóan kerültek szembe egymással. Harc indult meg közöttük és ennek folyamán hol az egyik győzött átmenetileg, hol a másik. Minthogy pedig így a két felfogás kölcsönösen megsemmisítette egymást és ennélfogva úgy látszott, hogy a dolgoknak se állandóságát, se változását nem lehet megállapitani, a tudományos gondolkodás a görög szófistákkal, Protagorassal és Gorgiassal azt az álláspontot foglalta el, hogy a dolgok tulajdonságait egyáltalában fel sem lehet ismerni, azt állítani tehát a dolgokról, hogy állandók, ép' annyira hamis, mint azt állítani, hogy változnak. Azonban a tudományos gondolkodásnak ez az álláspontja is átmeneti volt, mert végül, az előbbi két felfogás harcának végső megoldásaként a tudományos gondolkodás felismerte, hogy bár a két szembenálló tétel közül önmagában tényleg egyik sem igaz, de egybekapcsolva már az igazságot fejezik ki, mert mindkét tétel önmagában csak a valóság *egyik* ellentétes, elvontan, ellentétpárjától elszigetelten felfogott oldalát ábrázolja, amikor pedig a valóságban mind a két ellentétes oldal együttesen van adva. Feismerte tehát, hogy a dolgok egyszerre állandók is, változók is, hogy állandóságuk folytonos változásukban, változásuk pedig állandóságuk alapján valósul meg és hogy ennélfogva ebben a vonatkozásban „önmagukkal ellenmondásban állanak" a logika értelmében, mert „az, hogy a dolog egyidejűleg ugyanaz marad és mégis folyton változik, hogy magán viseli a ‚megmaradás' és a ‚változás' ellentétjeit, ellenmondás." (Engels, Előmunkálatok az „Anti-Dühring"-hez, Marx-Engels-Archiv II. 401.) Igy azonban a dolgok helyes eszmei visszatükrözésének nem az volt

már a feltétele, hogy eszmei tükörképük ne foglaljon magában egymást kizáró ellentétes meghatározásokat, tehát ellenmondást, hanem ellenkezőleg az eszmei tükörkép éppen az által vált a valósággal adekvátta, hogy egymást kizáró, ellentétes meghatározásokat foglalt magában, tehát ellenmondást tartalmazott, ellentétek egysége volt. És így az állandóság és a változás korábban egymást kizárónak tekintett meghatározásai egymástól elválaszthatatlanoknak, nem merev, hanem egymásba átmenő ellentéteknek és a dolgok állandóság és a változás egymásba átmenő ellentétei egységének, önmagukban ellenmondóknak bizonyultak. Ekként azonban a tudományos gondolkodás tényleg visszatért felfogásában a mindennapi gondolkodás álláspontjához, amely a dolgokat, ha tudományos öntudat nélkül is, a gyakorlatban már egyidejűleg állandóak és változók gyanánt kezelte.

És az állandóság és a változás gondolatainak ez a fejlődésmenete nem volt más, mint dialektikus fejlődés. Miben áll a gondolat dialektikus fejlődése? „Abban, hogy ... kifejezi magát, mint tézis, antitézis, szintézis, vagy hogy állitja, majd tagadja önmagát és végül tagadja önmaga tagadását." Mihelyt a gondolat „felállította magát tézisként, ez az önmagában ellentétes tézis, gondolat, széthasad két ellenmondó gondolatra, pozitivra és negativra, igenre és nemre. E két ellentétes, az antitézisben foglalt elem küzdelmében rejlik a dialektikus mozgás. Az igenből nem lesz, a nemből igen, az igen egyszerre igen és nem lesz, a nem egyszerre nem és igen és ekként az ellentétek kiegyensúlyozzák, semlegesítik, megbénitják egymást. A két ellentétes gondolat összeolvadása új gondolatot hoz létre, amely szintézisük .Ez az új gondolat újból széthasad két ellenmondó gondolatra..." stb. (Marx, A filozófia nyomorusága, Marx-Engels Gesamtausgab, 1. Abt. Bd. 6. 178.) A mindennapi gondolkodás álláspontja volt az önmagában ellentétes, mert az állandóságot és a változást egyszerre állító tézis. Az antitézist, a tézisnek a negációját a görög filozófia képviselte Zenóval és Herakleitossal, mert a görög filozófiával a tézis kettéhasadt az állandóság és a változás két ellenmondó, pozitiv és negativ gondolatára. A két ellenmondó gondolat között küzdelem indult meg, amelynek során az állandóság igenlése átcsapott ellentétébe, az állandóság tagadásába, tehát a változás állitásába, majd a változás állitása megint átcsapott saját ellentétébe, a változás tagadásába, tehát az állandóság állitásába. Minthogy pedig így kölcsönösen lerontották egymást, az antitézis, a szofisták álláspontján, végül tagadólag helyezkedett szembe a tézis mindkét állitásával, az állandóság és a változás állitásával egyaránt. A szintézist pedig az állandóság és a változás ellentétes gondolatai harcának a végső megoldása fejezi ki, mert ebben az állandóság egyszerre igen is és nem is, állandóság és változás, a változás egyszerre igen is és nem is, változás és állandóság, az állandóság és a változás ellentétes gondolatai kiegyensúlyozzák egymást és összeolvadva, létrehozzák az egymásba átmenő állandóság és változás új gondolatát. És ez a szintézis a negáció negációja, tehát újból állitás és mint ilyen visszatérés a tézishez, az egész dialektikus folyamat kiindulópontjának az állitásához, mert már a mindennapi gondolkodás összekapcsolta öntudatlanul az állandóság és a változás meghatározásait. De persze a negáció negációja, éppen mert fejlődés eredménye, nemcsak egyszerű visszatérés a tézishez, hanem annak meggyarapitása az egész út eredményeivel. A tézis öntudatlan álláspontja helyébe a szintézis tudatos felfogása lépett, az állandóság és a változás ellentétjeinek és ez ellentétek egymásba átmenésének a fogalmával. És míg a tézisnél a dolgok uralkodtak még az emberi gyakorlaton, a szintézisnél, a dolgokon nyert elméleti hatalom segitségével, kiépülőben van az emberek gyakorlati uralma a dolgokon.

De ugyanez a folyamat játszódott le a többi ismeretelméleti fogalompárral, a dolgok egyéb ellentétes általános meghatározásaival kapcsolatban is, mint például a szükségszerű és a véletlen történés, a szükségszerű és a szabad cselekvés, az abszolut és relativ megismerés, az objektiv és szubjektiv természettörvény, a törvényszerű és emberi cselekvésen alapuló társadalmi történés, az elmélet és a gyakorlat ellentétjeivel kapcsolatban. Mindezek az ellentétek, ép' úgy mint az ismeretelmélet egyéb ellentétes kategóriái, végül is egymásba átmenő ellentéteknek és a dolgok minden ismeretelméleti vonatkozásában önmagukkal ellenmondásban lévőknek, ellentétek egységeinek bizonyultak. És mindezeknél az ellentéteknél a gondolkodás harcuknak közvetitésével, a dialektikus fejlődésnek ugyanazon az útján jutott el egymásba átmenésük, egységük felismeréséhez, mint az állandóság és a változás ellentétjeinél. Igy az ismeretelmélet fejlődésének végeredményben a régi, az ellentétek egymást kizárását és az ellenmondás elvét tanitó u. n. formális logika meghaladásához és a gondolkodás általános dialektikus mozgástörvényének a felismeréséhez kellett vezetnie. Az ismeretelméletnek azt a dialektikus álláspontját, közvetlenül Kant és Fichte filozófiájának dialektikus elemeiből kiindulva, de felhasználva Herakleitos zseniális intuicióit is, Hegel foglalta rendszerbe. (Herakleitos nemcsak az ellentétek egysége fogalmát dolgozta ki, hanem az ellentétek harcát és egymásba átcsapását, a dialektikus fejlődés ez elemeit is felismerte. Hegel filozófia-történetében megjegyzi, hogy „nincs egy mondata sem Herakleitosnak, amelyet ne vettem volna fel Logikámba," fentebb id. mű 328.) Hegel megállapitotta, hogy az ellentétek elválaszthatatlanok egymástól, átmennek egymásba, hogy ennélfogva minden dolog ellentétek egysége s ekként önmagával ellenmondásban áll, s hogy végül a gondolkodás dialektikusan, ellenmondások, ellentétek harca, egymásba átcsapása és összeolvadása által, a negáció negációjának útján fejlődik. Az ismeretelméletnek ez az új dialektikus álláspontja a mindennapi gondolkodás negációjának, a formális logikának a negációja volt és meghaladottan magában foglalva a formális logikát, természetszerűleg ennek kategóriáiban fejezte ki magát. Ha a formális logika az ellentéteket egymást kizáróknak, egymástól mereven elszigeteltek tekintette, a dialektika megállapitotta, hogy az ellentétek, ugyanakkor, amikor kizárják egymást, elválaszthatatlanok egymástól, átmennek egymásba, egységet alkotnak (azonosak) és felállitotta az egymást kizáró és mégis ugyanakkor egymástól elválaszthatatlan ellentétek fogalmát. Ha a formális logika az egymást kizáró ellentétek egységét ellenmondásnak nevezte, a dialektika megállapitotta, hogy a dolgok, egymást kizáró ellentétek egységei lévén, ellenmondást foglalnak magukban és hogy a gondolkodás egymást kizáró, tehát egymással harcban álló ellentétek által, de ugyanakkor ez egymást kizáró ellentétek egymásba átcsapásának, egymástól való elválaszthatatlanságának alapján, tehát ellenmondás útján fejlődik. Ez tehát az ismeretelméleti eredete az ellenmondás dialektikus fogalmának, amely eszerint szükségképpen a formális logika terminológiájában való tagadása a formális logika alapvető kategóriájának, az ellenmondás kizárásának. S azt is látjuk, az eddigiek alapján, hogy az ellenmondás dialektikai fogalma elválaszthatatlan kapcsolatban áll az ellentétek egységének dialektikai fogalmával.

Azonban Hegelnél a dialektika még „misztifikált" formában, az idealista felfogással egységben jelent meg. Hegel a dolgok önellenmondását, amint az a gondolatban tényleg csak visszatükröződik, a logikai eszme sajátosságának, a gondolkodás dialektikus mozgását, amint az az ismeretelméleti kategóriák, e társadalmi tudatformák történeti fejlődé-

sében megnyilvánult, a logikai eszme mozgása kifejezésének tekintette, amely az ő számára az egyedüli valóság volt és a valóságos természetben és társadalomban, a valóságos dolgokban csupán a logikai eszme külső megjelenését látta és ezenfelül is a természetben nem a tényleges történeti fejlődést, hanem csak a logikai eszme önfejlődésének különböző fokozatait állapitotta meg. Hegel dialektikus idealizmusa maga is csak egy antitézisnek volt az egyik ellentétes eleme, szemben az abban foglalt másik ellentéttel, a metafizikus materializmussal. Az ismeretelmélet dialektikus továbbfejlődése Marx és Engels dialektikus materializmusában teremtette meg a dialektikus idealizmus és a metafizikus materializmus szintézisét. A dialektikus materializmus, a dialektikát „fejetetejéről", amelyen Hegelnél állott, „talpára állitva" és első rendszeres megjelenésének „misztikus lepléből" kifejtve, felismerte, hogy „az eszmei semmi egyéb, mint az emberi fejbe átfordított anyagi" — ami által az önmagával ellenmondásban lévő eszme valóban az önmagával ellenmondásban lévő anyagi dolog tükörképe lett — felfedezte ezen az alapon a társadalmi tudatformák dialektikus mozgása megett valódi meghatározóikat, a társadalom anyagi létformáit és ezek dialektikus mozgását, és felállította a valóság konkrét elemzése alapján azt a tételt, hogy a negáció negációjának az ellenmondáson alapuló dialektikus fejlődéstörvénye az egész valóságnak és pedig annak anyagi egységében gyökerező törvénye.

A dialektikus materializmus tehát nemcsak azt állapította meg, hogy a dolgok, ellenmondást foglalva magukban, ellentétek egységei s hogy a társadalmi gondolkodás dialektikus fejlődés, tehát ellentétek küzdelme, ellenmondás utján jut el a dolgok e jellegének a felismeréséhez, hanem felismerte azt is, hogy maguk az önmagukkal ellenmondásban lévő dolgok, az ellentétek egységei, a természet és a társadalom jelenségei dialektikusan, ellenmondó elemekre való széthasadása, ez ellentétek küzdelme, egymásba átcsapása, majd szintézisbe való egybeolvadása útján fejlődnek egymásból történetileg, hogy tehát az ellenmondás dialektikus fogalma a dolgok történeti egymásból fejlődésével és ennek dialektikus formájával is elválaszthatatlan kapcsolatban áll. És így a dialektikus fejlődéselméletet, amely Hegelnél tényleg még csak szubjektiv volt, mert reális magvában csupán a gondolkodás dialektikus mozgásának felismerésén alapult, amelyet Hegel csak „misztifikáció" útján terjesztett ki az egész objektiv valóságra, a valóság konkrét ismeretére támaszkodva továbbfejlesztette az egész anyagi valóság, úgy a természet, mint a társadalom objektiv történeti fejlődéselméletévé.

A dialektikus materializmus megalapitói, Marx és Engels elsősorban a társadalmi, közelebbről a társadalomgazdasági folyamatok területén mutatták ki a negáció negációja dialektikus fejlődéstörvényének a konkrét és alapvető érvényesülését. Ennek a természeti folyamatok területén való kimutatását hátrahagyták feladatként — amely még ma sincs megoldva — az őket követő nemzedékekre. (Magáról a negáció negációja törvényéről, mint alapvető fejlődéstörvényről beszélünk. Engels Anti-Dühringje és Természetdialektikája a természet dialektikájának gazdag anyagát tartalmazza, de ez az anyag a negáció negációjának törvényét csak példázó alakban érinti — és érinthette a természettudományi ismeretek akkori fokán. V. ö. Uljanov, Zur Frage der Dialektik.) A társadalomgazdaságnak a *Tőkében* ábrázolt egész fejlődése a negáció negációja törvényének az érvényesülésén, meghatározott ellentétek harcán, ellenmondásán alapul (és pedig e törvénynek abban a formában való teljesen hű érvényesülésén, amelyben Marx ezt a törvényt, mint a gondolat hegeli mozgástörvényét, már a *Filozófia Nyomoruságában* formulába foglalta.)

Ilyen alapvető ellentétek: a hasznos és az elvont munka és ezen az alapon a használati érték és az érték, a magánmunka és a társadalmi munka, személyek és dolgok, termelés és fogyasztás, munkaerő és termelőfeltételek és velük munka és tulajdon, szellemi és testi munka, mezőgazdaság és ipar, ill. falu és város, stb. Mindezek az ellentétek eredeti egységet képeztek, majd ennek önmagát megőrző széthasadásával ellenmondóan kerülnek egymással szembe, hogy azután harcuk eredményeként, a történeti jövőben, az egész folyamat vivmányaival gazdagitott magasabb fokon újból egyesülésük következzék be. És e meghatározott tartalmu dialektikus társadalmi fejlődéstörvények felállitása az adott társadalmi valóság konkrét elemzésén, az abban érvényesülő lényeges ellentétek felismerésén, ezek addigi történeti fejlődésének ismeretén és a polgári társadalom azon fejlődéstörvényeinek — termelőeszközkoncentráció, tőkecentralizáció, tőkeakkumuláció, gazdasági válságba torkoló ipari ciklus, elnyomorodás stb. — megállapitásán alapult, amelyek ez ellentétek további fejlődését meghatározzák. (A világháború előtti nyugat- és középeurópai szocialista irodalom, amely a dialektikát majdnem teljesen elfelejtette, mindebből alig vett észre valamit, minthogy Marx nem rágta a *Tőke* olvasói szájába lépten-nyomon a negáció negációjának a formuláját. Ha azután ez a formula mégis kifejezetten is szerepel valahol a Tőkében, mint I. kötetének 24. fejezetében „A tőkés akkumuláció történeti tendenciája" cimű hires részben, olyan ötletekkel magyarázták el a dolgot, mint amilyeneket például a baloldali „maxista" Sorel „leleményessége" produkált, aki szerint ez a rész a fiatal Marx egy régi, meghaladott álláspontot képviselő kéziratán alapul és csak véletlenségből került a Tőkébe. Ha pedig kénytelen-kelletlen mégis megállapitották a negáció negációja törvényének alapvető fontosságát Marx és Engels társadalomelméletében, abban a hiszemben voltak, mint a jobboldali „marxista" Bernstein, hogy Marx és Engels egymagában a Hegeltől a tekintély elve alapján átvett negáció negációjának törvénye segítségével, a társadalmi valóság konkrét tényeinek a mellőzésével, tehát önkényesen szerkesztették meg a társadalom jövőbeli fejlődésének a képét.)

Kétségtelen persze, hogy a mindennapi társadalmi gyakorlat által felvetett kérdések megoldásánál a negáció negációjának dialektikus fejlődéstörvénye, *mint egész* alárendeltebb szerepet játszik más dialektikus kategóriákkal szemben, mint amilyenek az ellenmondás, az ellentétek egysége, a mennyiségi ellentétnek minőségi ellentétbe való átcsapása, a látszat és a lényeg dialektikus kategóriái. A negáció negációjának törvényét ritkán alkalmazzuk, de annál többször mutatunk rá a kapitalizmus általános és imperialista korszaka különös ellenmondásaira, amelyek ismerete nélkül a kapitalizmus mai jelenségei egyáltalában nem érthetők meg. És az ellentétek egysége fogalmának alkalmazása nélkül ép' oly kevéssé tudunk megoldani nemcsak filozófiai, hanem politikai problémákat is, amint a látszat és a lényeg megkülönböztetése nélkül homályban marad előttünk minden politikai történés értelme. Ennek azonban kézenfekvő oka van. A negáció negációjának törvénye a társadalmi jelenségek területén általában időbelileg igen kiterjedt folyamatokat világit meg. Ha szemügyre vesszük közelebbről azokat az ellentéteket, amelyek alapján Marx a Tőkében felfedte a társadalomgazdaság dialektikus fejlődésmenetét, azt látjuk, hogy ennek a fejlődésmenetnek egyes szakaszai a tézis, antitézis és szintézis, külön-külön egész társadalomgazdasági korszakokat, a természeti gazdálkodás, az árútermelés, a szocialista termelés történeti korszakait, együttesen pedig évezredeket ölelnek fel. Természetes tehát, hogy nekünk, akik e korszakok közül egy meghatározott történeti korszakban, az árutermelés korszakában és ezen belül is a

tőkés árutermelés *imperialista* korszakában élünk s elsősorban természetszerűleg az e korszak által közvetlenül felvetett kérdések megoldásával foglalkozunk, alig van módunkban alkalmazni ezen az időbelileg szorosan körülhatárolt területen a negáció negációjának a törvényét. De csak egészében nem alkalmazzuk ezt a törvényt. Mert az a korszak, amelyben élünk, csupán csak egyik szakasza annak az egész történeti folyamatnak, amelyet bekereteznek a negáció negációjának Marx által tartalmilag felfedett törvényei, az a szakasza, amely az egész dialektikus folyamatban az antitézist képviseli. Amikor a polgári társadalom adott jelenségeit ellentéteiből, belső ellenmondásaiból, a polgári társadalomból, mint ellentétek egységéből vezetjük le, amikor kimutatjuk ezeknek az ellentétek-nek a harcát, egymásba átcsapását, mennyiségi ellentéteknek meghatározott fokon minőségi ellentétekbe való átcsapását, az adott jelenségek látszólagos harmóniája megett lényeges belső ellentétességüket, semmi mást nem csinálunk, mint alkalmazzuk a negáció negációja általános törvényének az antitézisben irányadó különös törvényeit. Az ellenmondás dialektikai fogalma, ép' úgy mint a többi felsorolt dialektikai fogalom éppen elválaszthatatlan egységben áll a negáció negációjának dialektikai fejlődéstörvényével, amelynek csupán alárendelt momentuma.

ARON COTRUS VERSEIBŐL

Fordította: KIBÉDI SÁNDOR*

ÁZOTT ORMOKON ÁT

Ázott ormokon át
hallani a turmát
nyomtalan utakon
süllyedő utakon
ingoványba veszve
más határba, messze...

Én elrévült juhász,
égő szívű juhász,
mit csináljak vajjon
e kietlen ormon?!...

Vonyít a vad vihar
követ tör, fát csavar...
haragos szél-ebek
mardossák kezemet...
az idő farkasa
testemet mardossa...

Nincs más elemózsiám
csak dojnám és kolindám
tar utakon felfelé
fel az örök hó felé...
mit csináljak ott vajjon
a kietlen ormokon,
a kietlen ormokon?!...

* Mutatvány a fordító Korunk kiadásában megjelent könyvéből.

ION CODRU

Ion Codru vagyok:
faragatlan ember, durva, —
vagyonom: furkósbot s furulya
s átalvetőmben: tarka távolok...

hideg havas az otthonom,
fejemet kőre nyugtatom, —
hajtottam turmát egykoron,
a hajtás ma csak óhajom...
juhok mellett szolgáltam sokat,
grófokat és csokojokat...

szegény erdei pásztor voltam,
imámat bambán mormoltam
az egek közelén;
ma már csak a távol enyém,
meg a furkósbot, furulya
s szomorú vén legény:
így baktatok tova...

PĂTRU OPINCA

Én,
Pătru Opinca,
földmüves föld nélkül,
ekés eke nélkül,
csordás marha nélkül,
inséges az éltem,
nincsen úri vétkem,
penészes kenyerem
vérrel megfizetem...

Ezrek szava szavam —
tisztességet adtam
falumnak,
s Uramnak...

Este ha az uccán által vágok
megugatnak a kutyák ha látnak,
s kemény mellel az eladó lányok
padmalyukon engem sohse várnak.

Kapa marja, töri fel tenyerem,
de még annyit sem hoz, amennyit megeszem...

Aratáskor sűrű gab'na rend hull,
és nem akad senki vetélytársul,
a kaszámnál nincs jobb az országban,
tenger füvet vág egy suhintásban...

Gyomrom üres, a tálam is üres,
ám a búza csak acélegyenes,

kalászából a gróf meg a csokoj
tömködi meg a bendőjét jól...

Én,
Pătru Opinca,
kinek annyi földből nem jut egy marokra,
dacolok átokkal, csavaros törvénnyel
s míg bennem a harag fojtottan örvényel
keményen, mokányul káromkodom egyre,
és köpök erre az egész mai rendre!...

HA AKARTAD VOLNA...

A kezdet kezdetétől fogva
hasogató kemény ekéd
a legzsirosabb földbe mélyeszthetnéd, —
ha akartad volna!...

Had nélkül, pajzs nélkül harcolva, —
rög, ember s végtelen felett
ünnepelhetted vón győzedelmedet, —
ha akartad volna!...

A KASZÁS

Suhintva, serényen
kaszál, kaszál a réten...
Kaszája felszabadítja a rét
serkedő fűseregét...

Kaszál a réten egyedül,
rajta ízzó nap heve ül,
időnként meg-megáll,
pihen, —
s a kaszán csengve, pengve fen...

S a kasza éles pengésének
visszhangját verik messzi rétek...
mintha körötte arra, erre
acélkaszákat csengve verne
ezernyi ős, ki egykor serényen
ugyanitt kaszált hőben, szélben.

AZ EKE NYOMÁBAN

Szememmel a földet szinte felfalom,
míg az eke-vassal egyre forgatom...

Testem egyre vadabb indulat feszíti,
mintha zsarátnokot akarnék elvetni...

A kopár hegyet ameddig a szem lát
aranyló kalászok táblái borítsák...

Mint alant a rónán tömötten, gazdagon
nőjjön a sok kalász a széles parlagon...

Szememmel a földet szinte felfalom
míg az ekevassal egyre forgatom...

B A G A T E L L E K (VI.)

Irja: REMENYIK ZSIGMOND (Budapest)

Rikkancsok és az események átértékelése

Közel két éve annak, hogy „Minden ujságirónak börtönben a helye" cimen kommentátori minőségemben közleményt jelentettem meg ugyanezen lap hasábjain. A cikk lényege és végső megállapításai a közlemény cimében kategórikusan bennefoglaltattak, a közlemény fárasztó, bár nélkülözhetetlen ballasztjaitól ezáltal mentesítve az olvasót. Végeredményben az efajta cim az ideális, amely magában foglalja rövid pár szóban, olvasói horizontokat szem előtt tartva, értelmetlenséget tisztelve, lustaságot és negligenciát honorálva, a mondanivaló lényegét. Sajnos, hogy vágyálmaim, e vonatkozásu tündéri ábrándozásaim valóra váltak volna, arra semmi bizonyiték, volontőröknek, ujságiróknak és szerkesztőknek kisebb gondjuk is nagyobb annál, hogy mesterségükből adódó és tőle függetlenithetetlenül együttjáró skrupulózus gaztetteik bünbocsánataképpen fogházba, ólombányába, vagy önkéntes remetéskedésbe vonuljanak. Büntetlenül, sőt mi több dicsőitő karénekektől kisérve folytatják bomlasztó működésüket, egy olyan karakterű működést, amelynél korántsem a fennálló állapotokban, hanem magában a szellemben jelentkezik a züllöttség e bomlási folyamat eredményképpen. A „Hazudj költő, csak rajt' ne kapjanak" felelőtlen atitüdjét a valósággal szemben szívesen vonatkoztatják magukra is ez írók és hogyha mégis rajtakapják őket abba sem reped meg a szívük. Kár is példák után loholni e fülleszto kánikulában, szükségtelen igazolni egy olyan dolgot, amelyben senkisem kételkedik. Hogy mégis enyhe szellőként olykor friss légáramlat csapja meg hirlapolvasói minőségünkben arcunkat, hogy olykor sikerül a napi rémregények valódi értelmét megismernünk, politikai, nemzetgazdasági, kulturális és egyéb vonatkozásokban egyéb is tudomásunkra jut, mint a rendszeresen kiagyalt és émelyitő hazudozás, azért senki mást sem illet a dicsőség, mint az ucca fürge rikkancsait. Napjainkban a szemét tőzsdei ára is kétségbeejtően alacsonyra sűlyedt, egyéb használati eszközök árzuhanásáról hogy ne is beszéljek, a rikkancs kénytelen tehát ezer és egy furfanggal megkörnyékezni az érdektelen vásárlót ha szándékában van, hogy silány portékáját nyakába sózza. Ezer furfanggal és tucatnyi rafinériával pótolva fölényes jóindulatával mindazt az eredendő hiányt, ami a lapok híranyagában, e híranyag összeválogatásában, tónusában, felfogásában, irányzatában és e szemét egyéb karakterében mutatkozik. Az érdektelen ujságolvasó ül az autóbuszon, vagy jó polgárhoz illően pisze orrát magasra tartva halad az útvonal részére kijelölt szakaszán, magasztos eszmék töltik meg agyát és fenséges dolgokról gondolkodik. Hetek óta egyébről sem hallott, mint az etiópiai háborús készülődésekről, telepitésekről, valaha divatos államtitkár fellebviteli tárgyalásáról, pólómérkőzésről, hercegi látogatásokról és egyéb badarságokról, megnyugtató tónusban és a rend kereteibe illesztve. A jó polgár cigarettára gyujt, betér egy kávéházba és miután megrendelte az obligát feketét, a rutinié mozdulatával felüti a lapot. A lap első oldalán Etiópiáról esik szó, a négus sötét szivéről, a feketék alávalóságáról és ravasz fondorlatairól. Akárki elolvassa

a cikket igaza van, ha utálkozik, és minden tisztelete a nagy európai államférfiué, a népek bálványáé és a béke kitüntetett apostoláé, aki mind e három minőségben a lap állítása szerint mégis kényszeritve érzi magát, hogy Afrika e vad népeit komoly szavával és tekintélyével a béke betartására, mint a standardizált államvezetés ezen alapvető tételére figyelmeztesse. Mégis, akár egy tulvilági hang, úgy zúg e pillanatban végig az uccán, végig a városrészen és végig a városon egy féllábú rikkancs kiáltása, minden kételyt eloszlatón és a valóság hazug ábrázolásával szemben létjogosult cinizmus csibész kedvességével. „A békeangyal Mussolini megrohanja a vadakat" — ordítja a rikkancs végig az uccán, mindenkiben megfagy a vér, de néhány határozott jellemű egyén zsebébe nyul és megvásárolja a lapot. „Nincs bizalmam a miniszterelnök urban," üvölti a rikkancs, majd melankólikusan hozzáteszi, de ezuttal halkan akár egy suttogó bariton: „A felsőház elnökének szenzációs nyilatkozata." Az úttest másik oldalán reklámsapkás újságárus kiabál. „Az igazság ismét diadalmaskodott," — ordítja a reklámsapkás rikkancs, "a sikkasztó Csavaros államtitkárt végre felmentették." Szó se róla, a hirek autentikusak, valódiságukban senki sem kételkedik. Hireket visz a szél, piszkos papirlapokat lobogtatva kezükben ordítanak a rikkancsok a város forgalmas útvonalain, és e felszabadult kiabálás nyomán az események és tárgyak pillanatnyi sötét rendje fölött világosság dereng. „Az őrült Matuska féllábon könyörög a biróság előtt kegyelemért" röpül végig az üvöltés, akár egy kinyilatkoztatás a városon. Mindenki érzi e pillanatban, hogy vége a hazudozásoknak, szerkesztők sugalta okos belátásoknak, módszeres ferditéseknek és piszok rágalmaknak, diszkrét elhallgatásoknak, romokban hever a nagy békeangyal nimbusza e pillanatokban a város piszkos útvonalán, kétely fogamzik meg a miniszter úr iránt a leghivebb reformszívekben is és a felmentett sikkasztó államtitkár esete, ha ugyan lehet, még jobban megerősíti az olvasóknak a feddhetetlen igazságba vetett hitét. A mérleg inog, romantikus nyárspolgárok duzzogva és tüntetően dugják az eléjük terített lapokba orrukat. Mindenki önkéntelen eszmetársitással a film őskorára emlékezik, amikor is élelmes és a dolgok valódi lényegét értelmesen apercipiáló trikós legények hosszú bottal kezükben magyarázzák vásári bódékban az értelmetlen közönség előtt a filmdarab eseményeit. „Kinyilik az ajtó," — orditották a kikiáltók annakidején, „belép az őrgróf és homlokon csókolja hitvesét." Az utolsó negyedszázad alatt, sajnos, nemhogy javultak volna, de határozottan romlottak az állapotok, tekintettel az emberek értelmére ma már ott tart a világ, hogy a szemeink előtt lejátszódó eseményeket is magyarázni kell. Jellemző, hogy vidám rikkancsok, az ucca e kedves rikoltozói azok, akik szolgálatkész elfogulatlansággal magyarázzák az olykor zavaros és mindig piszkos indulatoktól átitatott szöveget. A szöveget, amelyben ugyan nejüket homlokon csókoló őrgrófokról ma már szó sem esik, de amely annál többet foglalkozik telepitéssel, gázvédelemmel, békés népek egymás elleni uszításával, békétlenségre nevelt népek őrülettel határos nagyzási mániájával, és egyéb, magyarázat nélkül értelmetlen és felfoghatatlan eseményekkel. Ily szerény, pretenzionélküli formában, alig magasabb nivón, mint egy harmadrangú kabaré, ily méltatlan környezetben él napjainkban a szellem és a kritika, amely mint a menekvésnek utolsó szigetén már csak arra szoritkozik, hogy eredeti képében és kendőzetlen összefüggéseiben mutassa meg a valóságot. És ameddig ez a kritika él, bármily vonatkozásban, de kiváltkép az, amelyik ha ligeti nivón és bohóckodó atitüddel is, de az uccasarkon hallatja magát, a szellem élete biztositva van és a gonoszkodó ostobaság legfeljebb csak divatját éli és csak ily' értelemben és távolról sem a dolgok természetes rendjéről kifolyólag uralkodik.

KULTURKRÓNIKA

EGON ERWIN KISCH ÉS A REPORTAGE

E világ igazsága a művészi módszer számos útján alakítható. A legszükségesebb, a legugrásrakészebb módszer, amely a mindennapokhoz a legközelebb áll — a reportage.

E módszer társadalmi képviselőit koruk sötét erői sohasem szerették. Nem véletlen, hogy Agnes *Smedleyt,* aki napjaink egyik legérettebb reportere az uralkodó fórumok gyűlölik s ép' mostanában a japán imperializmus testvéri egyetértésben üldözi az angol Secret Service-szel s a Kuomintang politikai osztályával. Napjaink kevés könyve ábrázolta oly' felelősségteljesen, mint az ő könyvei a gyarmatok népeinek emberi fájdalmát és társadalmi szükségét.

John *Reed* és Larissa *Reisner* reportageai méltó dokumentumai a kornak. Hasonlókép' Albert *Londres* írásai, aki a guayanai poklot és a francia imperializmus afrikai barbarizmusait jegyezte fel. (A. L. egy Távolkeleti kirándulásról visszatérve pusztult a tengerbe pár évvel ezelőtt a Georges Philippar katasztrófája alkalmával, reporteri hivatása teljesítése közben.)

A férfi, aki Németországban a szociális reportaget vállalta és kifejlesztette Egon Erwin *Kisch.*

Olyan időben, amikor az uralkodó sajtó korrupt, az újságok a vezető fórumok eszközei és reportereik a valótlanság commis voyageurs-jei — Kisch újraszövegezte a német társadalombirálat reportageát.

Kisch a nagy felvilágosítók, mint Diderot, Voltaire, Beaumarchais írásain s Swift szatiráin és Heine pamphletjein iskolázódva annak a reporter Zolának a törvényes tanítványa, aki műve elé ezt a mottót tette: Csak az igazságot akarjuk megmondani, még pedig úgy, hogy a nép megértsen bennünket. Az igazságnak ez útjain járta be Kisch keresztül-kasul a világot...

Kisch szereti, ha „száguldó"-nak nevezik. Az időnek nem Rolandja, hanem reportere. Ám nem ő az, aki száguld, — hanem az idő. Az idő gyorsabban rohan, mint a repülőgép. S az időlencsénél és a természettudományi világképnél többre van szükség az idő táncának kibetüzéséhez a mindennapok távlatnélküliségében.

Kisch alacsony termetű ember. A kalapját a fejébenyomva viseli, és súlyt helyez arra, hogy a cigaretta az idő hajszájában a szája szöglettében ki ne aludjék. Szemei barátságosan nevető párnák közé ágyazódtak, látásuk azonban ennek ellenére éles és erős mint a teleszkopé.

E. E. Kisch 1885 április 29-én született Prágában, a Habsburg imperializmus korszakában (amelynek összeomlásán szorgalmasan dolgozott) az ó-város *Két aranymedvéhez* cimzett házában. Gyermekkora: humanisztikus polgárosultság, futbalmeccsek s felfedező utak ódon átjáróházak és Karl May névtelen ösvényein. A nagy háború — az újságirói bemutatkozás és a technikai főiskola után — lövészárokban találja. Megismerte a frontokat: a Kárpátokat, az osztrák nyugati határt, Szerbiában a fekete-sárga hadsereg nagy visszavonulását.

A szocializmushoz vezető útján alig találkozott Marx-szal. Látta a lövészárkok piszkát és a hadtápvonalak éhezését. Látta az apostoli ha-

talom összeomlását. Látta a bécsi forradalmat és megértette, hogy mire van szükség.

Kisch, a reporter korán felismerte, hogy a legjobb érveket a valóság szolgáltatja. Amidőn azt a féle reportaget irta, amely gyorsan ismertté tette, még semmit sem tudott Wertoff riporter-rendező kisérleteiről és ennek „filmszem"-éről. Kisch elhagyta az irószobát, hogy a világ utcáin hallgassa le az idő szivét.

A varázsló *Silvester Scheffer* segédje volt s miután a mesterséget megtanulta önállóan mint mágus lépett fel. Mint buvár nézte a tengervilág teremtményeit halperspektivából. Mint kórista énekelt a bécsi Operában s mint az Üdvhadsereg katonája London szegény negyedeiben. Mint matróz áthajózott a Panama csatornán s meglátogatta Fordot, Tamerlant s mint „vezeklő" a lourdesi szentforrást. Felkereste Csikágó vágóhidait és Ázsia hadszintereit. Ám nem a távolság exotikuma s az ismeretlenbe való menekülés az, ami Kischt hajtja, hanem a tudás, a megismerés, az igazság, mely mindenütt megismerhető. Kisch maga irja: „A helyek és jelenségek, amiket a reporter leir, a kisérletek, amiket vállal, a történetek, amiknek ő tanuja, s a források, amiket felkeres, egyáltalán nem szükséges, hogy távoliak, ritkák és fáradtságosan elérhetők legyenek, ha egy olyan világban, amely megakar magáról feledkezni s ezért tisztára a valótlanságból indul ki, átadja magát a tárgyának. Nincs meglepőbb az egyszerű igazságnál, exotikusabb környezetünknél és képzeletdúsabb a tárgyilagosságnál."

E. E. Kisch két tucat könyvben tárja kortársai elé a nagy anyagot, a tények tárgyilagos beszámolóját.

*

Ha az emberi gondolkodás évezredeinek problémáit és alapelveit a szó öleli körül, úgy a szó és teremtménye kiinduláspontja és feltétele a tény, a realitás.

A valóság másának kifejezése és formája s alakitásának módszere a kor társadalmi fejlettségének felel meg. Hogy Dürer vagy van Eyk mesterművei létrejöhessenek a perspektiva tanának olyan fejlődést kellett elérnie, amelynek révén a festővászon két dimenziós síkját meghaladták és létrejött a plasztikus tér. A perspektiva tanának előfeltétele viszont a természettudományi megismerés és tapasztalat. Az emelkedő kapitalizmus kikövetelte a skolasztikus gondolkodás meghaladását, hogy a renaissance és a humanizmus, az emberi szabadság s az egyéni személyiség világképe, vagyis a szabadverseny és az individuális gyarapodás létre jöhessen. A könyvsajtó feltalálása a tudat kiszélesítésének az eszköze, az újság a polgárság találmánya, s az újság hire a polgári tudat tapasztalatainak a közvetitésére és kicserélésére szolgáló kezdetleges formák egyike s egyuttal a polgári uralom instrumentuma. A polgárság polemikus harcos irodalma azokat az eszközöket volt kénytelen felhasználni, amelyek a leggyorsabban reagáltak az eseményekre és elérték a legszélesebb köröket. Igy lett az újságirodalom nemcsak történeti kritika, hanem maga a történelem motora. A 17. század óta a realista és társadalombiráló irók lényegében újságok szerkesztői és munkatársai, reporterek, kritikusok, vagy periódikusan megjelenő röpiratok előállitói. (Adriaen van Ostade ebben az időben,kb. 1630. körül egy polgárt kezében az újsággal, olvasva ábrázol.)

Blaise Pascal a modern francia nyelv úttörője a *Lettres Provinciales*ban a feudalizmus és jezsuitizmus ellen harcol. *Jonathan Swift* és *Ioseph Addison* a politikai és társadalmi aktualitásokat a haladó tudat vonaláról birálták. *Camille Desmoulins* a nagy francia forradalom zsurnaliszta

pamflettistája. *Gotthold Ephraim Lessing* a „királyi szabadalmazott köz- és tudós-dolgok újságjának", a *Vossische*-nek a birálója, és *Schiller* a „Nachrichten zum Nutzen und Vergnügen" című lap szerkesztője.

Heinrich von Kleist 1810-ben folyóiratában, a Germániá-ban „A francia zsurnalizmus tankönyve" cimen ír: „A zsurnalizmus az a művészet, amely elhiteti a néppel azt, amit a kormány jónak talál... Célja az adottságok minden váltakozása felett a kormányt igazolni és a kedélyeket a pillanat minden csábitása ellenére hallgató alárendeltségben csak azért is ugyannak az igája alá törni." Igy fedezi fel már Kleist a sajtó dialektikus funkcióját, amely a felvilágosítás eszközéből az elhomályosítás eszköze lesz, ha a visszamaradás érdekeit szolgálja.

Charles Dickens évekig volt a *The true sun* és a *Morning Chronicle* című lapok riportere. *Gustav Freytag* a *Grenzboten*-t szerkesztette. *Heinrich Heine* és *Ludwig Börne* a klasszikus német zsurnalizmus reprezentánsai s *Emile Zola* a modern reportage megalapítója.

A század nagy technikai, tudományos és társadalmi átalakulásai meg kellett, hogy találják kifejezésüket a reportage módszereiben. A hang- és a kép-átvitel szimultaneitása, a tér és idő, a tempó és a precizió fogalom változásai meg kellett, hogy változtassák a művészi világképet. A görögök által meghódított Trója megirása, megfelelően a termelésnek és a tudatviszonyoknak, kellett, hogy különbözzék Lindbergh repülésének a megirásától. Ha az Ilias az elmult történelem késő eposza úgy az óceánrepülő szikratávirókép kevéssel azután érkezik vissza starthelyére, hogy ő a másik kontinensre ért. Ilyen gyors napjaink történésének a hire és a visszhangja.

Egyike azoknak, akik napjainkban felfogták a reportage jelentőségét és annak a szükségességét, hogy az események lefolyását precizen és gyorsan a szó piacára dobják s aki a reportage modern formáját kialakitani segitett, Egon Erwin Kisch.

*

Saint-Réals jegyezte meg egy alkalommal: a regény az a tükör, amit a Fő-uccán visznek. Ez a meghatározás nem elégséges, jóllehet az igazság egy részét tartalmazza. A Fő-uccán vitt tükör útja az ucca mozgásában az élet totalitásából többet mutat, mint ama lapos naturalizmus sztatikus képe, mely úgy véli, hogy a lefényképezett séma, az akusztikus-optikus felszinjelenség gyorsirói visszaadása jelenti az idő realista alakitását.

A reportageban a tény, az egyes eset, a valóság-kivágás a szemlélet tárgya. Természetesen a környező világgal összekapcsolt tény; a tény és következménye, tudományosan átkutatva és rendszerezve (lehetőleg általános érvényességét illető statisztikával alátámasztva) — a tény, mint a társadalmi tényállomány konkrét része.

A klasszikus művészetekben és tudományokban a két disciplina alapvető módszerei kölcsönösen kizárták egymást, jóllehet mindakettő a valóság gondolati reprodukálására törekszik.

Azok a műformák, melyek a tőkés fejlődés szakaszából nőttek ki — film, rádió-irodalom, fotomontage — az alkalmazott tudomány eredményein alapulnak s tudományos készülékek segítségével realizálódnak. A reportage, mely ezeknek a modern művészeteknek a legrégibb formája, még a két terület határán áll. Lényegében a valóság reprodukálásában a tudományos és művészi módszerek szintézisét alkalmazza.

A késő romantika társadalmi regényével s ez iskola ivadékaival szemben, „amelyek számára a tény nem számit, miután az elmulik a csak az eszmének van állóképessége", Zola fedezte fel újból a tények világát és alapozta meg a modern riportaget.

Zolától Sinclairig. John Reedtől Agnes Smedleyig, Albert Londrestől Jules Sauerweinig, Knickerbockertől Kischig (az olyan riportereket, mint Kolzow, Tretjakow és mások, akik más feltételek között dolgoznak, nem emlitve) a látás és az alakitás módszerei nemcsak a tehetséget, temperamentumot és bátorságot illetőleg különbözők, hanem a társadalmi és művelődésbeli színvonal állását illetőleg s a tények megismerésénél és kiválasztásánál szereplő osztálykorlátok szempontjából is.

A ténytől a tény társadalmi átvilágitásáig terjedő távolság az a távolság, amely azok között a riporterek között van, akik e tény objektiv lefotografálására vagyis a (szem lencséje által felvett) felületjelenség visszaadására szoritkoznak és azok közt van, akik a tényt azért kutatják fel, hogy azt valamely társadalmi tényállomány okában és hatásában mint corpus delictit mutassák fel. Ez utóbbiak a világ ábrázolása közben egynémely kisebb igazságot szükségszerűen elhagynak, miután feleslegesek a nagy és döntő igazságok felismeréséhez. Az előbbiek viszont, akik a világot regressziv megbizóik szájaize szerint ábrázolják, mint pl. Jules Sauerwein vagy Knickerbocker ezer aprólékos „objektive" fixált igazság mellé tapadnak, hogy az idő döntő igazságai mellett a lehető legészrevétlenebbül haladjanak el.

„Természetesen, csak a tény a riporter iránytűje", — irja Kisch. „Utjában szükséges persze egy távcső is: a logikus képzelet. Mert valamely cselekedet látleletéből, helyéből vagy szinteréből, a résztvevők és tanuk felszedett nyilatkozatából s a rendelkezésre álló feltevésekből sohasem derül ki a tényálladék hibátlan képe. Az eset pragmatikáját s a vizsgálat adalékaihoz való átmeneteket magának a riporternek kell megteremteni és csak arra kell vigyázni, hogy ábrázolásának a vonala pontosan az általa ismert tényeken keresztül vezessen. Az ideális eset az, hogy ez a reporter által megvont valószínűségi görbe az esemény minden fázisának összekötő vonalával egybeessék." Ebben adja meg a reporter Kisch — miközben felfedi előttünk munkamódszerét — általában az igazság megismerésére szolgáló dialektikus út képét: az élő szemlélettől az absztrakt gondolkodás felé vezető útat s ettől a kettőtől az objektivált valóság gyakorlatát a reportage-formálásban.

Kisch először vezette be Németországban a társadalmi reporter e módszerét, amely lényegében kisérlet a reportage területén a marxizmus alkalmazására.

Pierre Merin

MAGNUS HIRSCHFELD emigrációban halt meg 67 éves korában. Emigrációja önkéntes volt. 1930 őszén meghivást kapott Amerikából egy előadás-sorozat megtartására, s erről az útjáról 1932 nyarán tért vissza. A 300 napos utazás során megfordult Japánban, Kinában és Palesztinában, mindenütt — az egyetemek meghivására — előadásokat tartva. A 300 nap alatt 160 angol nyelvű előadást tartott a szexuológia köréből. Erről az útjáról szivesen és érezhető lelkesen beszélt, mutogatta az indiai egyetemek elismerő dokumentumát, amely őt — Hirschfeldet — a hires *Kamasutra,* az indus erotikai kultura kutforrásának szerzője, *Vatsyayana* mellé állította. Erről a nagy és sikerekben teljes útjáról könyvet is irt *Die Weltreise eines Sexualforschers* cimmel, (1934) amelyben a keleti népek nemi és erkölcsi sajátosságait ismerteti. 1932 nyarán érkezett vissza, de már akkor nem érzett kedvet Németországba visszatérni. *Die Luft ist dort schwül* — mondogatta és szivesebben sétálgatott Karlsbad vonzó tájain, ahová évenként eljött cukorbaját kezeltetni. Akárcsak Goethe, ő is Karlsbad visszatérő vendége volt, s jellegzetes alakja,

akit mindenki ismert és szeretett. Legutóbb 1932 őszén Brünnben voltam vele együtt a szexuálreformerek világkongresszusán, amelynek elnöke volt s amelyet ő hivott életre. Innen Zürichbe ment, majd Hitler uralomrajutása után Párisba. Itt is jól ismerték, a *Revue Bleu*-be irogatott és legutolsó cikke *Phantom Rasse,* a prága *Wahrheit* c. heti lapban jelent meg, közvetlenül halála előtt. Hirschfeld tényleg világhirű név volt, gyűlölt és szeretett egyéniség. Hivatására nézve orvos, aki a szexuológia tudományában végzett úttörő munkát.

A fiatal Hirschfeld 1900 körül lép irásaival és előadásaival a nyilvánosság elé. A berlini népfőiskolákon a téli hónapokban kurzusokat tart a szexuális kérdések köréből, amiket ezrek látogatnak. Témáinak *(Der Mensch und sein Geschlecht, — Die Liebe im Lichte der Wissenschaft),* tömegvonzása van. Az előadások után Hirschfeld irásos kérdésekre válaszol, s ezt a metódusát később is követi előadásainál. Nem tudnék hamarjában valakit mellé állítani, aki annyi előadást tartott volna a világ minden táján és mindenféle közönsége előtt, mint Magnus Hirschfeld. Ezért mondták róla — némi kihangsulyozott célzattal, — hogy a tudomány népszerűsítője és jó üzletember... Ugy érzem — aki közelről ismertem őt és irodalmi munkatársa voltam, — hogy mindkét megállapitás kevéssé tárgyilagos. Hirschfeld tényleg rendkivül képességű népszerűsitő volt, de ez nem csökkentheti tudományos munkája becsét. Hirschfeld mindig hangoztatta, hogy ő nem szobatudós, hanem tanító, nevelő, aki a felvilágosítás munkáját a legtágabb nyilvánoság előtt a kutató legfontosabb hivatásának itélte. Tudni kell, hogy a század eleji években a születésszabályozásról, az uralkodó nemi morál egészségellenes kihatásairól, a homoszexuálitás büntetőjogi következményeinek megszüntetéséről s általában a nemi élet ferdeségeiről beszélni kihivó bátorságra vallott. Németországban úgy is tekintették Hirschfeldet, mint a „métely" terjesztőjét, s a német nacionalista körök, a hivatalos erkölcs védelmezői nem egyszer zavarták meg előadásait, sőt egyszer rá is lőttek, egy más alkalommal pedig előadás után orozva megtámadták és életveszélyesen bántalmazták. Nemhiába vonakodott Hirschfeld 1932-ben visszatérni Németországba! Hirschfeld Freudot is megelőzve — akinél egyébként jóval fiatalabb volt — szinte egyedül szállt szembe a német közvéleménnyel a szexuális morál kérdéseiben, vállalva ennek a kiállásnak minden kockázatát és veszélyét. Ezt a férfias kiállást nem lehet tőle elvitatni és egyszerűen a „jó üzletember" számlájára írni. Amilyen heves ellenzést és hajszát váltott ki fellépése az uralkodó rétegekben, nem kisebb rokonszenvet és visszhangot a haladó főiskolai diákság és munkásság, valamint a fejlődött értelmiek köreiben. Az alig 30 éves Hirschfeldet egy nagyarányú mozgalom élén látjuk, 1897-ben megalakitja a *Wissenschaftlich-Humanitätskomitee-t,* amely átfogó akciót indit el a homoszexuálitás büntetőjogi szakaszának eltörlése mellett. Beadvánnyal fordulnak a Reichstag-hoz, amelyet 6000 német író, tudós, orvos ír alá, a német szellemiség legjava. Persze a válasz elhárító volt. A kiterjedt szexuológiai gyakorlat és tanító munkán kivül Hirschfeld termékeny kutató munkát is végzett. Munkájának első szakaszában — a század elején — kivált a homoszexualitás kérdése foglalkoztatja, erről szól *Die Homosexualität des Mannes und des Weibes* c. műve. Hirschfeld neve a homoszexualitás tudományos problémájával és társadalmi-morális értékelésével válhatatlan kapcsolatban van. Ő maga ezt a szexuális nyilvánulást élettani jellegűnek tartja, *egy* szexuáltipusnak a megszámlálhatatlan között, amelyben csupán biológiai variációt lát, de sem „természetellenes" „rendellenes" megnyilatkozást, amely orvoslásra szorulna, sem bűncselekményt, amelyet üldözni kellene. H. ezt az álláspontját következetesen és nagy

erélyel vallotta s kiterjedt orvosszakértői hivatásában a biróságok előtt is érvényesítette. Tőle hallottam, hogy életében közel 30 ezer homoszexuálist vizsgált meg s sohasem tapasztalta, hogy azok önként felhagytak volna szexuális életmódjukkal. Ezzel H. azt kivánta kifejezni, hogy nem utánzás, vagy csábitás, hanem elsődleges hajlamosság, illetve szexuálkonstituciója vezeti az egyéni megfelelő nemi életformája kiválasztásában. A modern lélektani iskolák hajlanak a homoszexuálitás lelki eredetének a tanára s kivált *Stekel* és iskolája folytattak Hirschfeld ellen éles polémiát, mivel H. — véleményük szerint — tanitásával valósággal mesterségesen tenyésztette a homoszexuálitást. H. maga méltatlankodva beszélt ezekről a polémiákról és nagy lelkesültséggel üdvözölte a Szovjetunió szexuális törvényhozását, amely többek között a homoszexuálitás büntetőjogi szankcióját is megszüntette. (Utóbb ezt visszaállitották.) H.-nek mindenképpen nagy érdeme, hogy irásaival és előadásaival a nyilvánosság figyelmét erre a társadalmilag is komoly jelenségre ráterelte. Kutató munkájának maradandó értékű lelete az a feltárás, amelyet az u. n. *sexuelle Zwischenstufe* vagy *interszexuális* variánsok megjelöléssel látott el. Ez alatt azt értjük, hogy a teljes férfi és teljes női szexuáltipusok között vannak átmenő, kevert formák, férfi és női szexuáljellegzetességek keveredettségének változatai. Ezeknek az interszexuális variánsoknak a leirása és szexuálpathológiai kiértékelése. H. főérdeme. A *Jahrbücher für sexuelle Zwischenstufen* c. általa kiadott folyóiratban (1899.) H. rendkivüli gazdag anyagot halmozott fel erről a tárgyról. Ebből a perióduson belül származik a *Die Transvestiten* c. munkája is. H. ezekben az átmenő, kevert szexuáltipusokban megdönhetetlen természettörvények kifejezését látja, miként a homoszexuálitásban is, amelynek 12 jellemző ismérvét sorolja fel munkájában. H. kutató tevékenysége a szexuális élet valamennyi jelenségkörére kiterjedt és 3 kötetes munkájában *(Sexualpathologie)* csapódott le. Utóbbi vizsgálódásai körébe bevonta a szexuálszociológiát s a szexuálethnológiát is. Életének lezáró nagy műve a hatalmas 4 kötetes *Geschlechtskunde* (I. Puttmann. Stuttgart, 1926.) rendkivüli gazdag képanyaggal és a szexuális jelenségek élettani, társadalomtudományi és etikai vonatkozásainak felölelésével. Ez a munka elsősorban a „művelt laikus" s nem a szakember számára íródott. Itt tényleg populáris előadásában és beállitásában, de itt is bevallottan. Ebben a művében is az anyagot gyüjtő, leiró, empirikus Hirschfeld tulajdonságai lépnek előtérbe. H. nem volt nagy rendszerező, ereje inkább a konkrét részletkérdések megfigyelésében és leirásában rejlett és mindenen tul abban a megfontolt bátorságban és átélt felelősségben, ahogy kora legkényesebb szexuális problémáit a tudományosság és fejlődött etikum szemszögéből a legtágabb nyilvánosság előtt vizsgálta, olyan reformtörekvéseknek adva lökést a szexuális törvényhozás terén, amelyet Európában egyedül az orosz változás valósított meg. H. világnézetileg egyébként marxistának vallotta magát, bárha politikailag kevéssé volt exponált. Mindenesetre a „Saujude" mellett ez volt a másik „érv" ellene, a harmadik „erkölcstelensége", mivel a kendőzött szexuális visszásságokat felfedte. Elég ok arra s kivált a három „ok" együtt! — hogy valakit Németországban ma és a multban is, a vilmosi időkben — gyűlöljenek. És tényleg példátlan, hogy egy tudósra rálőjjenek és bántalmazzák, ami annál paradoxabb, mert H. maga „csupa szív" ember volt. Ez a gyűlölt, mételynek és pestisnek kikiáltott lágy, joviális ember a forradalom utáni weimari periódusban nyilt társadalmi elismeréshez és értékeléshez jutott. 1919-ben megalapította az *Institut für Sexualwissenschaft*-kutató intézetet. Ezt a porosz kormány 1923-ban mint közhasznú alapitványt átvette és dotálta. Ez az intézmény a maga nemében igen becses gyakorlati és

elméleti funkciót töltött be. H. vezetése alatt számos szexuológus dolgozott benne s az ambulánciákon a szexuális élet valamennyi rendellenességét kezelték. Volt itt házassági és szexuális tanácsadó is, ami akkor egészen újszerű volt. Az intézetet igen számosan látogatták betegek és segélyre szorulók, akik itt menedéket is találtak s az orvosokkal való közvetlen érintkezés útján a gyógyitásra fogékonyabbak voltak. De nemcsak betegek, hanem kutatók és érdeklődők is sűrűn megfordultak az intézetben, az utóbbi években *A. Gide* s gyakran *I. Wassermann*. Az intézetnek páratlan becsü gyűjteménye volt a szexuális élet abnormitásának területeiről, valóságos muzeuma, valamint hatalmas archivuma, nemkevésbé könyvtára, a szexuológiai irodalom legteljesebb gyűjteménye. Itt voltak a *Weltliga für Sexualreform* helyiségei és könyvtára is. A Ligát 1928-ban Hirschfeld kezdeményezte, vele együtt *Havelock Ellis* és *Forel Ágoston* voltak az elnökei. A világliga 3. kongresszusát 1932. őszén tartotta Brünnben, amelyen H. is résztvett, noha tropikus maláriája, amelyet világkörútján szerzett, már akkor kínozta. A világliga reformtörekvései lényegében fedik azokat a törekvéseket, amelyek ma Oroszországban megvalósultak. H. élete alkonyán megérte, hogy büszkén dédelgetett és példátlan szorgalommal megépített műve az Institut f. Sexualwissenschaft Berlinben a vandalizmus martaléka lett. 1933. május 6-án indult meg az első akció a nemnémet szellemű könyvek kiselejtezésére a berlini könyvtárakból. Az akciót végrehajtó diákok első útja az intézethez vezetett. Teherautókkal jöttek és zenekisérettel hajtották végre vandáli munkájukat. Betörtek az intézetbe, a könyveket, a kórtörténeteket felpakkolták, a szexuális dokumentumokat — mint „erkölcsteleneket" — megsemmisítették és később a május 10-i nyilvános nagy könyvelégetésnél nemcsak Hirschfeld műveit, hanem mellszobrát is a tűzbe vetették. A gyűlölt ember jelképes halála volt ez számukra. Az intézet, amelynek kapubejáratánál ez a felirás volt olvasható *Amori et dolori sacrum* (a szeretetnek és szenvedésnek szentelve) így lett áldozata a bestialitás dűhének, amely a máglyák fényében messze világlóan demonstrálta az új német barbárság jöttét. A nagyszerü könyvtárból és pathológiai gyűjteményből alig valamit mentettek meg. H. Párisban a Pasteur-intézetben kapott menedéket kutatásai számára, de életműve egy csapással megsemmisült. Most ő a sokat szenvedett és küzdő ember is eltávozott. A magunk halottjának valljuk, mert tiszta és bátor meggyőződéssel küzdött egy korszak halálellenes intézményei és előítéletei ellen s maradandó becsű megismerésekkel gyarapította a tudományok egy fontos területét.

(Nagyszőlős) *Neufeld Béla*

A KULTURA MEGVÉDÉSE volt annak a nemzetközi irókongresszusnak a kizárólagos tárgya, mely junius hó utolsó napjaiban Párisban ülésezett. A kongresszuson 230 kiküldött jelent meg 38 ország képviseletében s köztük nem csak a fasiszta rendszerek elől menekült irók, hanem az angol, amerikai, francia, dán stb. irodalom képviselői is. Az a tény, hogy soraikból nem hiányoztak sem a Távolkelet, sem pedig az új orosz irodalom kiküldöttjei, valóban lehetővé tette, hogy a kongresszus a világirodalom tényleg haladó és tényleg lelkiismeretes része nevében tárgyalja ama kultura megvédésének kérdését, mely „a különböző országok kulturáinak összességéből tevődik össze... mindnyájunk közös kincse s mint ilyen nemzetközi érték". (André Gide.)

A kongresszus tűzpróbája az első nap volt. „Nagy kérdés, hogy ezek az emberek, akik oly' jól tudnak beszélni, meg is értik-e egymást?" — jegyezte meg *Ehrenburg* a tanácskozások előtt. Az annyira különböző életfelfogású és világnézetű írók között ez a megjegyzés igen helyes volt.

Már az első előadót, *Forster* angol írót, aki a „kultura örökségéről" beszélt éles ellenmondások követték. Számára a kultura a tradiciót jelenti és a tradició a kulturát, valami végleges, megváltozhatatlan és önmagáért élő értéket. Ezen a vonalon mozgott *Julien Benda* felszólalása is. *Jean Guéhenno* a humanizmus élő értékelésének nevében szállott szembe e megmerevedett fölfogásokkal. „Az új társadalom kialakulása nem egyéb, mint az emberiség azon forradalmának, amely az emberi történelem első napján indult meg újabb, pompás szakasza." *Jean Cassou* szintén azt vetette Forster szemére,hogy a kulturát, mint valami véglegesen meglevőt és kialakultat fogja fel, amit épp úgy örökölhet az ember, mint egy házat, vagy földdarabot. A kulturában benne élő ember számára, aki annak tevékeny részese akar lenni, a kultura nem tárgy, hanem cselekvés. A művészet vissza akarja szerezni a külső világgal való összhangot, hogy maga is hozzájárulhasson egy új harmónikus társadalom kialakulásához".

Az „alkotás szabadsága" kérdését Alexej *Tolsztoj* referátuma vezette be. „Kétféle szabadság van... Az egyikkel valaha én is találkoztam. ‚Alkotni, teljes szabadságban élni a kiválasztottak előjoga. Ismered meg tenmagadat. Légy félisten. Légy új Prométeusz!' — ezt suttogta a fülembe. És azt hittem, hogy egyéniségem, mint valami kalitkából kiszabadult madár, majd felrepül egyenesen a teljes szabadságig. Azt hittem, hogy Énem megismerésében, gondolataim és érzéseim mély elemzésében találhatom csak meg az alkotáshoz szükséges megnyilatkozást. De hadd idézzek itt pár sort, mely megadta a választ elképzeléseimre: „Szabad vagy kiadóddal szemben? Közönségeddel szemben, mely pornográfiát akar tőled? mely a prostitució szükségszerű kiegészítőjévé teszi a szentnek nyilvánított művészetet? Az abszolut szabadság nem egyéb, mint polgári vagy anarchista frázis (az anarchizmus u. i. nem más mint a visszájára fordított polgári szellem). A polgári iró és művész szabadsága nem egyéb, mint rejtett (vagy álszentül tagadott) függősség a pénzes-zsáktól..." Ezt Uljanov irja... Tudjuk, hogy a társadalom nemtörődömséggel nézte az egyén válságát. A társadalom nem nyujtotta ki karjait a lélek alkotó erői felé. A hegycsúcsokon tulról, a fellegekből jövő művészet pedig nem képes arra, hogy akár csak sugalmazások által is, a társadalom segítségére siessen létkérdései megoldásában. Bizonyos ujabban átszervezett európai és ázsiai államok, az emberi lélek sokrétű megnyilatkozásai közül az erőszak és az öldöklés szellemét választották, a társadalmi élet összes megnyilvánulásai közül a hódító háborút, az összes filozófiai felfogások közül az uralkodás jogát, a Vezér nevében. A fasizmus lemond arról a dajkameséről, hogy a „világ az én elképzelése..." Mit is csinálhatna az individuálizmussal és az egyéniséggel? Nála az ember csak hangya, aki szál szénát cipel a faj nagy hangyabolyához. A faj kiválasztja az egyént, az állam pedig kényszeríti. A mi munkánk főcélja ezzel szemben az ember, annak szabadsága és boldogsága. Az ember, kit mi végtelen fejlődésében akarunk elképzelni. Az emberben határtalan alkotóerő forrásai rejtőznek, mert különben nem lehetne ember. Ezeket az erőket fel kell fedezni, útat kell nyítni számukra. És ezt nem kéztördelve, nem igazságért siránkozva érhetjük el, hanem azáltal, ha az embert megfelelő gazdasági körülmények közé juttatjuk. Az individualizmus, a társadalom kényszeréből való elképzelt megszabadulás épp olyan esztelen mint az öngyilkosság. A mi társadalmunk nem adna egy marék datolyát sem az élettől elvonuló remetének. De ugyanakkor millió és millió ember üdvözli nálunk azokat, akik, hogy halálos veszélyben levő társaikon segítsenek, elkövetik az egyéni hősiesség őrületét.

Az a farkas-ember, melyet a fasiszta országokban akarnak kialaki-

tani, azáltal, hogy a gyülölet reflexeit fejlesztik ki a tömegekben bizonyos hajszínnel vagy arcvonással szemben, a darab kenyérért élet-halál harcot vívó emberállat anakronizmussá vált előttünk. Helyébe egy más ember: a tudatosan építő ember lépett... Mi elvetettük az abszolut értékeket, melyek a földi vonzás határán tul levő merőlegesen vannak. De utunk iránya mégis felfelé vezet. Az irodalomban elvetjük a rövidlátó és szárnynélküli naturalizmust, mely ahelyett, hogy előre haladna, csak új földeket felszántó ekénk után kullog. Realisták vagyunk. Egy csoda előtt állunk. Uj emberek születnek. Az óriási tömeg tudata, vágyai, szokásai átalakulnak. Előttünk minden mozgásban... van. A társadalom arra kényszerit bennünket... hogy embereit és gondolatait plasztikus formába öntsük. A mi eszközünk a reálizmus."

Az *„irodalom és az emberi társadalom"* kérdéséhez először *Jean Richard Bloch* szólt hozzá. Avval kezdte, hogy a mult évi emlékezetes irókongresszuson a művészi szabadság fontosságát tartotta szükségesnek kihangsúlyozni. „A kongresszus helyeslésssel fogadta szavaimat. Itt Párisban pedig attól az irányzattól kell óvnom irótársaimat, amely abszolut szabadságot tulajdonit a művésznek a társadalommal szemben." Bloch után egész sor világhirű író szólalt fel, köztük *Alfred Kerr, Panferoff, John Strachey, Karin Michaelis, Martin Andersen-Nexö, Aragon Guigliemo Ferrero* lelkes üzenetét olvasta fel.

André Gide az *„egyén és a társadalom"* problémájával foglalkozott. „Néhány félreértést akarok eloszlatni — mondotta. — A legelső, mellyel igen gyakran találkozunk a nacionalisták ama beállitása, hogy a nemzetköziség a saját országunk megtagadását, nem-szeretését, a tőle való elszakadást jelenti. ‚A hazafiság' szónak oly' szük, oly' rosszindulatú és ellenséges értelmet adtak ezek, hogy már nem merjük használni. Sokan vagyunk olyanok, kik nem akarjuk elfogadni, hogy a szülőhazánk szeretete főkép' más országok gyűlöléséből áll. Ami engem illet, én... mélyen internacionalista vagyok, de ugyanakkor mélyen francia is. Épp úgy, ahogy kollektivista meggyőződésem mellett mélyen individualista is maradok. Felfogásom mindig ez volt: az szolgálja a közösséget a legjobban, aki a legsajátosabb is tud maradni. Ehhez a tézishez egy kiegészités is járul: csak a kollektiv társadalomban fejlődhet ki az egyén s az egyén minden egyes sajátossága,vagy ahogy *Malraux* mondja... „a kollektivizmus visszaadja az egyén termékenységét". S ami igaz, az egyénekre, az igaz a népekre is.

Mint író beszélek itt — folytatta Gide — s csak az irodalomról és a kulturáról akarok szólani. Éppen az irodalomban valósul meg a legtökéletesebben az általános emberi győzelme a sajátosban s virul ki legteljesebben az egyéniség. Mi lényegesebben spanyol mint Cervantes, angolabb mint Shakespeare, oroszabb mint Gogoly, franciább mint Rabelais vagy Voltaire és ugyanakkor általánosabb és mélyebben emberi? — mondtam már harminc esztendővel ezelőtt. Az irodalom nem, vagy legalább is nemcsak tükör. Nem szabad megelégedni annyival, hogy csak tükörképet adjon. Arról és talán főkép' arról van szó, hogy segitenie kell azt az új embert, akit szeretünk és akarunk, hogy megszabaditsa magát a kényszerektől, a belső harcoktól és a tettetésektől... Arról van szó, hogy segitenie kell az új embert abban, hogy kialakitsa és felismerje önmagát. Az irodalom nem elégszik meg az utánzással, hanem megmutat, ajánl és alkot is.

Ami engem illet (s elnézést kell kérnem azért, hogy személyemet hozom fel példának) polgári családból származom, a nevelésem is polgári, de mindjárt életpályám elején éreztem, hogy mindaz, ami bennem való-

dinak, igaznak és értékesnek tűnt, közvetlen és egyidejű ellentmondásban állott környezetem konvencióival, szokásaival és hazugságaival. Szinte lehetetlen abban a társadalomban, amelyben élünk más értékes irodalom, mint a tiltakozó irodalom. Az U. R. S. S. ma példátlan, nagy és nem remélt látványt nyujt. Az egyetlen ország, ahol az iró közvetlenül szólhat olvasóihoz... Ez természetesen nem mentes minden veszélytől. A műalkotáshoz elválaszthatatlanul hozzátartozik az ellentállás legyőzése. Az új orosz irodalmi termelésben csodálatraméltó műveket is láttam, de olyanokat még nem, melyekben testet öltött a kialakulóban lévő új ember. Bizalommal várom azokat az újat hirdető, nagy lendületű alkotásokat, amelyekben az író utóléri és tulhaladja a valóságot, előre vezeti azt és új utakat nyít meg számára. A mi szomorú nyugatunkon még messze vagyunk ettől a helyzettől. Ugy látszik, hogy a társadalmi kérdések jó ideig nagyobb szerepet fognak játszani mint a többiek, nem azért, mintha magukba véve érdekesebbeknek tartanánk őket, hanem azért, mert a kultura állapota szorosan összefügg az egész társadalom helyzetével. A kultura szeretete mondatja velünk, hogy mindaddig, míg társadalmunk olyan lesz, mint amilyen mostan, első feladatunk annak megváltoztatása."

„Az egyén és társadalom" viszonyáról folytatott vitában *Bert Brecht, Henri Clerc, Hubermont* és *Max Brod* vett részt. *Brod* a platonizmus nevében igyekezett felvázolni, hogy milyen erők vezethetik az egyént és a társadalmat az új kulturához. A nyugati kultura legkifinomodattabb egyénisége mellett szinte gyermeki frissességgel hatott Taskidisztán képviselőjének, *G. Lahuti*-nak beszéde, aki a saját életén keresztül mutatta be azokat a korlátlan kulturális és művészi lehetőségeket, amelyek még a legelmaradottabb gyarmati nép tömegeiben is szunnyadoznak s amelyek elementáris erővel törnek felszínre, mihelyt a társadalmi fejlődés egy új szakasza kibontakozásuk számára előkészíti a talajt.

A kongresszus többi felszólalói közt még szerepeltek: André Chamson, Vszevolod Ivanov, Léon Moussinac, Pierre Gérome, Waldo Frank, Luc Durtain, Heinrich Mann, Lion Feuchtwanger, Aragon, Anna Seghers, Henri Barbusse, Babel, Paszternak, Michael Gold, stb.

André *Malraux* záróbeszédében újból a kultura és a művészet kérdését érintette. „Sokat beszélnek a kultura megvédéséről. A középkori szobrász nem gondolt a művészetre, amikor valamelyik szent szobrát kifaragta. A szenvedély erejével kényszerítő szükségletnek engedelmeskedett. Ha ez a szükségesség elhagyja a műalkotást, mint ahogy a vér kifolyik a testből, úgy az kisértetté lesz. Csak valami új szükségesség, új szenvedély adhatja vissza az életet. Addig csak nagy, fehér muzeumi szobor marad a vakok végtelen elméletében. Minden műalkotás halott, ha már nem szeretik. A művészetnek, a gondolkodásnak, a költészetnek, az emberiség e régi álmainak ép' úgy szükségük van mireánk, mint nekünk reájuk. Szükségük van vágyunkra és akaratunkra. Ujraalkotjuk őket, ahogy magunkat is újraalkotjuk. Az ilyen örökséget nem kapjuk, hanem meg kell hódítanunk."

A kongresszus különben egyhangúan fogadta el azt a határozatot, amely szerint a nemzetközi irodalom és kultura védelmének érdekében állandó irodát létesít, Párisban. Az iroda vállalja olyan irodalmi alkotások kiadását és terjesztését, melyek saját hazájukban nem jelenhetnek meg, általában szorgalmazza a nemzetközi kulturcserét; lehetővé teszi írók utazását; évente nemzetközi irodalmi nagydijat tűz ki, s amikor szükségesnek látja a kongresszus ismét összeül a civilizáció védelmében.

(Paris) *Márk Viktor*

MARINETTI „NATURISTA-FUTURISTA" KIÁLTVÁNYA. Hogy az olasz futurizmus pályája hová vezetett, azt minden elmélkedésnél világosabban mutatja meg F. T. Marinetti Milánóból keletkezett „naturista-futurista" kiáltványa, melynek szövege a következő:

„Az olaszországi naturizmus kérdését, mellyel sok csoport foglalkozott jóakaratuan, fasiszta szempontból először a milánói Sforza palotában tartott futurista-naturista kongresszus világította meg, amelyen a megnyitóbeszédet Benito Mussolini nevében én tartottam.

E jól látogatott és jelentős kongresszust 1935 januárjában követte a második, melyet Genovában tartottunk. A harmadik futurista-naturista kongresszust, melynek gondolatát a piemonti csoport vetette fel, most szervezzük. Az első két kongresszuson kialakult ideológia részletes kidolgozása képezi majd a harmadik kongresszus tárgyát, az általam és *Arnoldo Ginna* által fogalmazott kiáltvány alapján.

Ismételjük el mégegyszer főbb pontjait ennek az ideológiának. Mutassuk meg, mi az álláspontunk a gyorsasággaal, a gépekkel, a művészettel, a gyarmati élettel és a háborúval szemben.

1. Egyszer és mindenkorra szakitottunk a multat visszasíró naturizmus felfogásával (vadság, erdei magány, nudizmus, gépellenesség, kvietizmus, újpogány elmélkedés és vágyakozás, szellemi ellanyhullás.) Az ember testi és szellemi tökéletesedését összhangba kell hoznunk a gyorsaság és a gépek fejlődésével. Ebből a célból szükéges az, hogy kifejlesszük az akaraterőt, amely ellenőrzést tartozik gyakorolni a szellem és a test minden megnyilvánulása felett. Vidám és büszke tettkészségre van szükség, amely az Én középpontjából kiindulva felszinre hozza annak teljes szépségét és tisztaságát. Ez a tettkészség gépiesen indul és mind nagyobb sebességgel halad, behatol a tengerekbe és földrészekbe, kiszélesíti az emberi lakhelyeket és újabb és újabb településeket teremt. A paraszt, kit a kerékpár, a motorbicikli, a telefon, a rádió kiemel régi élete izomi egyhanguságából gyorssá válik. Igy jutunk el a traktorhoz és a tankhoz.

2. Egy idő óta felmerült a szintétikus, dinamikus és szimultán irodalom, képzőművészet és építészet gondolata, amely tökéletesen megfelel az ember elgépiesitett naturalizmusának.

3. Életerővel s szellemmel teli népünk fejlődése és előrehaladása a gyarmati élet logikus útján sürgősen megköveteli minden olasztól, hogy megvédje és megfiatalitsa magát, hogy szellemét és testét hozzászoktassa a szomjusághoz, a szesszel és a rovarokkal való szembeszálláshoz. A trópusi vidékeken állandóan szükség van az akarati erők megfeszitésére a napszurás ellen. Igy érhetjük el a gyarmati élet valódi, naturista-mechanikus militarizálását.

4. A háború kozmikus szükségessége, melynek higiénikus, felszabaditó és frissitő értékét mi futuristák már 26 év óta hangoztatjuk, megifjitja az emberi testet és megtisztitja a szellemet.

Sok naturista vágy lakatlan szigetek felé irányul, ahol a növényzet vadul burjánzik, ahol az új szemlélődő embergyülölő, ki nem akar sem kötelességről sem szolidaritásról, erőfeszitésről és hősiességről tudni, azonban nyugodtan él az önmaguktól termő gyümölcsfák árnyékában, a barátságos források mellett. Az ilyen naturizmus antiszociális és hazafiatlan s természetes ellensége a háborúnak is. Az ilyen irányzatok nem ismerik fel a természet háborús erőszakosságait, kirobbanó dinamizmusát és az erdő magányos lakosának szükségszerű, a fák fukarsága és a források kiszáradása által előidézett kanibálizmusát. Ennek az elméletnek a hivei naturistáknak mondják ugyan magukat, de valójában kirivó ellentétben állnak a természet vadságával, melynek brutális bátorságot

és a veszély sorsszerű keresését tanító tanulságait megtagadják. Közülük még a legbecsületesebbek is embertelen antivitalisták.

Az emberek között időnként fellépő háború, melynek tényei erőforrásokká válnak, arra kényszeríti az erdők nedvességéhez és a Szahara égető napjához egyaránt hozzászokott katonát, hogy tankja tornyában álljon és dühöngő gépfegyverét kezelje még akkor is ha a hőmérő 60 fokot mutat. A tanktorony acélgyűrűje a robbanásig fokozza az ember testi és szellemi tetterejét, melynek kizárólagos célja így az ellenfél végleges megsemmisitése lesz, mert csak így védhető meg a harcos saját élete. Az ilyen tankot, amely különben természetes következménye a traktornak valósítja meg az egészséges és férfias naturista-futurista, még pedig azért, mert ez megszázszorozza az ember hősiességét és nemességét."

NÉPSZÖVETSÉGI FOLYÓIRATOK. A Népszövetségnél tiszteletben tartják a formákat. Itt fekszik előttünk a genfi areopag hivatalos lapja: *Journal Officiel de la Société des Nations.* XVI-ème année, No. 2. 1935. Procès verbal de la 84.-ème session du Conseil, tenue a Genève, du vendredi 11, au lundi 24 janvier, 1935. A testes, szinte fényűző kiállitásu kötet első lapján a tanácstagok névsorát olvashatjuk. A nemzetközi hierarhiában két csoportja van a Népszövetség tagállamainak. Az öt nagyhatalom állandó hellyel bir a tanácsban (Conseil de la Société des Nations), míg a kisebbek (közel 60) kilenc, háromévenkénti választással betöltött helyen osztoznak. A lista így kezdődik:

Anglia	Sir John Simon, G.G.S.I., K.C.V.O., O.K.E., K.C., M.P.*
Franciaország	M. Piere Laval
Japán	—
Németország	—
Olaszország	Báró Pompeo Aloisi

Hogyan? Kérdezhetné az olvasó. Hiszen Japán már 1933-ban kilépett a Népszövetségből és a Harmadik Birodalom pedig 1934-ben követte távolkeleti szövetségesét. Ez igaz. De mondottuk az imént, hogy a Népszövetségnél tiszteletben tartják a formákat. Már pedig az Alapokmány első fejezetének 3. paragrafusa kimondja, hogy „minden tagállamnak joga van kilépni a Szövetségből, de a kilépés csak az előzetes bejelentés után két évvel válik jogerőssé és akkor is csak abban az esetben, ha az érdekelt állam közben minden nemzetközi kötelezettségének elegett tett." — A két hiányzó név a lista elején, az Északamerikai Egyesült Államok állandó távolléte és lenn, a névsor végén meghuzódó új bejegyzés: U. R. S. S. M. Maxime Litvinof — szinte jelképesen példázza a Népszövetség multját, jelenét és kilátásait. De lapozzuk végig a *Journal Officiel,* a Tanács 84. ülésszakának jegyzőkönyveit tartalmazó számát. Ugyanazokat a kérdéseket találjuk meg benne, mint amelyeket olyan riasztóan kiáltanak világgá naponta a lapok vastag cimbetüs hiradásai. De mily különbség a tónusban! Milyen kimért és hideg a Népszövetség diplomatáinak a nyelve! Milyen választékosan tartalmatlanok kifejezéseik! A tájékozódás nem éppen könnyű ezekben a jegyzőkönyvekben. A Tanács a Népszövetség minden munkaterületének összefogó szerve. Számtalan albizottság, küldöttség, szakértői iroda, technikai tanács működik a Népszövetség keretein belül. És a „Conseil" az a csatorna, melybe az alárendelt szervek komplikált hálózata beleönti az összegyüjtött anyagot. A Tanács pedig tárgyal, itél és határoz. A jegyzőkönyvet lapozgatva az ember szinte elmerül a nemzetközi „Kleinarbeit" tengerébe. Egy helyiérdekű vasut kártalanitási kérelme, kisebbségi panaszok, az ópiumkereskedelem ellenőrzése, a nő és gyermekkereskedelem elleni küzdelem(!) s'

a nemzetközi érintkezés ezer más apró problémája. Majd felmerülnek a nagy, sorsdöntő kérdések. Az igazak álmát alvó leszerelési konferenciáról, mivel egyelőre nem létezik, nem történik említés. De ismerős nevek tünnek fel: Bolivia és Paraguy. Az ember hirtelenében azt hinné, hogy a Grand Chacon folyó háború sürgős megakadályozására irányuló intézkedésről lesz szó. De nem. A Tanács csupán azt határozza el, hogy 15.000 svájci frankot utal ki, a kérdést helyszínen tanulmányozó szakértő bizottság távirat- és telefon-költségeire. A január 15-i zárt ülésen *Avenol* főtitkár bejelenti, hogy Etiópia (Abesszinia hivatalos neve) képviselője egy határincidens ügyében memorandumot nyujtott át neki, melynek tárgyalását kérte. A Tanács elhatározza, hogy a „nézeteltérést" (différend) napirendre tüzi. A „différend" szónak különben rossz ómenje van a Népszövetség eufémizmusokban gazdag szótárában. A Népszövetség számára u. i. minden háború, melyről hivatalosan nincs tudomása csak „différend". Az abesszin-olasz „différend"-nak, sajnos, minden kilátása meg van arra, hogy a „Grand Chaco" példáját kövesse. De a kérdés ilyentén való megoldásának következményei összehasonlíthatatlanul nagyobb veszélyt jelenthetnek a világ békéje számára.

A Journal Officiel mellett havonta megjelenik a *Résumé mensuel des Travaux de la Société des Nations* (A Népszövetség munkálatainak havi összefoglalása) című bulletin is.

A Népszövetség egyik legaktivabb szerve a *Nemzetközi Munkaügyi Hivatal.* (B. I. T.) Időszaki kiadványainak felsorolása hosszu listát tesz ki. Az *Informations Sociales* című hetilap legutolsó számai a junius elején összeült 19. Nemzetközi Munkaügyi Konferencia tárgyalásait ismertetik. A junius 17-i szám érdekes vitáról ad számot, amely a fiatalok munkanélküliségének a kérdésében folyt le. „A konferenciának először is afölött kellett döntenie, hogy ebben az ülésszakban a fiatalkoruak munkanélküliségének kérdését csupán általánosságban tárgyalja-e, a szokásos kettős megvitatás eljárása alapján a jövő évi konferenciára hagyva a döntés feladatát(!), avagy a kérdés sürgősségére való tekintettel már ebben az ülésszakban kivételesen egyszeri megvitatás alapján rendezi a problémát." A probléma pedig az, hogy a fasiszta országok delegátusai a kötelező munkaszolgálat nemzetközi viszonylatban való bevezetését ajánlják, a fiatalkoruak munkanélküliségének „megoldására". Jouhaux, a franciaországi C. G. T. kiküldöttje „bizonyos kételyeket fejez ki a munkatáborok rendszerével szemben..." Ez a legerőteljesebb ellenzéki hang a konferencián.

A B. I. T. havi folyóiratának a *Revue Internationale du Travail*nak legutolsó száma (Vol. XXXI, No. 5. Mai, 1935.) egy a népszövetségi körökben szokatlan nyiltságú megállapitással kezdődik: „Azok számára, akik azt hinnék, hogya B. I. T. a munkavédelemre irányuló erőfeszitései befejezésükhöz közelednek, azáltal, hogy eddig 44 nemzetközi megegyezés tervét sikerült elfogadtatni, *De Michelis* elnök jelentése igen tanulságos lehet. De Michelis kifejtette, hogy a jelenleg még mindig nagyszámú munkás dolgozik minden nemzetközi vagy nemzeti védelem nélkül, még pedig abból az okból, mert azokra a kategóriákra, amelyekhez tartoznak, nem vonatkoznak az elfogadtatott konvenciók." Az a kérdés, hogy a konvenciókat az egyes államok hogyan hajtják végre, már nem tartozik a B. I. T. hatáskörébe. Ugyanebben a számban olvashatjuk a Hivatal egyik tanácsosának, *H. Fussnak* egy tanulmányát a fiatalkoruak munkanélküliségéről. Valósággal kínosan igyekszik minden tényleges állásfoglalás alól kibujni és azt a meggyőződést érleli az olvasóban, hogy a köntörfalazás és a forró kása kerülgetése nem éppen a legalkalmasabb módszer az ilyen kérdések megtárgyalására, hogy a megoldásukról

ne is beszéljünk. Igen érdekesek a *Revue Internationale du Travail* állandó statisztikai adatai a munkanélküliségről, a bérek és az életköltségek indexeiről. „Az itt megadott számadatok többnyire mélyen a valóság alatt maradnak. A statisztikák főértéke abban áll, hogy az egyes időszakok közti ingadozásokat visszatükrözik és így csupán az általános összehasonlítások céljára használhatók fel." — irja bevezetőül maga a szerkesztőség.

A B. I. T. inkább szakembereket érdeklő folyóiratai és kiadványai közt szerepelnek még többek közt: a *Chronique de la Sécurité Industrielle;* a *Bibliographie de l'Hygiène industrielle; a Recueil international de Jurisprudence du Travail;* az *Etudes et Documents* stb...

A Népszövetségnek az igazán korszerű kulturális élettől való elmaradását kimondottan kulturális jellegű kiadványai mutatják a legkirivóbban. A *Bulletin de l'Enseignement de la Société des Nations* kötelességszerűen optimista szólamain keresztül minduntalan átüt a valóságtól való elszakadtság érzése.

A nemzetközi Szellemi Együttműködési Bizottság *(Comission de Coopération Intellectuelle)* munkájának meddősége világosan veti fel a kérdést: mielőtt nemzetközi szellemről beszélnénk, abban kell megegyezzünk, hogy milyen szellemre gondolnak. Európa politikai térképére vetett egyetlen pillantás elég ahhoz, hogy megállapithassuk, milyen is az a szellem, melyet terjeszteni az egyes államok „szellemi" képviselői hivatottak.

A Népszövetség időszaki kiadványai közül a legérdekesebb és a legtanulságosabb a *Bulletin mensuel de statistiques.* Olvasását ugyan külön meg kell tanulni, de nem kár a fáradságért. A végtelen számoszlopok visszariasztják az embert. De ha egyszer neki határozta magát az ember, ugy mindenkor feszült figyelemmel fogja követni. A grafikonok még a számoknál is beszédesebbek. Például milyen elgondolkoztató a világkereskedelem immár hetedik éve folyton lejebb konyuló görbéje, melynek a zéró felé haladó zuhanását még a depressziós időszak egyes hirtelen fellendülései sem tudták akár időlegesen is feltartóztatni.

A Népszövetség hatalmas szervezet. Időszaki kiadványainak csupán egy részére tudtunk most rövid pillantást vetni. De ezek is igazolják, hogy a Népszövetség 16 éve egy nagy illuzió fokozatos pusztulásának a története. De az illuzión tul megmaradt egy nagy tanulság: a népek közti élet nemzetközi megszervezésének a szükségessége. A Népszövetség, az érdekek és a küzdelmek gépezetébe szoritva, nem válhatott azzá, amit tőle az utópisták vártak. A legutóbbi évek eseményei azonban új szerephez juttatták. Talán egyik eszközévé válhat a béke megőrzésének mindaddig, míg az emberiség sorsát eldöntő erők végső összecsapására kerül a sor.

(Cluj) *Csehi Gyula*

* Ezek a betük Sir John különböző cimeinek és máltóságainak a rövidítései.

A FASIZMUS HABORU ELMÉLETE. Nagy háborúk után gyakran új katonai elméletek keletkeznek. Igy teremtette meg például *Clausewitz* a napoleoni háborúk után a kapitalizmus klasszikus hadászati elméletét. A világháború után is tömegével jelentek meg a katonai könyvek. A kiadványok mennyiségének azonban a legkevésbé sem felel meg a minősége. A legfőbb vezető államok katonai irodalmában 1918 óta ugyanaz a zavar tapasztalható, mint a civil hadászati teoretikusok fejében. Ennek

a zavarnak a világháború a magyarázata. Valamennyi vezérkar 1914-ben a gyors, energikus mozgóháborúra készült fel. Pár hét után azonban az arcvonal az állóharc formájába merevedett. Hatalmas tüzelő fegyverek fenyegető körében az emberek lővészárokba ásták be magukat. Kiderült, hogy a tábornokok, akik a háborút előkészítették és akarták nem tudtak urrá lenni a háború felett. Befejezni sem tudták. A befejezést az 1918-ban lezajlott novemberi forradalmak hozták meg. A háború mindenütt polgárháborúba csapott át. Ezért tanulmányozzák ma a háborút úgy a hadvezetést mint a háború következményeit illetőleg együttesen.

A fasizmus nem tud felmutatni saját hadászati elméletet; Németországban és Iitáliában ugyanazon hadászati elméletekről vitatkoznak, mint a többi vezető államokban. A kérdés különösen Itáliában indított élénk vitát. Ennek a vitának az áttekintése egyuttal áttekintése az imperialista hadászati elméleteknek is.

Fridrich Engels szavai szerint „semmi sem függ jobban a gazdasági előfeltételektől, mint ép' a hadsereg és a flotta." Hozzátehetjük, hogy ezért a hadászati elméletek a legmeglepőbb exaktsággal felelnek meg a szóbanforgó ország fejlettségi fokának. Ez vonatkozik Itáliára is. A világháború után az olasz politikát a francia-olasz ellentét uralja. Egy olasz-francia háború esetén az Alpesek, mely ép' ezen a területszakaszon éri el legnagyobb magasságait, erős akadályt jelent. Napoleon mondása szerint ugyan egész hadsereg átkelhet egy hegyen olyan utakon is, amely tulajdonképpen csak egy kecske számára járható, mégis az ilyen hatalmas hegylánc nehezen leküzdhető akadály. Sokkal könnyebb az Alpeseket átrepülni. Ha viszont a háborút csak repülőgépekkel bonyolítják le, akkor lehet a legénységet kizárólag a polgárilag megbizható körökből kiválogatni. A háború polgárháborúba való átcsapásának a veszedelme ezzel megoldást nyerne. Ezen az alapon *Douhet* olasz tábornok különleges elméletet teremtett, mely, hogy Pétain francia marsall szavait idézzük, a szellemeket már tiz éve izgatja. Kétségtelenül: a háború utáni idők egyik legeredetibb, ugyanakkor azonban legvakmerőbb és legkalandkedvelőbb hadászati teoretikusa Douhet. Douhet a Fullerizmus iskolájába tartozik, abba az iskolába, amely a tömeghadseregekkel szemben kicsiny, technikailag kitűnően képzett sereget állit. Fuller maga kicsiny tanksereget javasol, amely szerinte felette áll minden tömeghadseregnek. Fuller társa viszon,t a fiatal angol teoretikus, *Liddel Hart* expediciós seregek alakitását tartja helyesnek, amelyek az angol hadiflottára támaszkodnának. Douhet radikálisabb mint Fuller és Liddal Hart. Douhet lemond a szárazföldi hadseregről és a flottáról és figyelmét az új fegyvernemre: a légiflottára összpontosítja. Ezzel az új fegyvernemmel úgy véli, hogy a háborút pár nap alatt be lehet fejezni győzelmesen. Doudet szerint az ellenséget a mögöttes országrészben olyan érzékenyen kell sújtani, hogy az összeomoljék. A kis szárazföldi hadsereg és a tengeri flotta viszont az ellenfél vereségét nem tudja előidézni, ezért szoritkozik Douhet bámulatos egyoldalusággal a légi fegyverre. Szerinte a nemzet minden erejét erre kell összpontosítani, Douhet a következőket mondja: „az alapelv: a) a szárazföldi hadseregnek mindaddig kell kitartania, amíg a döntés a levegőben megtörtént. b) A hadiflotta defenzivára tartozik szoritkozni. c) A légi flotta kötelessége a döntés." *(Revista Aeronautica,* 1929.) Douhet azonban nemcsak térbelileg követeli a feltételnélküli határozott koncentrációt, hanem időbelileg is. Joggal hangsúlyozza, hogy az a bombamennyiség, amit a legutolsó háború folyamán valamely városra ledobtak összehasonlíthatatlanul pusztítóbban hatott volna, ha egyetlen egy napon, egyetlen egy óra alatt dobják le. Valószínűleg tüstént átütő erejű sikert ért volna el.

Douhet hadászati elmélete Olaszország politikai, gazdasági és földrajzi feltételeinek felel meg. Elmélete nem maradt felelet nélkül, különösen az útóbbi időben, amikor Itália a német veszedelem nyomása alatt Franciaország és szövetségesei felé közeledett, került Douhet elmélete kritika alá. Legismertebb elméleti ellenfelei *Ettore Bastico* és *Rocco Moretta* tábornokok. A legélesebben Bastico tér el Douhettől. Bastico mereven kitart a régi mellett s az u. n. régi fegyvereket: a tüzérséget, a gyalogságot és a lovasságot dicséri. *A jövő háborúi* című három kötetes művében hangsulyozza,hogy: „A harc döntő tényezője a gyalogság marad". Foglalkozik a tankháború és a motorosítás kérdéseivel, nyomatékkal utal azonban a nehézségekre. A mechanizálás és a motorosítás túlbecsülése ellen szól a benzin és az utánpótlás kérdése. Bastico elméletei is Olaszország sajátos feltételeiből következnek. Douhet az Alpokat repülőgépekkel akarja „átugrani". Bastico hadtesteivel és hadosztályaival, melyeknek egy hegyláncon való átkelésre óriási trénjükkel együtt hetekre, vagy hónapokra van szüksége. Vajjon a tankosított és motorosított tüzérség alkalmazható-e a hegyek közt? Ez a kérdés még megoldatlán. Bastico inkább bizik az emberben, a lóban vagy az öszvérben, mint a gépben.

Kevésbé ragaszkodik a régihez Bocco Moretta. *Milyen lesz a jövő háborúja?* című könyvében kimerítően ismerteti Fullert Douhetet, Seecktet, Basticot és Hierlt (ez utóbbi Hitler katonai bizalmasa) Moretta maga az u. n. „mérsékelt" elméletet fogadja el, amelynek az angol *Neon* és a német *v. Bernhardi* és *Hierl* a képviselői. Moretta, aki egész csomó fentartással csatlakozik ehhez az irányhoz, irja: „A holnap háborúja az a háború, amit mi a mi fegyvereinkkel és a szellemünkkel vívunk meg. Vajjon ez a háború a tudomány háborúja lesz? Igen. Vajjon e háborút szárazon, vizen és a levegőben vívjuk? Bizonyára! Valamennyi fegyver, a régi és az új fegyverek háborúja lesz ez, amit egy hadvezér egységes operációs terve szerint vezetünk? Igen!" Ez a program világos, s ez a program az imperialista vezérkarok felfogása.

(R. H.)

A NEGYEDIK PÁNEURÓPA KONGRESSZUS. Sokan jámbor, utópista álmodozásnak tartják a páneurópa-törekvéseket. Nem gondolnak arra, hogy azok az ízig-vérig regresszív és keresztül-kasul praktikusan józan emberek, akik ezt a mozgalmat vezetik és támogatják, nem éppen alkalmasak az álmodozók szerepére. Az eddig lezajlott páneurópa kongresszusok (I. Bécsben 1926; II. Berlinben 1930; III. Bázelben 1932.) szószaporító tanácskozásai sok értelmetlenségről, korlátoltságról és illusióról tanuskodtak. De a gyakorlati beállítottságot aligha lehet azoktól elvitatni.

A Schuschnigg kancellár védnöksége alatt Bécsben megrendezett 4. kongresszus problémái minden zavarosságuk és egyoldalusságuk mellett is korporblémák voltak. A kapitalizmus válsága. A kapitalista termelési rend megmentése az összeomlástól. Nem a gyakorlatiasság hiányának, hanem a polgári közgazdasági tudomány csődjének kell betudnunk, ha e problémák megközelítésénél csak gőgicséléseket hallottunk. Az eddigi kongresszusok tanácskozásaitól eltérően még a polgári sajtó is agyonhallgatta azokat.

Szerencsére a kongresszust nyilatkozatok és brosurák előzték meg. Ezek segítségével Coudenhove-Kalergi előadása, amit junius 29-én a francia rádiók mikrofonja előtt is elmondott, valamint az egész vitaanyag érthetővé és megmagyarázhatóvá lesznek.

A páneurópa felfogás előtt csak az európai kapitalizmus válsága is-

meretes. Három oldalról fenyegeti veszély:

1. Ázsia felöl. Itt a japán imperiálizmus egy pán-ázsiai szövetségbe akarja összefogni a világrész egy milliárdot kitevő népeit. A sárga veszedelem.

2. Amerika felől. Az Egyesült Államok imperiálizmusa a Monroe elv alapján fokonként megvalósítja pán-amerika gondolatát és egyre fenyegetőbb formában lép fel európa riválisaival szemben. A jenki veszedelem.

3. A Szovjetunió felől, ahol a kapitalista termelés negációjaként egy új termelési és társadalmi rendet építenek fel.

Ezek közül a veszélyek közül a páneurópa ideológusok egyre inkább az orosz veszélyt tolják előtérbe. A kongresszus sok csűrés-csavarásának árjából C.-Kalergi szovjetellenes terveit halljuk visszaverődni: „Európa nem változtathatja meg a szovjet politikáját, de annál inkább megváltoztathatja a magáét. Az orosz blokkot nem ugraszthatja szét, de szembeállíhatja vele a magáét: a szovjetköztársaság szövetségével szemben az európai államok szövetségét. A szovjettrösztel szemben — az európai vámszövetséget. A vörös hadsereggel szemben — az európai szövetséges hadsereget." (Sztalin & Co.) Ha tehát a bécsi kongresszuson a „páneurópai agrárprotekcionizmusról", az „európai államok arany blokkjának egy összeurópai érdekszövetséggé bővitéséről" és páneurópáról, mint a világháború megakadályozásának „egyetlen útjáról" esett szó, ezek mögött a mozgalom vezérének jóelőre elmondott törekvései kisértettek.

„Konkrét" eredményként egy páneurópa gazdasági központ felállítását könyvelték el. Ennek működéséről bizonyára éppen olyan keveset fogunk hallani a legközelebbi kongresszusig, mint az elmult évben megtartott gazdasági konferencia óta a bécsi kongresszusig az egész mozgalomról. Az európai kapitalizmus útja egyelőre az ellentétek hatalmas méretű kiéleződése felé vezet. Az imperiálista hatalmak egy csoportja a Szovjetunió békekoncepciójának támogatására kényszerül. A páneurópa apostolok ágálása így pillanatnyilag terméketlen talajra talál. Ha pedig ennek a politikának végéhez értünk és az időt elérkezettnek itélik a Rubicon átugrására, akkor sem a C.-Kalergi cégétől fognak tanácsot kérni.

(Prága) *F. J. Jaroslav*

A LONDONI HEALTH-CENTRE.* A kinaiak ama bölcsessége, hogy orvosukat csak addig fizetik, amíg jó egészségnek örvendenek, úgylátszik modern tudományos alapon kezd bevonulni Európába is. Az a felismerés, hogy az orvostudomány feladata a jövőben a betegségtől való megóvás és nem csupán a betegség leküzdése, mindinkább érvényre jut. Míg azonban a betegségleküzdés terén számtalan exakt, tudományosan ellenőrzött adalék áll rendelkezésre, addig a betegségmegóvás vonatkozásában még egészen új területen mozgunk. Ezért minden kisérlet ebben az irányban fokozott érdeklődésre tarthat számot.

Röviddel ezelőtt Londonban egy új intézet, a *Health-Centre* (Egészségi Köpont) nyilt meg, amely teljesen új lépést jelent ebbe az irányba. Az intézet két vezető orvosa. Dr. *Williamson* és dr. *Innes Pearse* 1926-ban csekély anyagi eszközökkel, de személyi kezdeményezésük és munkaerejük teljes latbavetésével London egyik munkásnegyedében nép-klubot nyitottak, aminek a sikere arra ösztönözte őket, hogy ezt a kisérletet szélesebb alapon megismételjék. Abból indultak ki, hogy ellenére minden kórháznak, orvosi tanácsadó intézménynek és iskolaorvosi szolgálatnak, nincsen olyan központ, ahonnan a legszélesebb néprétegek egészségügyi ellenőrzésben részesüljenek s a betegségektől megóvassanak. Másrészt az orvos számára alig nyilik alkalom u. n. „egészséges" viszonyok tanulmányozására, miután mindig csak már a beállott betegség idején

kerül érintkezésbe a pacienssel. Az a régi felfogás, hogy valaki vagy komoly értelemben vett beteg, vagy egészséges, a nép körében még mindig eleven s tévesen felfogott kötelességérzetből, vagy tudatlan közömbösségből türik az olyan betegségek elharapódzását, amelyek ha kezdetlegesebb stádiumban kerülnek az orvos elé, még gyógyíthatók.

A szokásos gyakorlati és pszihikai gátlások közé, amelyek pl. valamely munkást megakadályoznak abban, hogy idejében keresse fel az orvost, tartozik mindenekelőtt a kereset elmaradása miatti aggodalom, a félelem a kórháztól és az a tapasztalat, hogy a kórházban többnyire olyan súlyos esetek kerülnek kezelésre, hogy elveszti bátorságát aránylag könnyebb betegségével a különben is erősen tulterhelt orvos felkeresésére. Másrészt az orvos számára nagyon nehéz, ha egyáltalán nem lehetetlen, valamilyen személyi viszonyba kerülnie betegével, akinek házi körülményeit így nem tudja áttekinteni, örökösödési képletét nem ismeri, és betegét a kezelés után ismét elveszti szeme elől.

Megpróbálták röpcédulákkal, előadásokkal és oktatással az egyes családtagokat ott befolyásolni, ahol egykoru társaikkal vagy munkatársaikkal együtt vannak, iskolában, sportegyesületekben, munkahelyeken és csecsemő-otthonokban, ahol a fiatal anyákat próbálják nevelni. Kiderült azonban, hogy a betegségek elleni tiszta elméleti általános propaganda, ahelyett, hogy a tudást és a felelőséget emelné, csak a betegségtől való félelmet növeli anélkül, hogy a nagy tömeg mindennapi életére pozitiv hatással lenne. Viszont mindenkép' a mindennapi élet befolyásolása kell, hogy legyen a higiénikus élet természetes célja. Hogy' érhető el azonban ez a cél egy nagyváros lakosságán belül, amelynek lakósai ellenére a nagy embersokaságnak egymásközt a kontaktust elveszítették és terméketlen izolációban élnek? A megelőző nemzedékek részéről még ismert „háziorvos" alakja a munkás számára sohasem bírt jelentőséggel; a háziorvos különben is ma már szinte kiveszett s a betegsegélyző orvosa pótolja, akinek a páciens istápolására irányuló lehetőségei már eleve kedvezőtlenebbek, mivel előtte a családi összefüggések ismeretlenek, ami különösen megnehezíti az orvos dolgát a pszihikai megbetegedések esetében. Hogy érhető el tehát, hogy a tudottan és nem tudottan testi defektusokban szenvedők végtelen serege már jó korán orvosi kezelésben részesüljön, az egészségeseknek pedig attól való megóvása, hogy hamis életmódjuk és hozzánemértésük következtében életerejük és ellenállóképességük időelőtti fogyatkozást ne szenvedjen? Tekintettel arra, hogy az állami közegészségügy további megterhelése jelenleg elérhetetlen, sőt meggyőződve arról, hogy egészen más erők mozgósítása szükséges, alapitották meg dr. Williamson és dr. Pearse a Health-Centret. Abból az alapelvből indultak ki, hogy a környezetében élő embert, a „családot" kell egészében felfogni és minden egyént arra szoktatni, hogy egészségi állapotával szemben saját maga érezzen felelősséget.

A Healt-Centre intézménye, aminek a létrehozatalát magánadakozások tették lehetővé, 1500—2000 „család" egészségi és társadalmi középpontja. Heti egy schilling tagsági dij fizetése mellett minden „család" tagja lehet a környéknek. Alapfeltétel, hogy minden „családtag" évenként legalább egyszer általános orvosi vizsgálatnak vetti alá magát. Az iskolásgyermekekre negyedévenként, csecsemőkre havonként, vagy hetenként kötelező ez a vizsgálat. Ezzel a vizsgálattal semmiféle kezelés nincs kapcsolatban, nehogy a környékbeli, illetve illetékes orvosok érdekeit sértsék. Az orvosi konzultáció órái, melyeken bárki megjelenhet este 4—10-ig, (eltekintve a csecsemő szolgálattól, amely korábban is megtörténhet) hogy a tagok számára munkaidejükön tul is lehetővé tegyék a látogatást. Ez a rendszer rendkivül hozzájárult a Health-Centre sikeré-

hez. A vizsgálat eredménye alapján — ha szükséges — a mindenkor illetékes betegsegélyző, vagy szakorvos tevékenysége következik, akinek a szóbanforgó beteg személyi viszonyainak adalékait a rendelkezésére bocsájtják. A kezelés befejezése után a pácienst a Healt-Centre orvosai továbbfigyelik, hogy visszaesését megakadályozzák s a segítségére legyenek munkája és magánélete folytatásában úgy, hogy a jövőben egészsége közvetlen veszedelembe ne kerüljön. Az ilyen kezelés rendkivüli előnye, amely már nem az akut veszedelem nyomása alatt áll s ennek következtében több hajlékonysággal, előrelátással és beleérzéssel vezethető, nyilvánvaló. Ez úgy a páciensnek, mint az orvosnak használ, aki a betegséget abban a kezdő stádiumban ismeri, amikor a gyógyulás sikerére még minden kilátás nyítva áll.

A Health-Centre kisérlete a tudományoskutató számára is fontos tanulságokkal szolgál. Először válik lehetővé — mai összefüggések közt — körülbelül 1500 család életfolyásának a folytonos megfigyelése és feljegyzése. Az általános egészségi és táplálkozási állapot ismerete s a preventiv kezelés lehetősége valamint az öröklödési vonatkozások studiuma ezáltal rendkivüli mód kitágul. A „betegekkel" való eddigi koncentrált foglalkozás az egészségesekkel való foglalkozást teljesen háttérbe szorította. Az „egészséges" emberek ijesztő nagy zöme ma egészségileg fogyatékos, vagyis nem beteg, de nem is százszázalékosan egészséges. A beteg embertárs rendkivül nyomasztó s szükséges végre hogy az „egészséges" és „a beteg" közti viszony észszerűbb felfogása nyerjen tért. A Health-Centre tapasztalatai igazolják, hogy az ember kész magára venni a felelősséget önmagáért és közelállóiért, ha tudja, hogy hogyan. A jótékonyság ebben a vonatkozásban nem segíthet, sőt ellenkezőleg olyan közegre van szükség, amely függetleniti az istápolástól és saját kezdeményezésre inditja. Ezt kivánja nyújtani a Health-Centre s az a bátorság, amivel Dr. Williamson és dr. Pearse biológiai ismereteiket a valóságba átviszik s az ugrást a tudományból a gyakorlatba végrehajtják, általános érdeklődésre tart számot.

(London) *Ise Gropius*

* A Korunknak beküldött német kéziratból. (A szerk.)

AZ ERDÉLYI HELIKON BARÁTI KÖRE junius végén tizedszer gyűlt össze a baráti kört együttartó vendéglátó házigazda *Kemény János* Mures-menti kastélyában. A találkozóról, mint minden évben, az idén is hosszú kommünikében számolt be pár erdélyi napilap a rengeteg napilap közül, mert a tiz esztendő folyamán e baráti körnek a hatása és jelentősége az erdélyi magyarság életében nem nőtt akkorára, hogy minden erdélyi magyar napilap beszámolt volna e jubileumi összejövetelről. Nagyon jelentéktelen mozzanat ez, de utal arra, hogy a Helikonnak korántsincs az a súlya és jelentősége, amit a Helikon önönmagának tulajdonit: — ime, bár tizedszer gyűltek össze a Helikon „szabad munkaközösségének" tagjai, összegyűlésük még sem *esemény,* az erdélyi magyar napisajtó nem vesz róla tudomást s amelyik tudomást is vesz, az is csak azt a kommünikét közli, amit a Helikon maga küld szét a lapoknak. A Helikon tizedik összejövetele alkalmával elsősorban ezt kell leszögezni. Létezését és működését — kommünikékben — csak őmaga glosszálja, súlyát csak őmaga emlegeti, működéséről bizonyitványt csak ő állit ki. Meglehetősen szép bizonyitványokat évről-évre, színes tájleirásokkal a Muresparti várról, az ősi tölgyekről, a derűs mulatozásokról, az éjszakába gyujtott tüzeket körülülő új lovagjairól a várnak, akik a magyar művelődés ügyében vívják e nyártetejei tornáikat. „az örök erdélyi

gond" szolgálatában. Évről-évre újabb és újabb eredményekről, (öneredményekről!) s újabb és újabb célkitűzésekről, célokról, amelyeket a legközelebbi év összejövetele alkalmára kell beváltani s amelyeket, ha visszalapoz az olvasó a tiz év folyamán megjelent kommünikékre, oroszlánrészükben beváltatlanoknak talál. A szép igéretek összejövetele így ez a helikoni „regényes és nemes" találkozás. A tiz év tiz kommünikéje, tiz esztendő kopjafasúrű temetője, melyek alatt „az erdélyi gond" csonttömkelege porlik. Ezért azonban évről-évre összeülnek, évről-évre igérnek. Hogy mennyire az igéret a dolgok lényege a számukra csak a Szépmives Céh egyik legutóbb kiadott emlékkönyvének *(Emlékkönyv,* 1924—1934.) idevonatkozó sorait idézzük: „1926 nyarán Marosvécsen, az erdélyi magyar irók saját égető problémáik megbeszélésére gyűltek össze és főkérdések ezek is maradtak mindig: az erdélyi magyar könyvkiadás dolgai, az erdélyi irodalmat méltón képviselő irodalmi folyóirat megteremtése és fentartása, író- és irodalom-védelmi kérdések,a nép és felnövő fiatalság irodalmi nevelése, kapcsolatok az egész magyar szellemi élettel, érintkezés az erdélyi román és szász irodalmi élettel." Ezek a „főkérdések" — a fő igéretek. Vajjon mi valósult meg ezekből a tiz év folyamán? Fogadjuk el, hogy a Szépmíves Céh közel száz kötete idetartozik, bár képtelenség „az erdélyi magyar könyvkiadás *dolgai*" „főkérdés"-t elintézettnek tekinteni a Szépmíves Céh kiadványaival, de mondjuk, fogadjuk el s fogadjuk el azt is, hogy sikerült „az erdélyi irodalmat méltón képviselő irodalmi folyóirat megteremtése és fentartása" az *Erdélyi Helikon*-nal bár ezt még a Helikon legtörzsökösebb, vagyis a kizárólag kommünikék szerint itélő és gondolkodó Helikonista sem állíthatja, hogy az Erdélyi Helikon az erdélyi magyar irodalmat „méltón" képviseli, mert ha „méltón" képviseli, hol vannak e folyóirat hasábjairól és hol maradtak tiz év folyamán azok, akiknek a könyvei és irásai Pesten, Párisban és itt Erdélyben is más lapokban és fórumokon voltak kénytelenek megjelenni, sőt hol van és hová ír a Helikon első összejövetelinek jó egynegyedrésze, hol vannak az u. n. konzervativok *(Gyallai D.,* stb.), hol vannak azok, akiktől e „szabad munkaközösség" eszméje kiindult *(Berde M.* stb.), hol vannak és voltak az erdélyi középosztály aktivistái, *(Székely M.* stb.), hol vannak, — de ezeket ne is kérjük számon — a „világnézeti kalandorok", (miután e világnézeti kalandorok nem is keresték soha a hűs tölgyeket, a marosmenti vár „fészekpuhaságait és figyelmességeit... a regényes és nemes multat", e „kalandorok" soha sem kivántak elvonatkozni, elmenekülni). Hol vannak? És mit váltott be a Helikon a „főkérdések"-et illetőleg az „író és irodalom-védelmi kérdések, a nép és felnövő fiatalság irodalmi nevelése" terén? Miféle író- és irodalom-védelmi eredményekre hivatkozhat? Hol, milyen írót védett meg anyagilag és erkölcsileg? Hol, milyen irodalmat részesített védelemben, — a saját magáén kivül? Egyáltalán milyen irodalom-védelmi intézkedéseket tett s végül is: miféle légnemű célkitüzés ez? Micsoda önfelfuvás és kommüniké bombaszt? Nem ugyanaz a megtévesztő fogalmazás ez mint amikor az Emlékkönyv ostentative „magyar írómunkás"-ról beszél a Helikon „szabad munkaközösségének" természetét ismertető sorokban, — a különös értelmeket idéző „munkás" terminussal mintegy elterelvén az asszociációk gyürüzését e valójában feudális szerkezetű írói csoportosulásról?! Hol vannak a magyar klasszikusoknak ama kiadványai, amiket a népnek igértek? Általában hol van az irodalomnak a néphez való elközvetitése terén a legcsekélyebb eredmény részükről? Hol vannak a „kapcsolatok az egész magyar szellemi élettel", amikor nem hogy az *egész* magyar szellemi élettel, de még az erdélyi szellemi élettel sem találták meg a tényleges kapcsolatot!? S hol van a tényleg komoly eredményeket jelentő

„érintkezés az erdélyi román és szász irodalmi élettel", amikor ezt az érintkezést még a sajátmaga szükségszerű tárgyával, az erdélyi magyar valósággal sem találta meg!? Miféle „érintkezés" az, amely legföljebb pár műfordításra hivatkozhat a tíz év folyamán, de nem találta meg igazi belső „érintkezését" a ma aktuális történeti adottságban magával ez adottság keretei közt dolgozó történeti erőkkel, amikor valódi érintkezése csak a multtal és a valóságellenes fiktiv kérdésekkel van, s a jelen íróra és irodalomra vonatkozó lét- és szabadság-kérdésekben még elméletileg sem aktiv. Még kommünikékben sem! Pedig a „kommüniké" az a stilisztikai forma, amit tíz év folyamán valóban kivirágoztattak. Olyan tökélyre vitte a Helikon a saját tevékenységéről beszámoló kommünikék megirását, hogy azok e műfajnak egyenesen a klasszikus példáit jelentik. Az irodalom elüzletesedésének a korában azonban végül is ez csak nem tekinthető teljesítménynek? Az árúházak propaganda osztályán a kommünikéket napi nyolc órai munkaidőben gyártják, kötelező évi tölgyek alatti összejövetelek s a megemlékezés igénye nélkül.

(Cluj) *Gaál Gábor*

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK

ANGLIA KÜLPOLITIKAI TÖREKVÉSEI

Az angol diplomácia az egész világ előtt megközelitően ugyanannak a megitélésnek örvend, mint annak idején a jezsuita rend. Emberfeletti értelmet és ravaszságot tulajdonítanak neki. Ha el is kell ismerni azt, ami Angliát e vonatkozásban megilleti, semmiesetre sem szabad túlozni. Anglia nem tesz csodákat, csupán szigeti fekvéséből, gyarmati segélyforrásaiból s az európai országok közti ellentétekből helyes végkövetkeztetéseket von le.

Kezdetben a spanyol, holland és francia hatalom elleni küzdelem idején Anglia súlyos háborúkat volt kénytelen vezetni, miknek során szövetségeseit a részükre biztosított pénzbeli segítséggel vásárolta meg. Kanadát és Indiát Franciaországtól a maga javára jórészt azokkal a porosz gránátosokkal ragadta el, akiket II. Frigyes angol fontokkal sorozott be. Ezek a gránátosok morzsolták szét a hét éves háborúban Franciaország szövetségesét, Ausztriát. Amikor Anglia a Napoleoni háború után a legerősebb európai hatalom lett, az u. n. *egyensúly politikáját* (balance of power) alkalmazta, amely abban állt, hogy Anglia a két ellenfél közül az egyiket támogatta s ő maga csupán a mérleg nyelve volt. Saját erőinek csak egy csekély hányadát kötötte le. Ennek a politikának a lényegét *Richmond* admirális *Nemzeti politika és tengeri hatalom* című könyvében (London, 1928) a következő szavakkal jellemzi: „Az erők egyensúlya Anglia tengeri hatalmának biztosítására szolgáló eszköz. Egyáltalán nem a háború megakadályozásának az eszköze. Nem is önzetlenségből történik a gyengébb támogatása céljából az erősebbel szemben. A célja: kontinentális ellenfeleinket arra kényszeríteni, hogy olyan erős szárazföldi hadseregeket tartsanak, hogy képtelenek legyenek egyszersmind olyan flottával rendelkezni, amely hatalmunkat veszélyeztetheti. Egyetlenegy ország sem képes u. i. hosszú időn keresztül a minden téren való fegyverkezésre. Mindaddig, amíg a Habsburgok és a német császárság fejdelmei összetartottak és nagy hadseregeket voltak kénytele-

nek tartani, mindaddig Franciaország is ugyanerre kényszerült, s amíg ez történt, nem juthatott elegendő pénze arra, hogy Angliát a tengeren tulszárnyalja."

Amíg Németország nem teremtett hatalmas flottát és nem bocsátkozott a világ újra való felosztásának küzdelmébe, addig Anglia támogatta a hármas szövetséget s ily' módon fel tudta tartani Franciaország előtörését Egyiptom felé. Oroszország előnyomulását Konstantinápoly és Középázsia felé azzal tartóztatta fel Anglia, hogy Törökországot támogatta és Oroszországot flottájával fenyegette. Oroszország Kina felé való előtörését viszont azzal akadályozta meg, hogy Japánt támogatta, ami Angliának egyetlenegy katonájába se került. Oroszország Távolkeleti veresége s Németországnak, mint a brit birodalom legnagyobb vetélytársának felmerülése Angliát az Oroszországgal és Franciaországgal való csereberére késztette. Ez a politika azonban a világháborúval végződött, ebben a világháborúban viszont Anglia nem szoritkozhatott csak a mérleg nyelvének a szerepére. Egész gazdasági és fizikai erejével harcba kellett vonulnia s ezek az erők elégteleneknek bizonyultak a Németország feletti győzelemhez. Szükség volt még az Egyesült Államok beavatkozására is. Anglia már 1917-ben kijelentette az Egyesült Államoknak, hogy a háborút Amerika legkomolyabb pénzügyi segítsége nélkül nem tudja tovább folytatni. 1918-ban a friss amerikai katona, akit még nem merített ki a négy éves lövészárok szolgálat — döntötte el a háború kimenetelét a németországi éhséggel karöltve. Az egyensúly politikának az ideje a multé lett.

A háborúból *Amerika* hatalmas flottával rendelkező hatalomként került ki, mely a tengeren való verseny fenyegetésével Angliát a vele való haditengerészeti egyenlősége elismerésére és a japánokkal való szövetség megszakitására kényszerítette. Anglia azért vonult a világháborúba, hogy Németország flottáját ne engedje oly' mértékben növekedni, amely Anglia számára veszélyt jelent, jólehet Tirpitz Anglia és Németország haditengerészeti egyenlőségét nem követelte. Most viszont Anglia Amerikával szemben kénytelen volt ehhez az egyenlőséghez hozzájárulni.

Japán, melyet a washingtoni konferencián (1922) az angol-amerikai koalíció fenyegetésével fegyverkezésében korlátoztak és az Angliával való szövetségtől megfosztottak a Távolkeleten hatalmas flottát épített, mely az ottlevő angol erőket felülmulja. Hogy Angliának lehetősége legyen ellenállást tanusítani Japánnal szemben, kénytelen volt csereberébe bocsátkozni Amerikával. Hasonlókép' egy Amerikával való háború esetén kénytelen Japánnál segítséget keresni. 1933-ban Japán először előzi meg Angliát a textilárú kivitelében. Japán jelenleg Kina meghódításáért harcol, hogy megszerezze azokat az eszközöket, amik egy hatalmas nehézipar felépitésére szükségesek, amellyel azután felveheti a versenyt Ázsia piacain Angliával.

Franciaország a versaillesi szerződés által neki jutott lélegzetvétel kihasználásával olyan flottát teremtett, amely nemcsak az Afrikából való csapatszállításokat biztosítja, hanem az angol flotta elől a nyersanyagok és élelmiszerek szállítását is lezárhatja.

Olaszország légiflottája jórészt csökkentette Málta eddigi stratégia jelentőségét. Olaszország politikája ma kevésbé függ Angliától, mint eddig.

A világháborúban legyőzött *Németország* iparát olyan technikai és szervezeti színvonalra emelte, amely az angolt felülmulja, s nagy hadsereget és légiflottát épített ki.

Végül *Oroszország,* amelynek fennállását az angol diplomácia Ver-

saillesben rövid epizódnak tartotta, amely után egy fehér Oroszország érdekszférákra oszlik, világhatalommá lett, melynek jelentőségét és erejét egyetlenegy komoly angol politikus sem becsüli alá, bármilyen érzelmeket is tanusítson a mai orosz rendszerrel szemben. Oroszország úgy az európai, mint az ázsiai politikában súlyos tényezővé emelkedett.

Valamennyi előbb említett nagyhatalom olyan erőt képvisel, amely nem hagyható figyelmen kivül, s egyik sem alkalmas arra, hogy az egyszerű paraszt szerepét játsza az angol egyensúly-politika sakkjátékában. Valamennyi élesen körvonalazott érdekeket véd, mindegyik kész erejét Angliáéval kombinálni, amennyiben ez érdekeikkel megegyezik, de egyik sem kész érdekét az Angliáé alá rendelni. Még Németország felől is elmultak azok az idők, amikor d'Abernon lord angliai nagykövet személyében Lord-Protektorát üdvözölte.

Már ezek a változások lehetetlenné teszik az angol egyensúly-politikát. Ez annál inkább lehetetlen, mert Anglia elveszítette szigeti fekvése előnyét, sőt ez a helyzet számára a gyöngeség forrása lett. Ez a helyzet a levegő és a tenger felöl (tengeralattjáró, illetve légiflotta számára) egyenesen kiszolgáltatja Angliát. Ebben a szituációban, tekintettel azokra a veszedelmekre, amelyek Európában és Ázsiában a békét veszélyeztetik, Anglia politikai gondolkodása három irányban keresi a kiutat.

Az angol politikai gondolkodás egyik iskolája az *izolációsok* iskolája. Ez a legkevésbé komoly iskola, jólehet a valóságos brit politika egy része kifejezésre jut benne. Ez iskola (képviselője a *Beaverbrock*-féle sajtó) azt követeli, hogy Anglia se azokba az ellentétekbe ne avatkozzék bele, amelyek Európát, se azokba, amelyek Ázsiát marcangolják. Angliának a dominiumokkal és a gyarmatokkal való gazdsági kapcsolatát kell erősítenie, mellyel pótolhatja az egyre szükülő világpiac miatti veszteséget. Angliának növelnie kell védelmi eszközeit s csak a világbirodalom érdekeinek veszélye esetén szabad azt mozgásba hozni.

Ennek a politikának a lehetetlenségét felesleges bizonyítani. Elegendő megkérdezni: mi történik azonban akkor, ha valamelyik imperiálista hatalom fenyegeti a brit birodalom érdekét? Akkor harcba vonulunk, — válaszol Beaverbrook lord. Annak a szükségességnek a kilátása azonban, amelynek folytán a brit birodalom érdekéért harcba szállnak, felveti a szövetségesek előkészitésének a kérdését. S ez a kérdés az egész izolációs fecsegést halomradönti. A 18. század folyamán a közeledő veszedelem esetén lehetett még hónapokon keresztül tárgyalni a szövetségekről. Akkoriban a diplomácia futárjai ugyan már váltott lovakkal jártak, a hadseregek azonban még gyalog. Ma az ellenség repülőgéppel óránként 400 km. gyorsasággal repül és a háború pillanatában való szövetségesek utáni kutatás elkésettnek bizonyulhat.

Mindenesetre helytelen volna a valóság ama kis szikráját észre nem venni, amit az izolációs politika tartalmaz. Kifejezésre juttatja Anglia semlegességre való törekvését. Az angol polgárság bizonyos körei számára nagyon kellemes lenne, ha Anglia a legközelebbi háborúban ugyanazt a szerepet játszaná, mint amit a multban az Egyesült Államok játszottak. Anglia néptömegeinek mélyen gyökeredző háborús fáradtsága, amely az u. n. „béke szavazásban" jutott kifejezésre, s a félelem attól, hogy olyan háborúba keveredhetnek, amit nem követel meg a brit birodalom komoly érdeke, s a félelem, hogy egy európai háborúban való részvétel a világbirodalom széteséséhez vezethet, mindez az alapját képezi annak, amiért az izolációs áramlatnak bizonyos gyakorlati jelentőséget tulajdonítani kell. Ez az áramlat adott pillanatban a néptömegek pacifista áramlatával olvadhat egybe.

Az angol külpolitikai gondolkodás másik áramlata megközelítően azok felé a hatalmak felé keresi a kiutat, amelyek a világ újra való felosztását követelik. Ennek a megoldásnak az alapja körülbelül a következő: Ugy Németország, mint Japán nehezebb helyzetben vannak, mint a többi imperialista hatalmak. Ezért állítják fel Japán és Németország a világ újból való felosztásának a tervét. Ha ezek a háborús törekvések Oroszország, Délkelet-Európa agrár népei és részben Kina ellen irányithatók, akkor Anglia kikerülheti a háborús veszedelmet. Ez a kiut ugyancsak háborút jelent, ebben a háboruban azonban Angliának nem szükséges részt venni, sőt ellenkezőleg, Anglia ebben a háborúban gazdaságilag nyer. Nem is említve, hogy a háborús hatalmakat gyengiti. S mert ez a háború úgy nyugaton, mint keleten Oroszország ellen kell hogy kirobbanjon, ezért már magában véve is áldás. Ez a háború azonkivül, tekintettel Oroszország erejére, nehéz és hosszadalmas s úgy Németország, mint Japán részéről hatalmas erőfeszitést követel, úgy, hogy ezek az imperialista hatalmak még egy győzelem esetében is annyira legyöngülnek, hogy a legcsekélyebb mértékben is megszünnek Anglia számára veszélyt jelenteni. Klasszikus kifejezését nyerte ez az álláspont a *Daily Mail* egyik cikkében (1935 febr. 2.) Ez a lap a következőket irja: „Milyen irányvonalak határozzák meg az angol magatartást? Anglia és Franciaország politikai cselekvésére csak egy út lehetséges: a fegyveres szövetség Anglia és Franciaország között, amelyben a szövetségesek mindegyike a másik ország territoriális sértetlenségét úgy Európában, mint tengerentuli birtokában bármely európai hatalom részéről jövő támadással szemben is garantálja. Olaszország nagyon jól csatlakozhat egy ilyen irányú kombinációhoz, minek következtében egy új hármas szövetség állana elő, amely elegendő hatalommal és tekintéllyel rendelkezne ahhoz, hogy Németországot amaz engedményekre birja, amelyek az örök béke megteremtéséhez szükségesek. Világosan és határozotttan meg kell állapítani, hogy Németországnak Kelet-Európában szabad kézzel kell rendelkeznie... Hitler utalt arra, hogy egy ilyen természetű angol-francia szövetséget teljesen ésszerűnek, Németország számára semmi féle értelemben sem tart veszélyesnek. Ha ez a szövetség létrejönne, úgy teljes hidegvérrel lehetne nézni Németország Kelet-európai terjeszkedését. Nagy jelentőséggel bir ez a felismerés, mivel az angol, francia és olasz nép kénytelen elismerni azt a kétségbevonhatatlan tényt, hogy a mai Németországot nem béklyózhatják le vég nélkül a versaillesi szerződés paragrafusai."

Ami a Távolkeletet illeti, a Daily Mail állandóan támogatja Japán Oroszország ellen irányuló támadásait s egyetlenegy alkalommal sem emelte fel tiltakozó szavát Japán Észak-Kina elleni magatartása miatt, ahol pedig igen jelentős angol tőke inveszticiókról van szó.

Rothermere lord az európai sajtóban meglehetősen dicstelenül szerepel. Tény azonban, hogy a Daily Mail és az egész Rothermere sajtó alkalmas eszköz az angol imperiálizmus extrém szárnyának a kezében a tömeg befolyásolására. Rothermere különben az angol kormány egész sor befolyásos tagjával összeköttetésben áll, akik jóllehet nem túl magas véleményt táplálnak R. lord szellemi képességei felől, mégis sajtója befolyását, amely heves kampányt vezet az angol felfegyverzés érdekében, nem vetik meg. Végül az az ismert anonym interviev, mely a bécsi Neue Freie Presse-ben jelent meg, s ami Anglia egykori egyiptomi főmegbizottjának *Lyoyd*-nak tulajdonítható, teljes egészében fedi a Rothermere sajtó külpolitikai irányvonalát. A kormánysajtóban ezt a vonalat *Scrutator* képviseli.

Ami ennek a programnak európai részét illeti, úgy ez két pontból

áll. Az első: a Franciaországgal való szövetkezés követelése megfelel az angol kormány ama politikájának, amely kiakarja kapcsolni Németország támadási lehetőségét nyugaton. A második pont, amely szabadkezet biztosit Németországnak keleten, nemcsak az angol finánctőke legbefolyásosabb képviselőinek a hátsógondolatát képezi, hanem egy felettébb befolyásos liberális klikk is népszerűsíti, az élen *Lothian* márkival. Elegendő a *Round Table* márciusi számát elolvasni, amely arról a szükségességről beszél, hogy Németországnak meg kell adni a lehetőséget a Kelet- és Délkelet-Európában való terjeszkedésre, — hogy belássuk, hogy a liberális imperiálizmus e képviselői, akik oly'előszeretettel takaróznak pacifista frázisokkal csak a szavakban térnek el Rothermere programjától. Ugy tesznek ezek, mintha azt hinnék, hogy Németország e terjeszkedése békés formákban fog megtörténni és nem vezet háborúhoz. Nagyon alá kellene becsülni Lothian és a mögötte álló körök intellektuális képességeit ahhoz, hogy részükről egy szempillantásra is tájékozatlanság forogna fenn abban az irányban, hogy valójában miféle gondolatot népszerüsítenek.

Arra a következtetésre kell tehát jutnunk, hogy ez a második törekvés nemcsak Lothianra és azokra szoritkozik, akik az angol imperializmus háború-barát magvát képezik, hanem a kormányt támogató konzervativok s végül a liberálisok egy részére is.

Az angol külpolitikai gondolkozás harmadik vonalának publicisztikai kifejezését az olyanféle konzervativ újságirók nyilatkozataiban találjuk, mint pl. a *Times* egykori szerkesztője, *Steed* és az *Observer*, mai szerkesztője, *Garvin*. A parlamentben ezt a vonalat az egykori konzervativ külügyminiszter *Austen Chamberlain* képviseli. A. Ch. annak a megértéséből indul ki, hogy egy háborút, bárhol is törjön ki, nem lehet lokalizálni, az az imperiálista hatalmak közti ellentétek révén újabb világháborúhoz vezet, amelybe Anglia is belesodródik. Ezért e felfogás követői úgy vélik, hogy az angol politikának adott körülmények közt általában a béke megerősítésére kell törekednie, különösen a regionális egyezmények rendszerével, mely a kölcsönös segélynyujtás alapján biztosítja a békét, amidőn a támadót az összes érdekelt felek akciója veszélyezteti. Ezért A. Ch. nemcsak a nyugati légi egyezmény mellett foglalt állást, hanem a regionális keleti egyezmény mellett is a kölcsönös segélynyújtás alapján.

Tekintettel azokra a komolyan veendő összeköttetésekre, amelyekkel Steed és Garvin rendelkeznek, nem is emlitve Chamberlaint, ez a vonal nyilvánvalóan a konzervativ angol polgárság ama legkomolyabb és legmegfontoltabb köreinek a véleményét juttatja kifejezésre, akik jól tudják, hogy Anglia a háború-felidézés politikája esetén veszélybe kerül s mindent elveszíthet, de semmit sem nyerhet az új háború következtében.

Az angol külpolitikai gondolkozás e harmadik áramlatának képviselői a helyzetet nagyon józanul itélik meg. Csupán a konkrét világhelyzetet kell átgondolni, hogy kiderüljön annak a politikának az illuzionista jellege, amely a keleti háború lokalizálhatóságával számol. Ez a kelet, amely az Oderától és a Dunától egész Vladivosztovkig terjed szinte két kontinenst foglal magában. Szó sem lehet tehát arról, hogy a lokalizálás egyszerű. Ha a háború egy ilyen nagy területen kitör, úgy ez az a háború, amely Ázsia és Európa sorsát dönti el.

Nagybritánia és az Egyesült Államok esetében a főerők tüstént Távolkeleten kötődnének le. Japán győzelme, amire az ilyesfajta politika szövőgetői számítanak, megnyitná az útat a Kina feletti uralomra. Sőt Japán egyenesen kényszerülne Kina jórészét birtokba venni, hogy an-

nak materiális erőforrásait a hadviselésre kihasználja. Hollandindia nyersanyag forrása tüstént közvetlen veszélybe kerülne. Az angol és amerikai tőke teljes veresége egy esetleges japán győzelem esetén elkerülhetetlenül felidézné úgy Amerika mint Anglia részéről a háborúba való beavatkozást. A beavatkozás azonban vagy egy Japán elleni angol-amerikai háborút, vagy Anglia háborúját jelentené Amerikával az esetben, ha Amerika Japánt támadná. Hogy Anglia és Amerika számára egy orosz győzelem nem jönne jól, ez is érthető. Japán veresége a forradalmi válság magvát hordaná magában, úgy Japánt, mint Kinát illetőleg. Viszont egy angol-amerikai szövetség a Távolkeleten és ezzel karöltve Franciaország izolálása a háborút kiterjesztené Európa valamennyi területére. Nem találunk példát a történelemben hasonló öngyilkos politikára s ezért nem tudjuk elképzelni, hogy sikerülne Franciaországot a háborútól visszatartani. Akkor viszont Angliának döntenie kellene az ehhez a háborúhoz való magatartását illetőleg. Ha Anglia abból indul ki, hogy érdekei úgy követelik, hogy ne engedje a német imperializmus érvényesülését Hollandiában, Belgiumban és a francia tengerparton, akkor kénytelen volna Franciaország oldalán beavatkozni a háborúba. Viszont a háborút még abban az esetben sem kerülné ki, ha semleges akarna maradni, mert hiszen a semlegesség nem a háborúból való kikapcsolódást jelenti, hanem a hadviselő államokkal való kereskedés szabadságát. Viszont se Franciaország nem engedné meg Angliának, hogy kereskedelmi kapcsolatokat tarson fenn Németországgal, se Németország nem egyezne bele abba, hogy Anglia Franciaországgal kereskedelmi összeköttetésben álljon. A kérdés mindkét részről döntő jelentőségü Angliára, mert a nyersolaj, réz, stb. (az élelmiszerekről nem is beszélve) bevitelét érintené, vagyis röviden a győzelem és vereség kérdése lenne. Kétségtelen tehát, hogy a háború lokalizálásának a gondolata utópia, még akkor is, ha Németország és Japán semmiféle szövetséget nem köt. A békét nem lehet megosztani.

Nem tudjuk, hogy az angol politikában melyik törekvés kerül felül. Nem tudjuk, hogy az Oroszország elleni gyűlölet, illetve a német veszedelem kelet felé való térítése, vagy a béke megóvásának a törekvése jut-e túlsulyra? Nagybritánia befolyása úgy az egyik, mint a másik irányban a jelenlegi helyzetben igen nagy.

Japán számára szinte lehetetlen komoly háborút vezetni, ha nem biztosítja magát az angol pénzpiacon. Szakemberek számitása szerint Japánnak egy nagy szárazföldi háború esetén már az első évre egy egymilliárd dolláros külföldi kölcsönre van szüksége a stratégiai nyersanyagok, fegyverek és gépek felvásárlására. Anglián kivül ezt a kölcsönt sehol sem tudja megszerezni. Ha Japán biztosan tudná, hogy ezt a kölcsönt Angliában semmikép sem kapja meg, úgy az ellentéteiből való szabadulás útját a Kinával és a világ többi részeivel való békés kapcsolatai fejlesztésében keresné.

Ha Németország tudná, hogy egy keleti háború esetén nemcsak Kelet és Délkelet-Európa rajtaütött országai és az ezekkel szövetséges Franciaország áll vele szembe és tudná, hogy Anglia segítségére nem számithat, hanem ellenkezőleg Anglia Franciaországot támogatja, úgy gazdasági helyzetének megjavitására szolgáló békés politikát folytatna, mert a háború ilyen körülmények közt csak katasztrófával végződhet számára.

Nagyon sok, köztük angol, politikus és történetíró állapítja meg, hogy amennyiben a világháború kitörése előtt 1914-ben Anglia világos és szilárd magatartást tanusít, úgy nem következik be a világháború. Mindenesetre e felett lehet vitatkozni, kétségtelen azonban, hogy ez a megállapitás a mai napokra való alkalmazásában teljesen fedi a valósá-

got. Anglia 1914-es politikáját egész politikai és gazdasági szervezetének és nemzetközi helyzetének mély megrendülésével fizette meg. Ma Anglia rizikója még nagyobb. *(K. R.)*

VILÁGPOLITIKAI JEGYZETEK

FRANCIAORSZÁG mai arcát csak hosszú történelmének reflektorfényében lehet tisztán szemlélni. A germánokból, latinokból, keltákból, semitákból keveredett fajta pompás természeti körülményeket kapott földterületén, Franciaország ezer év előtti keltkezésekor. S ezek a nagyszerű természeti adottságok a mindig idejében érkező történelmi események változásaival társadalom szerkezetében döntően határozták meg Franciaország fejlődését.

Kellő időben döntötte le trónjáról a francia nép az Etienne Marcel-ek, vértengerekbe került jacquerie-k paraszthőseinek, a Jeanne d'Arcoknak elszánt, osztályharcos vezetése alatt s végül XI. Lajos kényúri, de az adott történelmi helyzetben haladó kényúri ravaszságának segítségével az idejétmult feudalizmust, s ezért idejében teremtette meg az új korszak gazdasági és társadalmi követelményeinek annyira megfelelő nemzeti egységét és az adott, legkedvezőbb pillanatban fogadta el az akkori idők leghaladottabb államformáját: a partikuláris, multat őrizgető, a népet középkorian nyomorgató feudalizmus legfőbb ellenszerének tekinthető, tehát ez alakjában haladó abszolut monarchiát s mindezek miatt társadalmi méhében késedelem és eltorzulás nélkül tudott kifejlődni a termelő eszközöket végleg hatalmába kerítő s emiatt az osztálytársadalmat legmagasabb, egyben utolsó szakaszába vívő polgári osztály.

A francia polgári osztály nagy forradalma maradéktalanul sikerült s ennek az a titka, hogy a hatalomra érett osztály a hatalomra alkalmas időben hajtotta végre. Az előző polgári forradalom: az angol, polgárosztálya viszonylagos fejletlensége miatt kénytelen volt megalkudni — győzelme ellenére is — a megvert történelmi osztállyal s utólag összeolvadni vele, míg a későbbi polgári osztályok a különböző nemzeti társadalmakban úgy hajtották végre forradalmaikat (vagy egyáltalán végre se hajtották), hogy gyengeségük miatt a fennmaradt osztályok függvényeivé váltak. A francia polgári osztály ellenben másfélévszázaddal ezelőtt maradéktalanul ragadta magához a hatalmat s ha a különböző dinasztikus formákon át egy darabig megbizottak útján is kormányoztatta a saját államát, a második császárság hatalmas ipari fejlődése s az ezzel járó gyarmatosítás végső formában szilárdította meg uralmát a saját társadalma felett. Annyira, hogy III. Napoleon csúfos bukása után, a mai Harmadik Köztársaság létrehozásával, nemcsak lényegben, hanem formában is — miként az előző korszakok felkent királyai — a saját polgári nevére keresztelte el a minden izében polgári államot.

A francia polgári társadalomnak, pl. a némettel szemben, amely fejlődésben utána következett, már az az előnye is meg volt, hogy első vesztett imperialista háborúját s az új, feltörekvő osztállyal való első sikeres összeütközését már imperialista elindulása pillanatában elintézte s ezzel a tapasztalattal léphetett az egészen új világtörténelmi korszakot jelentő 20. század küszöbére, minek következtében minden Bismarcknál biztosabban és hajlékonyabban tudta egészen napjainkig viszonylagosan nyugodtá tenni uralmát a társadalom és az állam hatalmas eszközei felett.

A második császárság alatt kezdett gyarmatosítás az angol világbirodalom mellett, (amely túlkorai fejlődése miatt ekkorra már az elaggás minden tünetét magán viselte) hatalmas és gazdag gyarmatbiroda-

lommá fejlesztette már egy emberöltővel ezelőtt Franciaországot. Most következett csak be a jó IV. Henrik király korszaka: minden francia fazekában finom csirkehús rotyogott vasárnap délben, de még hétköznap is. Az ekkor még szinte végtelenül kihasználható gyarmatok öntötték a gazdagságot az anyaország felé, amely ezáltal a polgárosodás, vagy legalább is a kispolgárosodás lehetőségét nyujtotta a vérbefojtott 1871-es kommün miatt évtizedeken át zúgolódó munkásosztálynak. S még nyujtott mást is a nagy gyarmatbirodalom Franciaországnak: tőkegazdagságot, ez viszont tőkegyarmatok lehetőségét szerte a világban, különösen a polgári fejlődése legalján álló cári Oroszországban.

Az 1900-as világkiállítás kábító forgalma és gazdagsága a szemünk előtt látható Franciaország tulajdonképpeni kezdete. A több mint százéves kemény történelmi iskolát kijárt francia polgári osztály büszkén és megelégedetten kezdte élvezni a nekijutott hatalmat. A 19. századot a 20-tól elválasztó Dreyfus-affér ekkorra már kezdett a franciában megtestesült általános európai polgári gondolat nagy hasznára, feloldódni. Az ártatlanul elítélt zsidó kapitány rehabilitálása olyan egészséges közéleti vihart kavart fel, amely kidöntött minden korhadt fát Franciaországban. A reakció kiheverhetetlen csődje, amit akkor szenvedett, amikor kiderültek Dreyfus körüli középkori fondorlatai, súlyos csapást mért az egyház hatalmára s ettől kezdve lehet csak igazán korlátlannak tekinteni a világi gondolat uralmát Franciaországban.

A szellem ily' méretű felszabadulása természetesen új fejlődésnek nyitott útat, amelyen azután szépen haladt előre a francia kultura minden ága. Ez viszont elkerülhetetlen következménye volt az ország hatalmas gazdasági és politikai fejlődésének.

A dolgok azonban nem álltak meg a századeleji aranykorszakban. A világpolitika eseményei, a világgazdaság fejlődése az előbbi viszonylagosan békés korszakból a sokkal veszélyesebb imperialista korszakba fejlődtek át s Franciaországot is a nemzetközi ellentétek világháborút hozó örvényének szélére sodorták.

Megemlékeztünk a francia polgári gazdaság főforrásáról: a hatalmas gyarmatbirodalomról. Ez annál inkább nyujtott előnyt Franciaországnak a többi gyarmatbirodalommal, különösen Angliával szemben, mert a fejlődés szempontjából sokkal hátramaradottabb volt, mint pl. az egyre önállóbb India s ezáltal könnyebben gazdagította az anyaországot. Mindamellett Anglia, akkori európai hatalma és katonai készültsége miatt, gyarmati szempontból maga alá tudta gyúrni Franciaországot, sőt saját felsőbbségének megtartásával, még meg is tudott egyezni vele. A híres *fachodai* incidens rövid ideig még a háború veszélyét is felszínre hozta a két birodalom között a Nilus birtoklása miatt. De Anglia, győzvén, meg tudta értetni Franciaországgal, hogy mindkettőjük legnagyobb ellensége: Németország, illetve II. Vilmos egyre nyugtalanítóbb politikája. S ez a belátás, amit a francia bankárok, a maguk módján olyan könnyen megérttettek monstruózus lekötelezettjükkel: a cári Oroszországgal, megteremtette az Entente Cordiale-t, ami ezen az oldalon is megnyitotta az egyébként Vilmos császár által nyilegyenesre készített útat a világháború felé.

Az 1914-et megelőző tíz esztendő a lázas háborús készülődés jegyében telt el a világ imperialista nagyhatalmai számára. A fegyverkezés persze akkor is egyszerre két fronton történt. Fizikai értelemben, az erődök, hadihajók szaporításával, a hadseregek létszámának emelésével, lelki értelemben pedig: a tömegek hangulatának háborús kikészítésével. Franciaországnak (összes szövetségesei közül a neki leginkább), itt is óriási előnyei voltak, még pedig abban, hogy a Hohenzollernek 1870-ben oly'

fájdalmasan megismert szöges csizmája ellen szólította a francia tömegeket. Ezek a tömegek, élvezve a maguk meglehetős polgári szabadságát és határozott gazdasági lehetőségeit, visszatetszéssel hasonlíthatták össze sorsukat a német császári uralom alatt élőkével és szemléltetően el tudták képzelni a császár győzelmének számukra szomorú eshetőségeit. A hadiiparral ekkora már alaposan összeolvadt francia fegyveripar azután a francia tömegek e jól megalapozott hangulatát, ép'úgy, mint a többi országok népeinek felkorbácsolt sovinizmusát és félelmét, remekül felhasználta.

Jött a világháború minden eddigi gazdasági, politikai, eszmei, erkölcsi megszokottságot elsöprő ötesztendős áradata. Ebben a háborúban, először a világtörténelem elindulása óta, nem a fegyveres erő döntött, hanem a benne résztvevő államok társadalmi szerkezetének erőssége.

A Központi Hatalmak vereségük pillanatáig idegen földeken harcoltak. S mégis vesztettek, mert avult társadalmuk a hadseregeik háta mögött összeomlott. Talán egyetlen ország sem szenvedett annyit a vérontástól, mint Franciaország. 1914 nyarán már Páris alatt álltak a német haderők és Észak-Franciaország, egész a fegyverszünetig nem szünt meg felbolygatott harctér lenni. S a demokratikus kispolgári francia társadalom, amelynek polgárai egytől-egyig hittek *abban,* (legalább is a háború folyamán) amiért a harctérre küldték őket, nem omlott össze. Nem Clémenceau „ördögi szívóssága", sem Foch marsall „főlényes haditudománya", hanem a francia kispolgárnak és munkásnak a parlamentáris demokráciában: vagyis az adott társadalom keretei között megszerezhető kenyérben való hite hozta meg a November 11-et. Ez a francia polgári demokrácia formálta azután — a saját képére — a győztes finánctőke nemzetközi szempontjaira féltékenyen ügyelve, a békekötéssel bekövetkezett új korszakban az egész új Európát. S ezért nem annyira a francia polgári demokrácia politikusainak közhelyszerű „szük-látókörűsége", mint inkább a tőkés rendszer kibékíthetetlen belső ellenmondásait magában hurcoló általános polgári demokrácia a felelős.

Az összes Entente-államok közül leginkább Franciaország nyerte meg a háborút, tehát annak eredményét is leginkább ő aratta le. A nagy északfranciaországi pusztulást német pénzen építették újra s ez már maga új fellendülést hozott erre a minden európai ország között legsikerültebb tőkés fejlődésű országra. De nemcsak saját magát építtette újra — mások költségén — Franciaország, hanem ő építtette fel — s még hozzá pénzért — az újonnan keletkezett államokat. Az általános háborúutáni, vérből fakadt fellendülés Franciaországot többszörösen lendítette fel. S ezért a bekövetkezett véget többé nem érő általános válságnak is jobban tudott ellenállni, mint a többi állam.

Persze 1935-re már elfogyott, elkopott ez a vértezet s Franciaország, hibátlanul kifejlődött, hús-vér parlamentárizmusával s a kapitalizmusban szinte hihetetlen vagyonelosztásával, ott áll, ahol a többi ország: a szakadék szélén. Mindamellett a zuhanások között is van különbség s ha azokat a társadalmi és politikai szülési fájdalmakat nézzük, amiket egyes országoknak át kell szenvedni a nagy, döntő változásért, akkor azt látjuk, hogy korántsem véletlen, hogy 1789-ben itt rombolták le a Bastille-t s hogy például Berlinben még ma se rombolták le.

Franciaország, mint minden ország története, indulása pillanatától fogva, önmagát szakaszaiban hatványokban fölülmuló rohanás. Clovis királytól Marat-ig teméntelen sok esemény zajlott le a francia nép fejlődésében, de talán fele annyi se, mint Marat-tól Poincaré-ig s mindez eltörpülni látszik az utolsó másfélesztendő bekövetkezett és az elkövetkező hónapokra bekövetkezendőnek jósolt történelme mellett. Franciaország-

ban minden súlyos történelmi változás: újabb fejlődési szakasz idején, szüntelen az eseményeknek legjobban megfelelő körülmények között következett be. A hűbérurak megtörése, a nemzeti egység megszületése, a maga idejében haladást jelentő abszolut monarchia sikere ép'úgy, mint a Harmadik Rend 18. századvégi diadala, vagy a pompás előzményeket élvező kispolgárság s bizonyos mértékig a munkásság 20. századeleji viszonylagos jóléte. Most világméretekben került a történelem napirendjére, miként ezt a fasizmusok: az önmagukat kézzel-lábbal túlélni akaró „Ancien Régime"-ek átmeneti léte bizonyítja, a negyedik rend hatalmának kérdése.

Nos: Franciaországban ez a minden eddigi válságnál súlyosabb korszak is másképp zajlik, mint bárhol másutt a világon. 1933 végére, amikor itt is kiütköztek végre a jelenlegi termelési és társadalmi rend gyógyíthatatlan sebei, a demokratikus parlamentárizmusban is vigan, sőt itt még csak igazán vigan működő pénztőke arra a belátásra jutott, hogy félretolja e mind kényelmetlenebb, kispolgári szabadságokkal teli parlamentáris demokráciát s a szomszédok mintájára: holmi parancsuralommal helyettesíti. Ehhez viszont elővette, mint ürügyet, az adott körülmények között mindenképpen természetes Stavisky-panamát s éktelen sajtó-hadjáratával a parlamentárizmus rovására irta, amivel néhány hétig a Franciorszában is tájékozatlan kispolgárságot annyira megszédíthette, hogy azok bedőltek a pénztőke provokátőrjei által rendezett február 6-i puccsnak és erre bekövetkezhetett a pár kisérlet alkalmával már bevált antiparlamentáris nemzeti kormány. Ettől kezdve viszont gyökeresen másként alakul a parlamentárizmust felszámoló folyamat, mint bárhol Európában. A „nemzeti kormány" képtelen volt megteremteni azt, ami egyedüli történelmi hivatása volt: a fasiszta tömegbázist, — ellenben megindult a másutt mindenfajta diktátor-jelöltek miatt lehetetlen, itt azonban zökkenést nem ismerő munkás egységfront kialakulása. Ez a tény viszont döntően hat a fasizmus számára főleg számbajöhető kispolgárságra, amelynek mindenütt az a természete, hogy a küzdőfelek közül az erősebbhez húz s amely Franciaországban 1934 február 6. óta egyre szemmel láthatóbban balfelé csatlakozik. Ami viszont a hasonlóan döntő jelentőségü parasztságot illeti, úgy ezek valóban kérdőjelet jelentenek, de elsősorban a pénztőke leplezhetetlenül munkás-, kispolgár- és parasztellenes szándékai számára.

Végeredményben tehát érthető, hogy azok, akik nem hajlandók csodákkal magyarázni pl. Jeanne d'Arc-ot és az Emberi Jogok Kiáltványát, hanem mindenképpen természetes gazdasági, társadalmi és politikai folyamat következményeit látják azokban, ugyanazok nem hajlandók pesszimizmusba esni a legszélesebb francia rétegek jövőjét illetően.

(Paris) *Bodó Ferenc*

VILÁGGAZDASÁGI KÉRDÉSEK

A VÁLSÁG A GYARMATOKON

A válság a gyarmatokat a legélesebben érintette. Következik ez helyzetükből, hogy gyarmatok és leigázott területek. Hisz' az európai tőkés rend erejét nem annyira az európai ipari államokból, mint inkább gyarmati birtokaiból meríti. Különben is elsősorban a gyarmatok azok, amelyekre az imperialista államok tőkéje a válság terhének jó részét áthárítja, s ahol ennek következtében a válság különösen mély és pusztító. A legfontosabb mozzanatok ebben a vonatkozásban a következők:

a) A gyarmatok és félgyarmatok tulnyomó többsége *agrárország*. A krónikus mezőgazdasági válság és az ezt követő ipari válság nyomán beálló elmélyülés az elképzelhető legnagyobb erővel sujtja ezeket a területeket.

b) Az imperializmus a gyarmatokat messzemenően az anyaországok nyersanyag-függelékévé változtatta. A gyarmatok és félgyarmatok egész sora *monokulturával* rendelkező ország; gazdasági életük egy (vagy egyes) árujuknak a tőkés világban való kihelyezésére épül. (Egyiptom — gyapot; Ausztrália — gyapju és búza; Hátsó-India — kaucsuk; Kuba — cukor; Brazilia — kávé stb.) Gazdasági manövrirozási képességük rendkivül szűk. A túltermelés óriási áreséshez vezetett, s ez tönkre tette őket. Főkiviteli cikkük két-hatszoros mennyiségét kénytelenek ugyanazért az összegért az ipari országoknak szállítani, mint a háború előtt, minek következtében az exportfölösleg nem elegendő a külföldi adósságok kamatainak a fizetésére: fizetési mérlegük passziv, ezért azután kénytelenek különben is csekély aranykészletüket az imperialista uzsorásoknak kiszolgáltatni, ennek folyományakép' még nagyobb a függőségük, kikerülhetetlen az infláció, ami által a külföldi valutában kötött adósságuk nő. Vegyük pl. Indiát:

India külkereskedelme (millió rupában)

	1929	1930	1931	1932	1933
Az árúkivitel tiszta fölöslege	860	790	620	348	34
Tiszta aranybevitel . . .	212	134	125	—	—
Tiszta aranykivitel . . .	—	—	—	580	683

c) Az *olló*, amit az agrárországok válsága általában kiélesít, a gyarmatokat különös erővel ragadta meg:

Arindex (913—100)

	USA és Németország		Anglia		Gyarmatáruk			
	Ipari készáruk		Nyersvas	Szén	Indiai Gyapot	Juta	Tea London	Nyersanyag. Newyork
1929	136	157	132	122	114	102	138	71
1930	127	150	126	120	74	69	112	53
1931	111	186	110	114	59	54	74	43
1932	101	119	109	113	65	52	65	38

Ezek a számok azonban távolról sem adnak teljes képet a gyarmatok és az imperialista országok közti nem egyenértékű csere fokozódásáról a válság folyamán, mert a bőrzék áralakulását, vagyis azokat az ára-

kat tüntetik fel, amiket az európai tőkés felvásárlók a gyarmatárukért nyujtanak. Azok az árak, amelyeket a gyarmatok parasztjai kapnak, még erősebben estek. A nagy nemzetközi monopóliumok (mint pl. Unilever) — a nagy árkínálat folytán — egyoldalulag állapítják meg az árakat, amiket vásárlóik az árukért a gyarmatokon fizetnek.

d) A gyarmati és félgyarmati államok többségében vagy ezüstvaluta van, vagy ezüst (gyakran, mint Kinában, réz is) képezi — a külföldi formális aranyvalutával szemben — a belföldi fizetési eszközt. Az ezüst óriási áresése a válság folyamán lehetővé tette az imperialista államokban, hogy a nyersanyagot különösen alacsony áron szerezzék meg ezektől az országoktól.

Ezeknek a tényezőknek az eredménye a gyarmati parasztság ugrásszerű elszegényedése: a föld meggyorsult átmenete a nagybirtokosok kezébe, a növekvő földéhség, a növekvő „tulnépesedés", amit még emel egyrészt a szóbanforgó országok tőkés iparainak fejlődése, másrészt a külföldi konkurrencia révén tönkretett városi kézműipar s az ipari-válság következtében elbocsátott munkások gyorsított visszaözönlése a mezőgazdaságba.

Az elszegényedést fokozza a parasztság többszörös kiaknázása: feudális nagybirtokosok, falusi uzsorások, a bel- és a külföldi polgárság a legkülönbözőbb módon szipolyozza a gyarmati parasztságot: „A tőkés termelési mód hátrányai, a termelőknek termelményeik aranyárától való függősége miatt itt összeesnek azokkal a hátrányokkal, amelyek a tőkés termelési mód tökéletlen fejlődéséből következnek." (Kapital III., 2. 346. o.)

A gyarmati gazdaság e Marx által nyujtott általános jellemzése fokozott mértékben érvényes a válság szakaszára. Krónikus nélkülözés és periódikusan visszatérő éhezés a sorsa jelenleg a gyarmati parasztok százmilliós tömegeinek. A rabszolgaság terjed: mindennapos jelenség, hogy szülők lányaikat rabszolganőknek eladják.

A mezőgazdaság degradációja a gyarmatokon különösen erős. A parasztok sokoldalú kihasználása annyit vesz el nehéz munkájuk hozadékából, hogy még az egyszerű reprodukálás folytatására sem képesek. A parasztok képtelenek a sűrűn lakott kinai területek intenziv talajkulturájához nélkülözhetetlen trágyát a szükséges mennyiségben megszerezni. Az állatállomány csökken, s állapota rosszabbodik. Kina számos területén az öntöző hálózat, a kinai mezőgazdaság alapja tönkre ment. A rizs és a búza bevitele nőtt, miközben a Kuomintang-Kinában az ópium nyerés céljából szorgalmazott mák ültetvények egyre nagyobb tért hóditanak. A munokulturális országokban beállt a speciálizálódás leépítésének a folyamata, a visszatérés a saját szükséglet céljaira való termelésre.

A gyarmatok lakosságának ez általános elszegényedése a válság folyamán erősen befolyásolja a gyarmati és félgyarmati országok fogyasztási-cikk iparának a fejlődését. A könnyüipar terjedése kétségtelenül folytatódik a válság folyamán. A piacok felvevő képességének mennyiségbeli szükülését a helyi iparok számára az a körülmény kompenzálja, hogy a kereslet a lakosság elszegényedése következtében a silányabb minőségű, legolcsóbb árúnemeket részesíti előnyben, amilyeneket a gyarmati (és a japán) ipar termel. Emellett a gyarmati és félgyarmati országok valutájának erősebb leértékelése s különösen az ezüst értéktelenedése védelmül szolgál a külföldi árúk konkurrenciájával szemben. A kinai nemzeti bank 1931-ről kelt évi jelentésében a következőket irja: „Az utolsó három évben a kinai ipar a javulás jeleit mutatja a belföldi ipar áruinak az ezüst ár esése folytán olcsóbb árai következtében, szemben az importált áruk áraival..."

Ennek a mozzanatnak a befolyása alatt a belföldi termelés emelkedése s számos gyarmati és félgyarmati országban az ipari árubevitel erős csökkenése állapítható meg. A vámok emelése természetesen szintén szerepet játszik. Magában Kinában számos új vállalkozás keletkezett a válság alatt, különösen a Sanghai-i és Hongkong-i rajonban. (Kötöttárú gyárak, gumiáruk, szappan, papír, tinta, ceruza, elektromos lámpák, rádiókészülékek, a legegyszerűbb gépek, cement, tégla stb. gyártása.) (Az ezüst elértéktelenedése másrészt megállította a külföldi gépek behozatalát, minek következtében különösen a kinai tulajdonban levő ipar fejlődése megnehezedett.) Hasonló jelenségeket figyelhetünk meg más gyarmatokon és félgyarmatokon. (Belső-Indiában számos új textilgyár keletkezett, Braziliában és Chilében a válság folyamán fejlődött a textil-, a cipő- stb. ipar). Ennek a fejlődésnek a megitélésekor azonban a következőket kell kihangsúlyozni:

1. Azokban az iparágakban, amelyek export célból félig kész árút állítanak elő, a válság igen mély..

2. A könnyűipar termelésének az emelkedése és a vállalatok számának a szaporodása jórészt a külföldi tőke által létrehozott gyárak eredménye, minek következtében az imperializmustól való függőség még nagyobb.

3. A könnyűipar (terjedelmében korlátolt) fejlődése a gyarmati munkások fokozott kihasználásának tulajdonítható. És pedig: bércsökkentés, munkaidő hosszabbitás, munkaintenzitás emelés; mindezt addig a mértékig, amig azt a tőke — ellenére a munkások erős ellenállásának — keresztül viheti. A kézműipar hanyatlása, a dolgozó parasztok előrehaladó elszegényedése az agrárválság csapásai következtében, a nagybirtokosok, imperialisták, s a belföldi polgárság többoldalú kihasználása egyre újabb munkaerő tömegeket vet az ipari munkapiacra és megnehezíti az ellenállást a tőke támadásai ellen a tulnyomóan nőkből és gyermekekből álló, közvetlenül a faluból bejött tömegek részéről. *(V.)*

VILÁGGAZDASÁGI JEGYZETEK

CSEHSZLOVÁKIA 1935 ELSŐ FELÉBEN. Csehszlovákia gazdasági helyzetének alakulása 1935 első felében mindenben igazolta azt a prognózist, amelyet lapunk januári számában állitottunk fel. „Az éppen lezárult év eredményei — mondtuk — nem alkalmasak arra, hogy vérmes reményeket füzzenek további sorsához azok, akik minden reményüket egy új konjunktúra ujjászülő hatásába helyezik". Röviden és velősen adott ennek kifejezést H. Schefter a Prager Tagblatt junius 15-i gazdasági rovatában: „Nagyjából ott tartunk, ahol eddig: a még elviselhető határán".

A tavaszi szezón nem hozta meg a várt konjunkturát. Nem hozta magával a depresszió megszilárdulását sem. Az ipari termelés legtöbb területén javulás helyett visszaesés következett be. Az épitőtevékenyég mélypontját érte el. A megelőző évből származó épitkezési engedélyek 1934-gyel szemben 6 százalékkal csökkentek. De még ezek is kisebb épületekre szólnak, míg a nagyobb objektumok tervét elejtették. Igy pl. véglegesen lemondtak a pozsonyi egyetemi város épitéséről. A textilipar kifejezett válsággal küzd. A fonó- és szövőipari nyersanyagok bevitele 1935 első negyedében 28 százalékkal esett vissza 1934 megfelelő időszakával szemben. A faipar katasztrófális helyzetbe került. A történelmi országrészekben (Cseh-, Morvaország és Szilézia) a termelés csupán egyharmadát teszi ki az utolsó konjunktúra év termelésének. Azon reménykedéseket, amelyeket a csehszlovák-magyar kereskedelmi szerződéshez füztek, keserű csalódás váltotta fel. A megegyezés

csupán 19 millió csk. kivitelt tesz lehetővé. Ez pedig a szlovenszkói és kárpátaljai fűrészüzemek számára is alig jelent könnyebbülést. Csupán a fegyverkezéshez közelálló iparágak számolnak be „kedvező üzletmenetről". Az itt mutatkozó konjunkturális lehetőségek következtében tovább tart a vas- és acélipar felfénülése. Ez azonban az építőipar stagnálása folytán sem organikusnak, sem megalapozottnak nem tekinthető.

A munkanélküliség szezónszerű enyhülése a tavalyi, sőt a két év előtti mögött marad. 1932-ben márciusról áprilisra 12%-ot, 1933-ban 9.3%-ot, 1934-ben 10.8%-ot tett ki a csökkenés. Ebben az esztendőben azonban csupán 8.5%-ot. Az elmult évben áprilisról májusra 11.2%-kal csökkent a nyilvántartott munkanélküliek száma, míg ebben az évben csak 9.8%-kal. Számokban kifejezve 1934 március végén 789.789, áprilisban 704.338 május végén pedig kereken 625 ezer foglalkozásnélküli mutatott ki a népjóléti minisztérium. Ezzel szemben 1935 márciusának végén 804.794, áprilisban 736.188, május végén pedig 662.735 volt a számuk, vagyis közel 40 ezerrel több.

Hanyatlik a belföldi fogyasztás is. Erre az élelmiszerindex emelkedéséből meg a fogyasztási adó tételeinek csökkenéséből következtethetünk. Az élelmiszerek indexe országos méretekben március és április hónapokban 672-ről 675-re emelkedett, míg a fogyasztási adó összege 1933 első 4 hónapjában 645 milliót, 1934 megfelelő időszakában ugyancsak 645, 1935-ben pedig már csak 571 millió csk.-át tett ki. Ha a kifizetett bérek összege 1929-ben 14 milliárd 983 millióról 1934-ben 9 milliárd 573 millióra, azaz 36%-kal esett vissza, 1935 első felében további zsugorodást mutatnak fel, bár ezekről egyelőre hiányzik a kimutatás. Az eladósodás is hozzájárul a fogyasztás csökkenéséhez, amely egyedül a történelmi országrészekben és a telekkönyvi jelzálog kimutatás szerint 1929-től kezdve évente 4 milliárddal emelkedik és 1933-ban 44.77 milliárdot ért el.

Az államháztartás bevételei egyre csökkennek. Az elmult esztendővel szemben 1935 első négy hónapjában 275 millióval kevesebb adó folyt be, ami a költségvetési tételek leszállítását teszi szükségessé. Másrészt eddig közel egy félmilliárddal nőtt az államadósság. Mivel ez csaknem teljes egészében rövidlejáratu hitelek utján történt, idővel nagyon terhes örökséggé nőheti ki magát. A Nemzeti Bank aranykészlete junius első hetében 2688 millió csk.-át tett ki, míg az aranyfedezet ugyanezen időben 41.5% volt a mult esztendő megfelelő időszakának 43.4%-os fedezetével szemben.

Májusban bekövetkezett a külkereskedelem régebben várt megtorpanása is. Míg az előző hónapok kivitele mérsékelten emelkedő irányzatot mutatott és áprilisban elérte a 622 millió csk.-át, addig májusban 532 millióra esett vissza. A készárukivitel még kedvezőtlenebb képet mutat, amennyiben 474 millióról 371 millióra csökkent.

Mindezen adatokat összegezve, most már aligha kételkedhetünk abban, hogy „a depresszió nem nyujt kilátást egy rövidesen bekövetkező ujabb, ha még oly szegény konjunktúrára". Sokkal valószinűbb, hogy a következő tél a válság további elmélyülését és a munkanélküliség minden eddigi arányokat felülmuló elharapózását fogja magával hozni. **(K. K.)**

SZEMLE

A KÖLTÉSZET HELYES ÉRTELMÉRŐL

Mi a költészet? Erre a kérdésre az *Encyclopedia Britannica* a következő választ adja: „Az abszolut költészet az emberi szellem érzelmi és ritmikus nyelven való konkrét és művészi kifejezése." Könnyen felismerhető, hogy ez a meghatározás hibás. Döntő hibája, hogy a költészetet, vagyis a művészet *egyik* konkrét formáját a művészi ténykedéssel határozza meg, holott a művészet tulajdonképpeni jellegének a szempontjából az szintén meghatározásra szorul. Ez a meghatározás tehát tautológiát foglal magában. Már pedig kézenfekvő, hogy szükség van a költői nyelv különleges tulajdonságai, a költői stilus és a költői gondolkozásmód meghatározására is, hiszen a gondolat elválaszthatatlanul össze van nőve a beszéddel. Már a régi hindu poetikában kifejti *Anandavardkhana* (Kr. e. 10. század) a költői nyelv titokzatos, kettős jelentéséről szóló tanítást. Szerinte nem lehet költőinek nevezni azt a beszédet, mely a szavakat csupán saját, „szokásos" értelmükben használja. Bármit is fejezzen ki az ilyen nyelv, mindig prózai marad. Csak az az igazi költészet, amelynek nyelve gondolattársitások által más „jelentéseket, képeket és érzéseket" ébreszt lelkünkben, s amelyben a költői gondolatok, ahelyett, hogy közvetlenül jutnának kifejezésre „átlátszanak, átütnek a költő szavain." Ez az u. n. *dkhvani,* a költői célzásról, a költői beszéd rejtett értelméről szóló tanítás. Ezeket az elméleteket gyakran a költői alkotás misztikus magyarázata kisérte, mely szerint a költői élmény *„más* világokkal" való találkozást jelent.

A régi Kinából hiánytalanul fennmaradt egy remek poétika: *Szikum-Du* tanköltemény a „költészet válfajairól." Ez a költemény elmondja, hogy a költői ihlet isteni eredetű, s hogy az „Igazi Ur", a „Legelső Ős", a „Változás Alkotója", a „Szellemi Átalakitó", az „Egek Mechanikája", a „Csodálatos Gépezet", a „Fenséges Harmónia", stb., végül a „Fekete Nemlét", a *Nagy Dao* kifejezhetetlen életet csihol ki a költői ihletből. Ezek a felfogások, melyek többnyire mélyen a beszéd mágiájában gyökereznek igen gyakran egyenesen a szó istenitéséhez vezetnek, minek következtében a szó valami misztikus entitássá lesz. Igy pl. egy arab filozófus a nagy betűvel irt „Igét", a görög *logoszt* nem csak mint az általános demiurgosszá merevedett észt, hanem mint a világot alkotó akarat megszemélyesítését magyarázza. Korunkban ugyanezt fejezi ki költői formában *N. Gumilev:*

Azon a napon, amikor Isten
Az új világ felé hajtotta fejét —
Az Igével megállitották a napot,
Szóval városokat romboltak össze...

De mi elfelejtettük, hogy az Igét
Csak a földi bajokban övezi dicsfény,
És hogy Szent János Evangéliuma
azt hirdeti
Hogy az Ige azonos a Teremtővel.

K. Balmont, aki tagadhatatlanul nagy mestere volt a szónak, annak idején, „elméletileg" is megalapozta a nyelv reflexeinek ezt a fetisizálását *A költészet mint mágia* cimű könyvében, melynek már a cime is elárulja a szellemét. „A világnak új szentekre van szüksége, — jelentette ki. — Vannak a földön olyan varázslók, kik mágikus akaratukkal és dallamos

szavukkal kiszélesítik és meggazdagítják a lét körét." S míg ez a költő, ki szellemi alkata folytán képtelen volt a logikus gondolkozásra, elméletei bizonyítására nem tudott más érveket felhozni „a gondolatok helyettesítésére szolgáló, válogatott, mély hatást kiváltó képek sorozatánál", addig *A. Bjelij* ezt a felfogást „filozófiailag" is igyekezett kimélyíteni, s valóban sikerült is neki a szó elfetisizálását himalajai magaslatokra emelni. „Ha nem lennének szavak, nem lenne világ sem," — irta. — Az én „Énem" nem létezik a környező világtól elszakitva, de az éntől elszakított világ is megszűnik létezni; az „én" és a „világ" csak a hang által való egyesítés folyamatában merül fel." Látjuk tehát, hogy ezek az elméletek a költői nyelv kérdéseiben a legtisztább miszticizmushoz vezettek. Természetesen mindennek megvannak a maga különleges társadalmi és történelmi okai, melyeket könnyü felkutatni és felfedni. De most nem ez a célunk. Szándékunk csupán az, hogy e kérdés különböző országokban és időkben való felvetődésének a tényére rámutassunk.

Magától értetődik, hogy nem fogadjuk el ezeket az idealista és misztikus felfogásokat, melyek a tudományos tapasztalatok összességével annyira élesen ellentétben állnak, hogy raffinált barbárságnak minősíthetők. De már puszta létezésük által is kiemelik, hogy a költői gondolkodás és nyelv különleges jellegének problémája igenis létezik. Ez az a költői „misztérium", „varázslat", „mágia', melynek fátylát a misztikusok olvasóik fejére borítják.

Magukban a jelenségekben nyoma sem található a misztikumnak. Az „érzékelésként" felfogott életfolyamatnak három oldala van: a szellemi, az akarati és az érzelmi. Köztudomásszerüen különbséget teszünk a logikus, fogalmi gondolkozás és a „képes gondolkozás" között, mely utóbbit az „érzelmek világának" nevezik. A valóságban az érzékelések sodra kétségtelenül elválaszthatatlan egységet képez. De ebben az egységben, ha nem is tiszta állapotban, ha egymásba való átcsapásokkal is, két sarok különböztethető meg: az egyik az *intellektuális,* a másik az *érzelmi,* az emocionális polus. Sulyos hibát követ el az, aki teljesen mechanikusan szét akarja hasítani az u. n. „szellemi életet" az érzés és az értelem, a tudat és a tudatalatti, vagy a közvetlenül érzékelhető és a logikai világ egymástól elhatárolt szféráira. Mindezek nem elvont kategóriák elválasztható részei, hanem egységet alkotó dialektikus nagyságok. Közöttük különbségeket, sőt ellentéteket is tapasztalhatunk, ezek az ellentétek azonban átcsapnak egymásba. A gondolkodás különböző tipusokra való beosztásának ez a forrása. A logikus gondolkozás az elvonás (az absztrahálás) különböző lépcsőfokain kialakított fogalmakból indul ki. A logikai gondolkodás legmagasabb formájában, a dialektikus logikában is, ahol az elvont fogalom magában foglalja konkrét meghatározásait, eltűnnek a színek, hangok és tónusok. Sőt tovább megyünk. A megismerés folyamata tulhaladja az érzékelés határait, melyek kiindulópontját képezik. Igy pl. ha az emberi tapasztalatokat általánosítjuk, kiderül, hogy a szín szubjektiv fogalom s a világ valóságos felfogása felé haladva, mely a fogalomnak az érzékelő szubjektiv felfogásaitól független megismerésében áll, a szín „helyébe" a meghatározott hosszuságú fényhullám kerül. A tudományban a dolgok minőségbeli különbségei és sajátosságai a közvetlen érzékeléstől teljesen különböző formákat öltenek, s ezek a formák jobban megfelelnek a valóságnak, más szóval *igazabbak.* Az érzelem világának, — szeretet, öröm, félelem, remegés, düh, stb. a végtelenségig — a nem a tudományos kutatás szempontjából vizsgált akarati és érzelmi világnak szintén meg van az összesűrüsödési pontja: a képes gondolkodás. Itt persze a közvetlen érzés nem absztrahálható el. Az általánosítás folyamata itt nem vezet saját határain tul, amint az a logikus gondolkodásban s annak legmaga-

sabb formájában, a tudományos gondolkodásban tapasztalható. Itt az összesűrűsítés magára az oly annyira konkrét „élő" világra vonatkozik. Itt a tudományos visszatükröződés helyett egy az érzékek által általánosított *képet,* vagyis nem fogalmat, hanem jelenséget kapunk. Ez azonban nem azt jelenti, hogy ezek a jelenségek puszta képzelődések vagy akár álomképek lennének. A jelenségben megjelenik a fogalom. A jelenség fogalommá válik. Az érzékek nem képeznek bennünk a világtól elválasztó korlátokat. Viszont az objektiv valóság itt mégis másképp „tükröződik" vissza. A tudományban mint az anyag minőségileg különböző megjelenési formáinak világa szerepel, evvel szemben a művészetben mint az érzékeny képek világa lép fel. A tudományban atomokkal, elektronokkal, értékekkel van dolgunk, a művészetben viszont színekkel, szagokkal, árnyalatokkal, hangokkal, képekkel állunk szemben. A művészet gondolattipusa nem azonos a logikus gondolkodásával. Benne a közösséget nem az érzelem kioltása adja meg, hanem az érzelmi megnyilvánulások komplexumának más hasonló megnyilatkozások helyébe való állítása. Ez a „behelyettesítés" válik „szimbólummá", „képpé", az egység érzelmi árnyalatát viselő tipussá, mely mögött, mintegy ruhája ráncaiban ezer és ezer más érzelmi tényező buvik meg. Minden ilyen egység érzékeny és konkrét. Ezeknek az egységeknek a kiválasztása és megrögzitése, vagyis az élmények alkotó, konstruktiv kifejezése vezet a művészethez. Maga az emberi beszéd végtelenül összetett valami. Sokezeréves fejlődés eredménye és mint a „szellemi szervezet" sejtje magában foglalja a gondolkodás kérdéseinek összeségét, annak két alapelvével: a képpel és a fogalommal együtt. A tudományos terminológiában növekedik és elérheti a „tiszta fogalom" értékjelző fokát. A költői nyelvben viszont mindenekelőtt képes formát ölt. Világos, hogy a szavak kiválasztásának és közös alkalmazásának törvényei nem lehetnek azonosak: — másszóval: a költői nyelvnek feltétlenül sajátos tulajdonságai kell, hogy legyenek. Ezeknek a kérdéseknek egy jelentős kutatója, *A. Potebnya,* ki tulajdonképpen *Humboldt* elméletét fejlesztette tovább, bár egyénileg is sok értékes megoldást adott, a következőképpen fejezi ki a tudomány és a művészet polaritását:

„A szó legszélesebb és legszigorúbb értelmében véve a gondolkodás egész területe szubjektiv, vagyis, bár a külső világon alapul, mégis az ember egyéni alkotása. De ebben a teljes szubjektivitásban meg kell különböztetni a szubjektiv elemet az objektivtől. Az első kategóriába tartozik a művészet, a másodikba a tudomány. Ennek a beosztásnak az az oka, hogy míg a művészetben a közös tényező maga a kép, melynek felfogása minden egyénnél változik és amely csak az általa előhivott osztatlan (valóságos és teljesen egyéni) érzésben létezik, addig a tudományban a kép nem létezik és az érzelem is csak mint a kutatás tárgya szerepelhet. A tudomány egyedüli anyaga a képből a szó által objektivizált fogalom. A művészet a lelki élet elsődleges adottságainak objektivizálási folyamata, evvel szemben a tudomány a művészetet objektivizálja. A gondolkodás objektivitásának foka egyenlő a fogalom elvontságának a fokával. A legelvontabb tudomány, a matematika egyuttal alapelveiben a legelvitathatatlanabb is mivel a legkevesebb lehetőséget nyujt az egyéni felfogásokra."

Ezekben a meghatározásokban egész sor hibát fedezhetünk fel. Hiányzik belőlük a megismerés *valóságosságának,* objektivitásának világos megfogalmazása és így nyitva marad egy az ideálizmus felé vezető ajtó is. A nyelv társadalmi jellegének és az alkotási folyamat összességének alábecsülésével állunk szemben, stb. Az a határ, amely metafizikailag elválasztja a gondolkodás különböző formáit, tul élesen van meghuzva. Ez a dialektikus fölfogás hiányára mutat. De sok helyes és figyelemreméltó dolgot is találhatunk Potebnya meghatározásában gondolatmenetünkhöz visz-

szatérve, azt mondhatjuk, hogy a tudományos fogalmi gondolkodás rendszere befelé tekint; benne az érzékelésből indulunk ki, mindinkább tulhaladjuk annak kereteit, felismerjük a környező világ anyagiságát, mind újabb tényeket teszünk tanulmányozás tárgyává, tökéletesítjük a tudományt, és a viszonylagos igazságtól a végső igazság felé vezető végtelen utunkon leromboljuk a tudomány elavult rendszereit. Evvel szemben a művészet területén nem hagyjuk el a fenomenológiai sorozatot. Ott az objektív világ másként tükröződik vissza, az érzékelések nem tudományos vizsgálat tárgyát képezik s maga a természet is „emberiessé" válik. Ezért van az, hogy a „szenvedélyi", érzelmi, képes, metafórikus elemet viszonylagosan szembeállítjuk a „hideg", észszerű, logikai elemmel:

„A víz és a kő,
A vers és a próza,
A jég és a láng."

A költészetet kétféleképpen lehet felfogni: a szó szélesebb és szűkebb értelmében. Minden képes beszéd költői. Ebből a szempontból nézve a *Holt lelkek* vagy a *Kapitány lánya* is költői művek. De a szó szűkebb értelmében csak akkor beszélünk költészetről, amikor a szavakban kifejezett érzelmi képeket ritmikus, sőt rimes nyelven kapjuk. Viszont ebben a vonatkozásban sincsenek abszolut határok. A hinduk ritmikus és rimes formában kifejezett számtani szabályai csak hangképet adnak, tehát a költészetnek csak egyik eleme található meg bennük és így tulajdonképpen nem költemények. Evvel szemben *Lucretius* filozófiai értekezése a De rerum natura versben van irva és sok olyan képet tartalmaz, melyek nem csupán a hangzáson alapulnak. Lucretius műve már költészet. Láthatjuk tehát, hogy a két forma át-át csap egymásba.

A költői alkotás és terméke, a költészet a társadalmi cselekvés meghatározott megjelenési formája és így fejlődése, a költői alkotás különleges jellege ellenére is, a társadalmi fejlődés törvényeinek van alávetve. A költészet „verbális" jellege azonban semmiesetre sem képezhet érvet a költői alkotás szociológiai értelmezése ellen. Ellenkezőleg, csak a költészet marxista elemzésének fényében lehet összes megjelenési formáit megérteni és meghatározni. A marxisták kétségkivül igen keveset foglalkoznak a nyelv sajátos kérdéseivel. Már pedig ezeknek a jelenségeknek a mélyebb elemzése kikerülhetetlenül a beszéd szociológiai magyarázásához vezet. Nem is lehet másképp. Minden szó magában foglalja a nyelv őstörténetét; az emberi társadalom előbbi életének minden lerakódását megtaláljuk benne, a különböző társadalmi és gazdasági szerkezetek maradványait, melyek mindenikének meg voltak társadalmi osztályai és csoportjai, munkatapasztalati körei, szociális harci és kulturformái. Ezt nevezi *Potebnya* a „szó átöröklésének"; s ez megmutatja, hogy a nyelv (vagy a nyelvek) fejlődése a valóságos társadalmi és történelmi életet tükrözi vissza. A szó mikrokozmosza magába foglalja a történelmet. Miként a fogalom, úgy a szó is röviditett összefoglalása a társadalom életének és történelmének. A szó *terméke*, nem pedig alakitója a történelemnek: vagyis nem az a bizonyos semmiből mindent alkotó „logosz".

A költészet — mint látjuk — nem egyéb mint érzékeny képeknek a szó által való lerögzitése, s ezáltal sajátos módon általánosítja az érzések világát. Viszont ezek az érzések a társadalomtörténet emberének, az osztályokra szakadt társadalom emberének az érzései. Hisz' még az olyan emóciók is, melyek az ember kikutathatatlan biológiai mélységeiben gyökereznek, mint pl. az erotikus érzések, változnak a történelmi fejlődés

folyamán. Ezért a lerögzített és kiválasztott képek is feltétlenül a szociológiai elemzés körébe tartoznak; ezek is társadalmi jelenségek, a társadalmi élet jelenségei. Végül azonban a képekkel való gondolkodás azért csak gondolkodás marad. Benne az érzelmi elem átcsap a saját ellentétébe. Másrészt a gondolatok, fogalmak, szabályok, ideológiák és világnézetek óriási tömege közvetlenül belekapcsolódik az érzékelési egységbe, hogy annak alkotó részét képezze. Itt viszont az intellektuális elem csap át ellentétébe. Így a költői kép nem egészen „tiszta" érzelmeket ad és a képekkel való kifejezés egységes rendszere annál kevésbé. Világos ezekszerint, hogy a költészet ebből a szempontból vizsgálva is társadalmi termék. A konkrét, történelmi társadalom egyik funkciója, mely különleges formában visszatükrözi idejének és osztályának különleges vonásait, mindaddig, míg osztályokra bontott társadalomról van szó.

A költészet objektív célja, aktív társadalmi funkciója az, hogy összegyűjtse és átadja a tapasztalatokat, hogy jellemeket neveljen, bizonyos meghatározott lélektani csoportok fenntartására, azáltal, hogy azok jellemző vonásait a lehető legáltalánosabban kifejezi. Ez a különleges összefoglaló, ismertető és nevelő szerep valóban óriási és bizonyos körülmények között hihetetlen harci erővé lehet. Kétségtelenül: a legjelentősebb polgári filozófusok a művészet minden érdektől való mentessége mellett kardoskodtak. Ezt követelte *Kant* a *Kritik der Urteilskraft* című művében. *Schopenhauer* is a művészi szemlélődés „érdektelenségét" szembeállította a tudomány „szolgai" jellegével. *Hegel* szerint a műtárgyat „sajátmagáért kell szemlélni, önálló anyagiságában, amely az alany számára létezik ugyan, de csak elméletileg, a szemlélődésben, nem pedig gyakorlatilag, s főként minden akarattól és vágytól függetlenül". Itt ki kell emelnünk hogy a „tisztán tudományos" kutató alanyi emóciója éppen úgy lehet teljesen érdektelen a gyakorlati célkitűzés hiánya szempontjából, mint pl. az alkotó festőé. Így a csillagos ég asztronómiai térképének „szemlélése" szubjektive mentes lehet minden gyakorlati szándéktól. De objektive, az összesség társadalmi kapcsolataiban, vagyis a társadalmi funkció szempontjából úgy a tudomány, mint általában a művészet életbevágó, vagyis gyakorlatilag is jelentős szerepet játszik. A régi hinduk *kozmogóniái*, a babiloni *Gilgames*, a görögök *Iliásza* és *Odisszeája*, a kinai *mesék*, *Vergilius Aeneis*-sze, a nagy görög tragédiaköltők művei, a *Chanson de Roland*, az orosz *bylinek* stb., mi mások, mint különleges társadalom-pedagógiai eszközök, melyek hatalmas mértékben hozzájárultak az emberek szabályaik és előírásaik szerint való neveléséhez. A régi kozmogóniák valóságos költői lexikonok. Homéros a skolasztikus oktatás egyik főtárgyát képezte. Rómában pedig nem csupán a szórakozás kedvéért skandálták és tanulták meg kívülről Vergilius verseit. A mindenkori társadalmak felsőbb rétegei ideológiailag, eszményített formában ábrázolták magukat és átplántálták irodalmi és művészi alkotásaikra gondolataikat, felfogásaikat, érzéseiket, jellemüket, vágyaikat, elképzeléseiket és erényeiket. Még Arisztoteles „tisztulása" sem egyéb, mint az észbeli és erkölcsi higiéne különleges eszköze. (Lásd Lessing gondolatmenetét a *Hamburgische Dramaturgie*-ban a tragédia végső erkölcsi céljáról.) Nem hiába tűzte ki *Horácius* a költészet feladatául a kellemesnek a hasznossal való egyesítését — *miscere utile dulci*. Nem hiába mondta *Averhoes*, a hires arab filozófus, hogy a tragédia a „dicsérés" és a bohózat a „feddés" művészete. *Czernicsevszki* az idealista filozófia felfogásával szemben egyik hires tanulmányában a következő elvet állította fel: „A művészetnek az a tartalma, ami az élet általános jelentőségét képezi." Ez a talán kissé durva meghatározás végtelenül közelebb áll az igazsághoz, mint az „érdek nélküli" idealista de-

finiciók sáppadt árnyai, melyek metafizikája az aszociális „sztratoszféra" szinte teljesen levegőtlen magasságába akar bennünket „emelni".

N. Boukharine

ÉLŐ IRODALOM. A könyvheti könyvpiac egyik jólbevált ötlete volt ez a novella-antológia. Harminc író harminc novellája — „Élő magyar irodalom!" cimen. Érdeklődéssel nézegettük, vajjon kit számit az *Athenaeum* könyvkiadóvállalat az élő magyar irodalomhoz — és kiket hagyott ki belőle. No lám! — ott van Herczeg Ferenc — és miért ne — hiszen él. Ott vannak az elefántcsonttornyok összes müvészei — a nyelvzenészek és formabűvészek. Ott van az „uj szellemi front" minden novellacsatárja. Ott vannak a népiesek — és a népszerűek. Ott vannak a lefixált starok, a hősszerelmesek és a naivák — az örökifjak és a megvénhedt ifjutitának. Ott vannak az irodalmi égbolt állócsillagai — nagybolygói és kisbolygói. Ott van Szabó Dezső — ott van Kassák Lajos. — Nagy Lajos kimaradt! — Miért? — talán — odaát mégse felejtik olyan könnyen a régi „bünöket..." És egyuttal kimaradt az élő magyar irodalomból a ma minden problémája és minden olyan próbálkozás, mely ha irodalmilag nem is kiteljesült formában, de az 1935-ös magyar életet szólaltatja meg. Merthát sem Kassáknak az ellenforradalom atmoszféráját érzékeltető novellája, sem Gellérinek a munkanélküliség „kedélyességét" vázoló irása, sem Kodolányinak a háborús diákéveket felidéző novellája — nem nyujtanak semmi olyat, ami a ténylegesen élő irodalomnak feladata volna. És hol van már az antológiában sorakozó Révész Béla a szociálista realizmus hangjától. — Babits, Kosztolányi, Tersánszky kétségtelenül a polgári irodalom remekeit adják... novellát,, a szó esztétikai értelmében. Forma! ritmus! finom lélekrajz! Egy lezáruló irodalmi korszak minden követelményét süritve látjuk ezekben az irásokban. Márai, Zsolt Béla, Körmendi Ferenc a polgárság életének, problémáinak, lehetőségeinek e legnépszerűbb szószólói kevéssé jellemző irásokkal szerepelnek. Zilahy se az „új szellemi front" zászlóját lobogtatja, hanem egyik régi rovellájával szerepel. Molnár Ferenc „Altató meséje" (a Lililom alaptörténete), Biró Lajos drámai lüktetésű hangja és Karinthy mélyhumora is — régi hangok az élő irodalomban. Szomory novella-szonátájának ezuttal életszaga van — egy bankvezér bukását muzsikálja el. Földi Mihály se metafizus ezuttal, hanem a hivatali légkört, a főnökalkalmazotti viszonyt érzékelteti. A novellák tárgya egyébként távol esik a ma életétől. Merthát semmiesetre se a vidéki dzsentri-élet rajza, amint az Szitnyai és Hunyadi novelláiban feltárul, az, amit az élő irodalomtól várunk. A novellák nagyrésze az irók gyermekkori emlékein és egyéb epizódjain időzik. Ezek a gyermekkori sérülések és későbbi traumák kétségtelenül kórtani érdekességgel birnak egy pszichoanalitikus számára — és félremagyarázhatatlanul világitanak rá iróink lelki defektusaira — s egyben érthetővé teszik az „élő magyar irodalom" életképtelenségét, egészségtelen helybentopogását. „Nincs, aki meglökjön, nincs aki felébresszen, hogy ez nem álom, hanem legsürgősebb élet!" — mondja pld. Szép Ernő — és tovább: „lehet az emberben valami fék, mint az autóban, ami hátramozditja — én nem tudom. Bennem van ilyesmi." Móricz Zsigmondról viszont megtudjuk, hogy ő gyermekkorában megharapta az Erzsit, amire nagyon büszke volt akkor, ami önbizalmat adott, merthogy van benne vadállati hősiesség. „Később közönyös lettem a dologgal szemben" — mondja — „de azért az emlék sose hagyott el, nyugtalanná tett, ha eszembe jutott: ismeretlen aggodalmat okozott, mi lakik bennem." Szabó Dezső pedig igy sir fel Toldi Miklós szomorúsága cimű szimbolikus novellájában: „Óh jaj, száműzetés volt az én születésem és átkozott az anyám csókja, hogy világerősének küldött el

engem. Nincs társ, nincs testvér számomra és bélpoklosságom az, hogy erős vagyok." Tehát ez volna az élő magyar irodalom: egyéni defektusok lereagálása. Ignotus, Kárpáthi, Laczkó Géza, Pap Károly lirai humanizmusa keveset lendit ez összképen. Friss, egészséges, életteljes, a problémákkal szembenéző, aktivitásával aktivizáló hang nem hallatszik. Pedig talán megvan, csak keresni kellene — és lehetne, csak éppen, hogy az uralkodó helyek érdekébe ütközne az az irodalom, melyre igy rátalálnának. Magyarországon ezen túl és ezen felül egész speciálisan egy szinte zárt társaság magánügye az irodalom.

Az „Élő magyar irodalom"-ból tehát kinrekedt az élet, az irodalom egyetlen lehetséges talaja — és kimaradt az a csekélyszámú kétségtelenül darabosan író, valóban haladó fiatal, aki az élet hangját szólaltatta volna meg. Az élő magyar irodalomból kimaradtak a nők is! Miért? — igaz, hogy nem bővelkedünk nagy értékekben, de a kötet számos darabjának szinvonalát elérte volna egyik-másik női irás is. Kimaradt még a csehszlovákiai és jugoszláviai magyar irodalom. Az erdélyi magyar irodalmat Tamási Áron „Erdélyi csillagok" cimű székely öntudatot árasztó novellája és Nyírő József balladás titokzatosságú „Hull immár a fenyőtoboz", egy régi, vagy 10 év előtti irás képviseli. És természetesen kimaradt a szerte az emigrációban csirázó magyar irodalom. Merthát mit jelenthetne pld. a német irodalom szempontjából egy olyan novellaantológia, melyben az emigráció irói nem szerepelnek. A magyar emigrációs irodalom másfélévtizedes multja ellenére se olyan gazdag ugyan, mint a másféléves német, de van! csirázik, fejlődik — s főleg *élő* magyar irodalom! Pedig a kötet előszava azt mondja, hogy „a kötet kiadójának szándéka az volt, hogy minden külső szemponton és érdeken felülemelkedve mutassa be a mai magyar irodalmat legjellegzetesebb képviselőin keresztül. Szerkeszteni ugyszólván nem is kellett ezt a könyvet — csak felfigyelni azokra a hangokra, amelyek a magyar irodalom minden táján élnek és zengenek. Öreg és fiatal, régi és új, népi és polgári „jobboldali" és „baloldali" iró testvéri szövetségben vonul fel e könyv lapjain, hogy a maga harmincféle hangját egy diadalmas dalban egyesitse." — E sokatigérő szólamból igen kevés valósult meg. A 30 iró 30 novellája nem azonos az élő magyar irodalommal: a kötet holt anyaga csak muzeális izű gyűjteménye a polgári novellairodalomnak.

(Budapest) ***Mándy Teréz***

HÁROM MAGYAR IRÓ ÉS EGY FRANCIA REGÉNYE. Három magyar iró regénye jelent meg egyszerre. Módszerük a lélekelemzés, hangjuk borongós. Embereiknek minden vergődésében a tudattalan sötét erői rombolnak. Kettőt a kiadó (Athenaeum) nyilván e belső rokonságból kindulva, összeházasitott. Igy jelentkezik együtt a „falu regénye" (Kodolányi: Fekete viz) és a városé (Sárközi: Viola).

Sárközi regényéből elillan a város. De nem illan el a városi kispolgár u. n. családi életének szük levegője. A családfentartó a pater familias torzképe, az anya háztartási automata, ki robotjában szomoruan csikorog, mint a kenetlen jármű. Sirásra, robbanásra állandóan kész. A hisztéria viharlégköre lebeg a családi asztal felett. Ez az asztal — a közös étkezés — az egyetlen összekötő kapocs a család tagjai között. Ennél az asztalnál nő fel e száraz családfa harmadik erőtlen hajtása, Viola. Személyleirása elmaradhat. Mindenki ismeri. Igénytelen, szin- és vértelen. Nem mer se szép lenni, se csunya; egyáltalán lenni sem mer, nincs is, ha jól megnézzük. Ezért helyezte az irgalmas szerző a regény középpontjába. Különben senki se vette volna észre szegényt.

Miért ép' ezt a szürke női sorsot vette észre Sárközi? Egy szál ilyen

meddő Violára szinte kár ennyi figyelmet forditani. Viszont sok az ilyen kifosztott, céltalan, szeretemtelen és sivár élet. De miért ilyen és hol dől el e „jócsaládból való urilányok" sorsa? Viola vértelen küzdelme és zajtalan hullása a kispolgári nő elkerülhetetlen sorsa. Itt minden út tilosra van állitva. E társadalmi réteg lelkiéletének tartalma: kikerülni innen. Tenetséges, férfiak szerelmi szükségletkielégítésére kiválóan alkalmas nőknek olykor sikerül. Az átlagosak szürke tömege teng. Az „urilány" ha csinos és családja nem csuzott le anyagilag, esetleg férjhez megy és legjobb esetben folytatja anyái és nagyanyái életét. A külső formák talán módosultak, de továbbra is fügvényei férjnek, gyereknek. Ha nem csinos és pénztelen, ó jaj. Házasságon kivül szeretnie nem szabad s mert nem szabad, tehát nem is tud. Osztályanak felülről készen kapott morálja már generációkon át elemi erőként hat benne. Gyerekkora első megmozdulásától kezdve tilalmakat tanul. S ez engedelmességre dresszirozott lények nem is kérdeznek. Magyarázatot nem kérnek, nem tiltakoznak. Ösztöneik, vágyaik a tudatlanba merülnek. Az elsülyedt világ csiráiban megfulladt adottságai, a jobb élet lehetőségei csak viziókban, vágyálmokban kisértenek. Ime, mutat rá Sárközi, mi lehetett volna ugyanez a sors, ha jobb, egészebb, gazdagabb. Ha? Az iró szerint: ha képes lett volna a megfelelő életformát választani, hiszen módjában állt, e lehetőségek b e n n e vannak. Ezek szerint ha nem képes, a hiba benne van. Belső adottságában, lelki alkatában hozza magával jó vagy rossz sorsa feltételeit.

Sárközi jól látja a környezet emberalakitó szerepét. Jól látja a kialakult ember tehetetlen hadakozását a családból magával hozott előitéletek és kötöttségek sürü hálójában. De nem látja a közvetlen környezetet, a családi kört, az egyént előitéletével együtt megteremtő s z é l e s e b b környezetet, a kispolgár egyéni sorsára ható eröket, amelyek örlik, mint a malom kövei a búzaszemet. Nem látja, ami az egyén körül, vele összefüggően, osztályban, társadalomban végbemegy. Ezért nincs regényének konkrét ideje és kora. Krizisre, osztályok-egyének leromlásával járó erjedésre csak az emberein nehezedő apró gondok emlékeztetnek. Volt Magyarországon forradalom is? Arról mindössze két szó beszél. A közbejött világháború csak az egyének ügyeit váratlanul megzavaró kellemetlen mellékkörülmény. A figyelem középpontjában lelkiéletük és szerelmük áll.

A másik regénnyel sincs másképp. K o d o l á n y i falluregényéből alig dereng a falu. Itt a városról odavetődött kispolgári fiu ütközik meg a családi kerettel, változott környezettel, saját szexuális nyugtalanságaival. Az ellenséges világban egyedül és idegenül áll, sehonnan se tapasztal segitséget, megértést. A gyermek ilyenkor — tudja Kodolányi — a lélektan szabályai szerint szembekerül a szeretett apával, akivel a kora gyermekkorban még azonositotta magát. Az apa saját szerelmi bajai miatt dühös zsarnoka környezetének. A gyermek a zsarnokságra lázadással felel. A gyermeknek uj énje bontakozik ki. Elzárkózik környezetétől, lázadásába átmegy az apa egész fegyvertára, magatartásának külső jelei. A férji zsarnokság alatt szenvedő fiatal mostoha gyöngédségeit sóvárogva és kinlódva gorombán visszautasitja. A fiu forradalmi átalakulása teljes. Az apa ur, a fiu paraszt akar lenni. Otthagyja övéit és nekivág a kemény téli éjszakának.

Kodolányi felveti az egyéni helycserét, mint megoldást. Osztályt kell változtatni! Az úrból legyen paraszt, ha bajba jut. Ezt a forradalmi útat mutatja osztálya megakadt gyermekeinek? Ez volna az az „uj népiség?" Vajjon volna-e föld és eke elég Magyarországon, ha a polgár ezt a megoldást választaná? Beköszöntene-e a nagybirtok önkéntes felosztása mint társadalommentő csoda? S ha igen, vajjon lehetne-e Magyarország ujból földtúró állam, mikor körülötte a tőkés fejlődés nemzetközösitő ereje régen átömlött minden határon? Ehhez a Wells-féle utópia időgépe kellene, melyen vissza lehet utazni a középkorba. Azután: mi a csábitó azon a falun, amit

Kodolányi mutat? Talán igéző a lelkileg „gátolt" polgár számára a nemi élet egyszerusége, amely szénapadláson, boglyak töveben zajlik, kerulgetés nélkül? Itt nem lesz liliomtiprásból végleges családalapitás — azért kivánatos? Vagy a babona, az erőszak, a tudatlanság, a természet nyers közelsége a vonzó? Talán a nyilt érdek, amely a kiteritett halottat is feltámasztja?

Nem derül ki Kodolányi regényéből, hogy belenőhet-e a faluba, megtalálja-e helyét a parasztok között az uri sarj? Ezért a mindvégig érdekes regény megoldása nem is meggyőző.

A harmadik regény látóköre a legszélesebb. Zsolt Béla (Kinos ügy: Athenaeum) már nem a megakadt polgárt nézi falun és városon, osztályán belül. Ő európait lát s lelkeket gyötrő „ajrópa betegséget". Ha diagnózisa helyes, úgy regényének hőse ez „ajrópa-kór" tipikus esete. Elrettentő példa még romlatlan, egészséges tömegek számára, kiket nem ronthatott meg a kultura fertőzése. A tünetek? Elszomorítók. A beteg semminek sem tud örülni. Mindenből kiábrándul. Állandó közöny gyötri. Mindene van. Pénze, tekintélye, munkája. Fényűző otthona, csinos felesége. De mindez mit ér? Asszonyt nem tud kivánni. Barátra gyanakvó, munkája érdektelen, a pénz céltalan. Ti milliók, kik asszony, kenyér és munkanélkül elszánt ököllel készültök mindezt megszerezni, ám lássátok! Nem érdemes a harc. Ime, akinek megvan — azok sem boldogok. Nem lelik helyüket. Maradjatok hát ti is ott, ahol vagytok. Maradjon minden ahogy van, kár a fáradságért. Ez a pesti doktor igazán mindent megtett. Még a világnézettel is megpróbálkozott. Elhihetjük Zsoltnak, az se használt. Lám a következetes szocializmus gyógyszere a beteg léleknek. Pedig fiatalabb korában még előadást is tartott világnézetről ez a pesti doktor. De hát ez is az „ajrópakór" tünete. A betegek világnézetileg is vedlenek, mint a selyemhernyó, pár perccel a kamaszkor után.

No és mi a kórokozó? Azt sem lehet egészen biztosan tudni. Ennél a pesti doktornál pl. még egész kicsi korában történt a baj — Freud a megmondhatója — az ödipus-komplexuma körül. Egész életén át a mamája kötényénél maradt. S azért szabadul szivesen és elsietve a kinos ügytől, az élettől, mert a méreg halálkábulata az anya kendőrojtjait boritja reá. Ez a kendő-szimbólum sok mindent megmagyaráz. Maradjunk tehát e lelki jelbeszédnél. Az anya az osztály, amelytől a polgár nem tud elszakadni, mert a nevelésével beszivott testi-lelki tartalom odaköti. Osztálya céltalan, fáradt, leszerepelt. Gyermeke is az. Amaz osztályhanyatlás alkonya ez, mely Spengler nyugati emberére s Zsolt európaijára borul. A nyugati, európai-polgár fáradt, életre alkalmatlan. Csak a történelem új erői frissek, céltudatosak életre hivatottak falun, városon Európában és mindenütt.

Összegezzük: Sárközi nem mond meg mindent. Az egyéni lélek külső meghatározói kiesnek látóköréből. Kodolányi látja azokat, de homályosan. Zsolt összeolvaszt földrajzi és társadalmi tájat, helyet és időt a valóságban nem létező egységbe s így csak egyént láthat a káosz felett. Aragon: Bázeli harangok (Cserépfalvi kiadás, Budapest) című regénye e tekintetben sokkal tovább megy. Itt már minden világos. A történés konkrét ideje és helye a háború előtti francia ipar és pénz aranykora. A francia felsőpolgár fejlődése tetőfokán túléretten csüng a társadalmi épitmény ormán. Nem is csüng: tapad, mint élősdi a fán s konok tapadással is alig tartja már egyre szükülő területét. A háború, a feszültségek előérzetének izgatott levegője ez. A hazugság és ellenmondás kövér talaja. A jótársaságbeli emberek ők, a katholikus erény és tiszta erkölcs őrei. Itt e körökben öngyilkossággal sem lehet egy váltóadósságot erkölcsileg jóvátenni. Ugyanekkor a titkos uzsora, csalás, árulás tombol a látszaterények mögött. Ha valakit leleplezznek, annak vége, elveszett ember. Feleség, jegyes, barát kitaszitja, mint a fekélyes beteget. Kötelező a gazdagsággal együtt az erkölcs, de a legnagyobb aljasság sem akadály, ha ez a jólét és fényűzés ára. Mindegy, hogy min kell

átgázolni, egyeseken-e vagy tömegeken. A szerzés, uralomrajutás önmagát is elhamvasztó tüze mindent felperzsel, ami útjába esik, úzi, hajtja az egyes embereket, mint ismeretlen forgószél. Az imperialista tőketerjeszkedés ez: az álnemzeti háborúk, gyarmati háborúk titkos nemzetközi gyujtogatója.

Ime az Aragon regényében szerepló emberek, u. n. lelkiproblémáinak, belső történéseinek k ü l s ő világa, a körülöttük végbemenő folyamat, mely meghatározza szerelmüket és sorsukat, képzeletük tartalmát és szineit. Ebben a légkörben születnek, érlelődnek a hazug demokrácia felett a szocializmus eszméi. Az érzékenyebb elemek értelmiségei a polgárság irói, gondolkodói leszakadoznak, meghaladott helyük ingadozását érezve. Társadalmi reformokat célzó törekvések köré sodródnak. A tudományos szocializmus és összes átmeneti fokai (utópiák, érzelmi szocializmus, anarchizmus eszméi) egyidőben és egymásra hatva áramlanak. A bomlás és fejlődés eszmei tükre ez. E kor sok élő elesettjének, hősi halottainak sorából emelkedik ki a regény legvonzóbb alakja a georgiai leány. Benne, az átmeneti kor nőtipusában mutatja meg Aragon a problémákat, melyek osztályán az adott társadalmon belül megoldást találhatnak. Ez a nő már csupa lázadó tiltakozás minden függőség, szerelmi rabszolgaság, családi járom, rőlesnek szentesitett tehetetlenség és tudatlanság s a női elnyomatások és e sorsközösségen át minden elnyomatás ellen. Egész élete küzdelem, harc, tépelődés: viaskodás belső és külső ellenfelekkel. A sehovasemtartozás üzöttje, hontalanja. Régi helyét betölteni már nem képes, új helyére még nem érkezett el. Azt a helyet ki kell harcolnia elszántan, belső tépelődések nélkül. Aki a küzdők mellé áll, annak egészen el kell szakadnia övéitől, multjától, régi polgári világától. De ez a teljes talpraállás már csak az eljövendő kor asszonyától várható. Őt köszönti az iró könyve utolsó lapjain. Azt akiben új élet, uj regény kezdődik. Igy lesz teljes és konkrét Aragon regénye az e g é s z mozgásának távlatába állítva. Bebizonyosodik ime, hogy igy is lehet lélektani regényt irni. Sőt.

(Budapest) **Domáth Irén**

EGY POLGÁRI IRÓ EMLÉKEZÉSEI. A polgári iró *Márai Sándor* és emlékezései alatt azt a munkáját értjük, amit *Egy polgár vallomása* cimű könyve második részeként jelentetett meg. Ne vegye rossznéven a szerző, de tagadásba kell vennünk, hogy valóban *vallomások* azok, amiket nyilvánosságra adott, mert vallomásoknál jóval kevesebbek, inkább csak *emlékezéseket* tartalmaz a könyv, viszont jóval több annál és sajátosabban irói élmény az, mint amennyit *egy* polgár észrevehet. Ezért kell kihangsulyozni azt, hogy itt *egy polgári iró* emlékezéseiről esik szó, nem pedig holmi *polgár* vallomásairól.

A *vallomás*-ban mindig van valami az önleleplézésből. Valami túlzott nyiltság, csaknem indiszkrét nemtörődömség, ami néha bátorság, néha szemtelenség, de mindenesetre szókimondás. Az őszinteségnek egy olyan fajtája ez, amely a lelkiismereti-, szólás- és vélemény-szabadság legyéni értelmezésében jelenik meg, őszinteség, amely akár hazug is lehet, mint az „őszinteség" általában.

Márai vallomásainak első kötetében kétségtelenül volt valami az önleleplezés hangjából és ezzel az iró eleget tett annak az elkötelezésnek, amit a személyes indiszkréció igéretével magára vállalt. Ám a könyv lényegében mégis túlnőtt egy személy jelentőségén, úgy tetszett, itt valóban „egy polgár vallomásai" kapnak hangot és a papiron keresztül egy osztály leplezi le a maga külsőséges formáit és felfedi legbensőbb valóját, melyet a társadalmi lét körülményei alakitanak, de amelyet el is takarnak. „A polgár vallomásai" első kötetében -- irja maga Márai -- egy osztály -- s a magam — gyermekkorát akartam megirni. A második, befejező kötetben szerettem volna megrajzolni a háború utáni Európa vázlatos térképét. Az

ilyen kisérlet mindig fogyatékos; be kellett érnem a vándorévek emlékeivel. Berlin és német vidéki városok, Párizs és London, emberek és események: ezek a kulisszái könyvemnek. E diszletek között a cselekmény egy lélek utja." — „Ezzel a második kötettel vallomásaimat be is fejeztem. Nem akarom folytatni ezt a műfajt. Amit elmondtam, az az igazság; de amit nem mondtam el, az is igazság; s a „vallomásaim" irása közben észrevettem, hogy ezt a másik igazságot talán csak regényben tudom majd egyszer elmondani."

A második rész felett ezzel a néhány sorral ugyszólván Márai maga mond birálatot. Az iró is nyilván érzi, mily túlzás „vallomás"-nak minősíteni ezt az irást és minden bizonnyal ennek belátását jelzik a felrakott idézőjelek is. Márai memoir-iró őszinteségét már is kétségessé teszi Márai, a regényiró, aki nehogy a másik hibája folytán háttérbe szoruljon, ha őszinteséget a regény más műfajúsága folytán nem is igérhet, igazságot mindenesetre kilátásba helyez. Ezzel azonban, sajnos, Márai Sándor, aki ebben a vallomásban mégis csak érdekelt fél, sőt értelmi szerző, nincs feloldozva és most végzett munkájával nem tudja kiérdemelni azt az elismerést, amit a könyv első része után könnyű szívvel megadhatott olvasó és kritikus egyaránt.

Ez a második rész leverő olvasmány volt számunkra, de távolról sem azért, mintha Márai irói kvalitásai hiányzanának belőle, bár határozottan észrevehető a stilus elnagyoltsága, leromlása, nyilván azért, mert ez a munka az irót sem nyügözte le kellőképpen. Általában azért Márai irói egyénisége az elbeszélés gördülékenységében, a kifejezőforma sokváltozatú gazdagságában jelen van. Csak az a Márai hiányzik belőle, aki az első részben részt vett, nem mint szereplő természetesen, hanem, mint gondolkodó és végül, mint olyan szereplő, aki a konstrukcióra is súlyt helyez.

A megfigyelés találó észrevételei azok, amelyek Márai irásainak legjellegzetesebb tulajdonságai. Ugy emlékszünk, Komlós Aladár irta le Márairól a Nyugatban azt a letagadhatatlanul helytálló megállpitást, (ha nem pontosan ezt irta, azért ne hibáztasson bennünket, pusztán emlékezetből hivatkozunk), hogy Márai nem ábrázolja az alakjait, nem teremti meg őket, hanem úgyszólván csak ő maga beszél róluk. Ilyképpen az iró elbeszélése az iró közvetlen élményekép' elevenedik meg, az alakok, jóllehet, hogy szó esik róluk, még sem kerülnek közvetlen kapcsolatba az olvasóval, mert az iró mindvégig az alakok és az olvasó közé áll, ám az iró kiváló elbeszélőképessége folytán mégis az élet jelével hatnak.

Az első és a második rész között a leglényegesebb különbség, ami nyomban szembetünik, a konstrukció különbsége. Amig az első rész egy-egy különálló milliőben, egy-egy család körül vagy egy-egy figura körül csoportosul ökonomikus elosztásban és egymáshoz tartozó egésszé, s az egy személy élménye és róluk való vallomása olvasztja őket egybe, a második részben csak egy személy élménye dominál, a konstrukció hiányzik, az események szétesők és szétfolyók, olyannyira, hogy az egyszemélyen keresztül történő átszűrődésük sem tudja őket egybefonni. A második résznek ez az első alapvető hibája. Igy valóban csak „vázlatos körképet" kapunk, ha nem is Európáról, de annak a néhány városnak egynémely szellemi gócáról, ahol az irónak módja volt élményeket gyüjteni. A polgári iró emlékezései, ahogy ennek a munkának műfaját mi a kritika önkényével, de szükségképpen megjelöltük, ezen a ponton nyer igazolást. Itt a „vallomások" valóban egyszerűen úgy tűnnek elő, mint emlékezések egy fiatal iró anyaggyűjtési tevékenységére, amelyet az elkövetkező időkre korai bölcsességgel üzött. Amig az első kötetben az iró szerencsére még gyermek és ifjú, a visszaemlékezések általános érde-

kűek, éppen a gyermekkor és a korai ifjuság mindenki számára hasonlóképpen átélt, de kifejezni nem tudott élményei miatt, a második részben *egy* iró kivételes és módfelett szubjektiv élményei tükröződnek vissza és ezzel a vallomások eleve elvesztik társadalmi jelentőségüket, lévén csak egy fiatal iróról szó és olyan társadalmi szerepről, amely a leirtak alapján is kétes értékű még abban az esetben is, ha bizonyos társadalmi rétegek, helyesebben a társadalomban élő személyek is alkotják ennek az egyéni sorsnak a hátterét. A két rész közötti szakadékot még kiszélesiti az is, hogy a gyermekkor élményei úgyszólván a leirásban lelki kivetülésként jelentkeznek és még az idegen szereplőket is belülről nézik, a második részben még önmagát is csaknem kivülről szemléli, az egész leirás pedig felületeken mozog. Amig pontosan leirja, hogy milyen bársonygalléros kabátban kódorgott Frankfurtban, mint különc költő, addig a lényeges lelki alkatuság elsikkad a sok külsőség mögött. Igy *látványnyá* lesz, aminek *élménnyé* kellene lenni. Az első rész mélyen járó kutatás, amely helyenként az elemzés szuggesztiv leleplező erejével hat, a második rész ezzel szemben egy *magatartás* rajza, amely néhol sikeresen művészi, egyebütt viszont elég felszines. Az a riadt idegenkedés és sértettség, ahogy az iró figurája ezen a köteten képek sorozatán át végigvonul, nagyon érdekes volna, csak persze az iró feladata nem az, ami a filmfelvevő gépé. Azt se tudjuk, hogy mi hökkentette meg a hőst, ami még nem is nagy baj, hiszen ő sem tudja. De nem érezzük azt a szédületet, amelyet megértetlen dolgok keltenek bennünk, ha művészien igazak.

Gyermekkori élményei az ő előadásában olyanok, hogy állandóan érzi az olvasó, milyen kényszeritő erők vezetik az iró tollát. A második kötetet egy hideg, fitymálódó, kissé zilált tudatosság jellemzi, egy bevallatlan szándék, amely arra irányul, hogy a dolgokat, jelentkezzenek azok bármilyen komoly formában, a művész — pestiesen szólva — „lesétálja". Az a folyamat, amit az első kötet oly' mélységesen érzékeltetett, hogy a hősnek élnie *kell,* a második részben érzékelhetően adminisztrativ szándékká lesz, még pedig olyan könyörtelen formában, hogy a szerző egész lelki állományát áthatlan burokba gyömöszöli, ezt a burkot irói elhatározásnak nevezi és ez az irói elhatározás reagál mindenre, ami körülötte történik, sőt sokszor az a megtévesztő érzésünk támad, hogy vele nem is történt semmi, csak irói elhatározását sodorták magukkal kisebb-nagyobb kalandok. — Mentőöv lett az iróságból, amely *látszólag* olyan önbizalommal tölti el, hogy a legbőszebb vihart is incidensnek tekintheti.

Gyermekkorában (első rész) ablakból szemléli a korzót, amelynek egyik járdáján vasárnapozó proletártömeg hömpölyög, másik oldalán polgárok sétifikálnak. A két járda közelsége ellenére is megérzi a köztük levő áthidalhatatlan távolságot. És amikor egy alkalommal csendőrök verik szét a piactér lázongóit, felismeri és megérti a legnagyobb magyarázatot, a osztályharcot. Pedig amit lát, csak incidens, s maga nem részese, meleg uri lakás ablakából nézte végig.

És a második kötetben Berlinben, amikor minden uccasarkon gépfegyverek és torlaszok állnak, ahol a proletárság élet-halál harca dől el, — Márai nem az ablakban áll... kint van az uccán. De hogyan? Egyik kávéházból futkos a másikba, hóna alatt versikékkel, immár bizonyos művészi fölényre téve szert abban, miként kell a golyózáport muló incidensnek felfogni, ami két fekete között megzavarhatja az előkelő művészlelket.

A két könyv között — ne feledjük, egy élet regényáról van szó — az élmények sorozatának láncolatából egy egész korszak hiányzik. Bevallatlanul marad a háború és a forradalom. Ugy tetszik ezek az események Márai számára „műsoron kivüli" számok voltak. Nem áll azonban egye-

dül a polgárság irói közül s zokon ne vegye, ha ehhez a negativ szerepléséhez társul állítjuk mellé — csak úgy vaktában nyúlunk éppen ő érte — *Körmendi Ferencet,* aki vele együtt a magyar irodalom aluszékonyságának fő Ripp-jei közül való. (Ez a nagysikerű iró könyveinek hőseit a forradalmi éra alatt előszeretettel betegágyba fekteti.) Márai „radikálisabb" nála, a hőst tekintettel a zavaró időkre, teljes mértékben szüneteltetheti a kinos közjáték ideje alatt. Márai kis-frekvenciára van beállítva. A férj és feleség küzdelmében (az ő szavával élünk) felfedezi az „osztályharcot". A tényleges osztályharcot azonban mellékkörülménynek tekinti. Ha vezetékeit tulterheljük, az áram automatikusan kikapcsolódik. A háború sok volt neki, a forradalom még több.

Van még valami, ami mérhetetlenül terheli ezt a második részt. Nem feltétlenül az igazságnak az a hiánya, amit Márai előzetes mentegetődzésképpen már beismer. Mi távolról sem az iró önvallomásait reklamáljuk, mi tagadás, eltudunk képzelni egy emlékiratot anélkül is, hogy az iró személyi intimitásairól ott egy szó is esnék, hanem annál több ismeretlen adalék a társadalomról. Elég, ha csak *Bebel* ama könyvére hivatkozunk, amelynek „Életemből" a címe, ám belőle jóformán megismerhetjük a német munkásmozgalmat és még távolról sem enged meg magának olyan szubjektivitást, mint pl. Kassák, aki a forradalmak közepette nem átal arról beszélni önéletrajzában, hogy a feleségét kivételes szinésznői képességei miatt Bárdos Arthur leszerződtette. Márai könyvének legnagyobb hiányossága — ne tessék csodálkozni — egy másik könyvében rejlik. Márai már abban a könyvében megirta azt, aminek, ha már ezt a könyvet is elkészitette, ebben volna a helye. Az *„Idegen emberek"*-re gondolunk. A háború utáni Európáról mindenesetre ott többet és általánosabbat mond el, mint ebben a könyvben. Ez a munkája, a vallomások második része, felesleges szorgalmi feladatnak tűnik. Kár, hogy megirta, mert az első rész, önmagában is egész volt, kiváló munka, amit hiba volt mindenáron folytatni. A siker sokszor rossz tanácsadó. Márai nem ügyes játékos. A játszmát akkor hagyja abba, amikor már veszit. A helyes felismerés azonban még ekkor is jobb, mint még később vagy soha.

Ujvári László

A FEKETEVIZ — Kodolányi János most megjelent regénye — izes, szép magyar nyelven megirt könyv az urifiú szenvedéseiről, aki a kivül-belül megrokkant dzsentri familiából, a „hazugságokból" és családi szerencsétlenségből kikivánkozik a körülvevő falú „egészségébe" és érdes szépségeibe.

Kodolányi könyvét paraszt és ur, vagy ami evvel egyet jelent, magyar és sváb közötti egyoldalú ellentét dominálja. Minden, ami szimpatikus, kemény, életerős, virtusos: ez a paraszti, a magyar paraszti. Minden, ami konvenciózus, gyűlöletes, izléstelen, mesterkélt: ez az uri népek a sváb, esetleg a zsidó dolga. Parasztok turják a földet, élnek, meghalnak nagyszerű egyszerűségben, földiességben. Urak vadásznak — kocavadásznak, — lenézik a parasztot, impotensek, piócák. A paraszt-úr, magyar-sváb ellentét Kodolányi számára univerzális ellentét. Pl.: a főhös, Laci papája, az erdész *társadalmilag* kétségkivül az urakhoz tartozik, de vérben, virtusban, ha „városi" felesége családjával szembefordul: „paraszt". A bürokrata-méltóságos ur: sváb, akit az igazi parasztba oltott magyar úr megvet, lenéz és kigunyol, ha beborozik. De a földbirtokos, aki nem szerepel: ez már bizonyára éppen olyan urba oltott ősparaszt, mint a hős keménykötésű papája, aki megérti a szolgát, de undorodik a sváb föllebbvalótól. Vagy itt van az egyház! A svábok katolikusok, ez a vallás a maga cifraságaival nem tarthat igényt a szerző szimpátiájára. Egészen

máskép a kálomizmus, a „magyar vallás". S bár neveltetése katolikus, szívével itt is a magyar vallás felé húz. Az eredmény: kis Laci, a hős, akin keresztül kitárul előttünk ez az egész ellentét parasztvilág és urivilág között, karácsony estéjén megszökik környezetéből, amely a svábok és urak alá gyűrte vele-rokon paraszt-őserejű apját és amelynek hipokrizésében nem képes élni.. Bátran, elszántan, kis erejét százszor felfokozva nekivág a nagy világnak, bizonyára azért, hogy felnőtt korában hadakozzon a paraszt-élet egyszerűségéért és az uri svábok gaz rontása ellen, akik degenerálják, felfalják és szerencsétlenné teszik a magyar népet. — Innen már csak egy lépés választ el bennünket a nacionalista Kodolányi cikksorozatától Dunántúl romlásáról, amelyet szabdal az egyke, a tudatlanság és a sváb-uri veszedelem. Egyetlen lépés az Ige főtitkári állásától, amelybe a rebellis urifiú betelepedett és a Magyarország szerkesztőségétől, ahol a kormány számára agyalják ki az iródeákok, hogy hogyan és mikép' lehet paraszti izzel bevonni a nagytőke érdekében készülő reformokat. De rosszul mondtam. Előbb volt Kodolányi, a mai összefüggések iródeákja, mint a kis Laci, a magyar paraszt szerelmese. Vannak, akik visszafele konstruálják meg utjukat. Volt egy idő, amikor Kodolányi nem idealizálta a parasztélet szépségeit (*„Sötétség"*) és irni tudott a szegény ember bajairól; amikor megmutatta, hogyan nyúzza az ur a parasztot, a nagygazda a bérest, a fehér terrorista egy tragikus véget ért forradalom ipari munkás és intellektuel hőseit. („Küszöb"). Akkor Laci még a társadalmi *osztályok* ellentétét látta kérlelhetetlenül — ha nem is mindig átfogóan és néha tapogatózdva. Akkor a falú még nem az uri osztály egyoldalú idealizált ellentéte volt, hanem maga is ellentétektől hasogatott hadszintér, amelyen osztályok képviselői állanak szemben egymással. Akkor Kodolányi nem tagadta még le, hogy a nagybirtokon, jegyzőn, árendás zsidón kivül a *kulák*, a nagygazda is nyomja a falu szegény népét, aki a lábát lógatja, mig a béres a nyelvét és erkölcseivel, egykével fertőzi meg az idillikus falut.

Nagy visszafejlődés Kodolányinak ez a könyve — nem stilusban, irásmódban — de igazságban, tartalomban. És hova jut a magyar irodalom, ha a legbátrabbak is Szabó Dezső örökébe lépnek?

Volt egyszer egy orosz irodalom, amelynek legnagyobb képviselői: Turgenyev, Gogoly, Tolsztoj azáltal tették halhatatlanná nevüket, hogy átlépték nemesi-nagybirtokos osztályuk korlátait és őszinte, realista képét adták osztályuk züllésének, erkölcsi fertőjének és a jobbágyság anyagi és szellemi nyomorának a cári abszolutizmus talaján. Ez által — akaratuk ellenére — előkészítőivé váltak a Narodnaja Voljának, jobbágyfelszabaditásnak, az 1917-ben végbement nagy társadalmi fordulatnak. Ott volt Turgenyev, aki megirta az *Egy vadász naplóját*, Gogoly a *Bulyba Tárás*-szal, s Tolsztoj, aki egy nemes tiszt katonaélményeit irta meg epikus nagysággal a szabad kozákok közt. Kodolányi is az „úri osztály" oldaláról közeledik a „néphez", de ez a „nép" már nem a jobbágyok diferenciálatlan tömege, vagy a szabad kozákok tábora, amelyet szembe lehet állítani nemesekkel és jobbágyokkal. Ez a falu át és át van szőve a „nép" eredeti egységét megbontó és diferenciáló tőkés termelő viszonyokkal és az úr közelebb áll a kulákhoz, mint a kulák a béreshez, napszámoshoz. Ma reakciós, fasiszta-ízű irodalom az, amely a nép eredeti egységét hirdeti és a falut, mint egységes tábort állítja szembe az urakkal. Kodolányi nem méltó nagy elődeihez, akik a néphez mentek, ha nem akarja ezt belátni, ha kulákot, szegény parasztot és közép réteget egy cseberbe vet, ha a falu ősi tisztaságát, magyarságát, nagyságát hirdeti az urral, svábbal, várossal szemben.

A magyar irástudók, az „új szellemi front" hivatalos protektorátus

alatt nagyranőtt hirdetői, akik elvesztették hitüket a munkásság és faluszegénység teremtőképességében — az „intelligencia" vezető szerepét vallják a magyarság „népi" tömegei élén: a nagybirtok és kartelltőke, a bankok és bürokrácia magyarságtól idegen képviselői ellen. Ettől az ideológiától van áthatva Kodolányi könyve is, sőt egyenesen irodalmi prototipusa ennek az ideológiának. Ez az intelligencia azonban a gyakorlatban az állam, a nagytőke, a bankok emlőin él. Kodolányi pl. a Magyarország cimű lap szerkesztője, amely a legnagyobb tőkeerejű sajtóvállalat, az Athenaeum lapja. A falun az uri osztállyal és végrehajtó szerveivel kutya-macska barátságban élő módos gazda, a kulák az úr. A falu és intelligencia szövetsége: a falu kapitalistája és a nagytőke kiszolgálójának szövetsége a tőkésuralom erősitésére, a faluszegénység becsapására. A kulák, a fasizmus falusi támasza és az intelligencia: a tőke intellektuális támasza így találják meg egymást a „népies politika" malaclopó köpenye alatt.

Az intelligenciának a magyarság sorsának alakulására nézve oly fontos rétege azonban nincs arra itélve hogy feltétlenül a legfasisztább uralom támasza legyen. Ellenkezőleg az intelligenciának a leg- és legfontosabb szerepe lehet a magyarság radikális megmentésében, ha valóban szakitani tud az Athenaeummal és a hivatalos protektorátussal az egyik oldalon, s a falura ránehezedő nagybirtokos-bank és kulák szövetséggel a másik oldalon. Ha az ipari munkásság leghaladottabb rétegeivel szövetségben a szegény falusi nép szabadságáért és földhöz való jogáért küzd; a legszélesebb munkás és parasztdemokráciáért, munkáért, földért, kenyérért, szabadságért. Ehhez azonban az intelligencia részéről valóban új frontra van szükség Magyarországon.

(Budapest) *Horváth János*

VIZKERESZTTŐL SZILVESZTERIG. A magyar irodalomnak az utolsó évben kétségtelenül egyik legérdekesebb jelensége *Darvas József* fiatal parasztelbeszélő feltűnése. Bár első könyvei nem a regényirás technikai hiánytalanságát mutató remekek, mégis a magyar polgári kritika egyöntetűen állt meg a fiatal iró előtt. Móricz Zsigmond, Zilahy Lajos, Kárpáti Aurél, Schöpflin Aladár, Benedek Marcell egyforma elragadtatással fogadták első könyvét és különbség nélkül úgy mutattak rá, mint a fiatal magyar irodalom legnagyobb reménységére. Ezek a megállapitások, mint a polgári kritika megállapitásai, általában elméletiek és gyakorlati következtetés levonására nem kötelezőek. A nagy igéretű fiatal magyar iró megmaradt a pesti padlásszobában és mindössze annyit profitált felfedeztetéséből, hogy felfedezői az ujságárulás lehetőségéhez segitették.

A 22 éves állásnélküli néptanitó *Fekete Kenyér* cimű első regénye mindenekelőtt a magyar parasztság alsó rétegének valóságos ábrázolásával hozott sikert. Darvas zsellérjei, tanyai cselédjei és a faluvégek sárbafulladt világa másképp szólaltak itt meg, mint Móricz Zsigmond kulák parasztjai. A paraszt sors Darvasnál nem nő fel a *Sárarany* szimbólikus őserő eltulzásáig, hanem megmarad fekete, kiutat kereső társadalmi helyzetnek, amely felett kakastoll lobog. Ebből a népnyelvén beszélő regényből tisztán és érthetően kivehető, hogy nem „irodalomért" iródott, hanem azért, hogy a szerző felhivja a figyelmet két és fél millió tanyai cseléd helyzetére és tiltakozzék az ellen a berendezkedés ellen, amely ennek a két és fél milliónak a helyzetén épp úgy nem képes és nem hajlandó változtatni, mint a többi hasonsorsú milliókén.

Darvas második regénye a *Vizkereszttől Szilveszterig*, amelyre felfedeztetése ellenére sem kapott rendes kiadót, beigazolt minden

ez alulról jött tehetséghez füződő várakozást. Emberábrázolása elmélyült, történetszövése biztosabbá vált, valószínűsége még elhitetőbb lett. Ami történik, minden epizód és a megirt béres élet egy éve mindenben a társadalmilag legjellemzőbbet mutatja egy osztályról. Tanyai életélményei osztálytudatán keresztül jutnak az irodalmi megrögzitéshez, amely számára a valóság maradéknélküli ábrázolásával azonos.

Egy béreslegény Vizkeresztkor elszegődik szolgálni a gazdag tanyás gazdához. A tanyán mindenért ő viseli a felelősséget. Törvényszerűen találkozik az istálló nyoszolyáján a ház szolgáló leányával. A gazda felesége, a gusztusos asszony az elérhetetlen tulsó osztálypart távolságában marad. A tanya szomszédot kap, tanyást, aki a gazdától lopott kocsit, vetőmagot, szerszámot kap és a föld müveléséért hozamának egyharmadát. Itt is, ott is gyermek születik; ott a tizedik itt az első és ez ellen nem lehet tenni, a húsz éves béreslegény hiába tapossa talpával a szolgáló hasát, a gyermek nem megy el. Mit tehet? Feleségül veszi. A sors kétszeresen megnehezedik. Felvillan a falusi tanító képe: nyomor. A népoktatás oltárára lerakott ajándékok megjavitják a bizonyitványokat. A szegények fiai buták, mert nincs kolbászuk, amit küldjenek, a gazdagokéi okosak. Egy béres fellázad, gazdáját megveri, azután elbujdosik, mint a régi rablók. A többi béres csodálja. Ez hőstett volt és csendőrök üldözik. A pap a szegény érdekében szól, de amikor papválasztásra kerül sor, meglátogatja a gazdákat és megnyugtatja őket, hogy beszédeit nem úgy kell venni, ahogyan mondotta őket. Egy szomszédtanyán megszállott lelkű tanyás prófétál, előbb a földi berendezkedés tökéletlenségéről, majd pedig amikor megfenyegetik az égiekhez menekül. A gazdáknak mindent szabad. Egy lakodalomban éjfél felé részegen sorra leteperik az odagyűlt csalódeket. A papból, a prófétából kiábrándult béreslegény fellázad és ökölle! áll neki a részeg gazdának, aki terhes feleségére vetette ki gusztusát...

A béres felismeri fokról-fokra, bőrén és a tanyai sötét világ ezer jelenségén tapasztalja, hogy itt csak a változtatás segít. Süle bácsi a szomszéd tanyán gyermekeivel és feleségével huzatja ló hiányában az ekét. Gyujtogató őrültté válik a nyomorban. A gazda féktelen, urat nem ösmerő diktátor. A nép maszlagolóját a profétát, örültként bekisérik, de aztán szabadon engedik, had' boldogitsa a népet. A demagóg pap megalkuszik. Mit lehet itt csinálni? Eljött a Szilveszter. A béres újszülött gyermekével, mint a többi ezer tanya hősei, cókmókját nyakába fogva hazaindul. Az utakon találkoznak. Ezeket kell megmozgatni. Az utolsó oldalon a béres találkozik a tanitóval és a viszonyok felösmerőjeként kijelenti: igenis meg kell változtatni a világot! Kikkel? Ezekkel a béresekkel? így csufolódik a tanitó. Igen ezekkel, meg akik nem tudnak így tovább élni. Még egy csufolódó mondat száll a béres után, de az nem törődik vele, kezeit lóbálva, fütyörészve megy a sorba. Már tudja, hogy nem a tanitónak van igaza.

Darvas maga azt mondja könyvéről, hogy az nem több, jól sikerült környezetrajznál: az emberi tragédiák és mozgó tömegek monumentális akarása még e mögött van. S a regény utószava szerint a Vizkereszttől Szilveszterig egy regénytrilógia első része csak.

Érett mű Darvas második könyve, helye ott van Scharrer és Oskar Maria Graf valóságmutató parasztregényei mellett és ha irodalmi eszközeiben még nem is, de tárgyában és hőse utjában, valóságában jóval túl van a Móricz Zsigmond-féle parasztirodalmon s túl egy lépéssel *Szilágyi András* Uj Pásztorán. Darvas túl a költőiségen a félreérthetetlen osztálytapasztalat irója, akinél a sajátját képező alföldi parasztnyelv, az egyszerű mondatfűzés minden kitűnősége ellenére is csak az ábrázolás eszköze.

Méliusz N. József

A „HARMADIK NEMZEDÉK" KÖLTŐI. Korunk cimet viseli — a „távollevők" javait fesztelenül kisajátitó élelmességgel — az a lirai antológia, mely a Független Szemle kiadásában jelent meg Budapesten s a 20. századi magyar líra harmadik, a forradalom utáni második nemzedékéből, a mai legfiatalabbak közül sorakoztat fel 12 költőt. Néhányukat az utóbbi évek szociális irányulású lírájából, illetve a negyedik rendi irodalom fiatal élcsapatából ismeri az olvasó (Forgács Antal, Radnóti Miklós, Zelk Zoltán, Vas István); mások nemrég tűntek fel a legfiatalabb értelmiségi nemzedék köréből „lázadó" hajlamok nélkül (Habán Mihály, Hajnal Anna, Jékely Zoltán, Rónai Mihály András, Toldalaghy Pál, Weöres Sándor) s végül itt van köztük a pesti aszfalton kallódó senkijószága: Sértő Kálmán is. Nem a közös világnézet, sem valamely közös program sürgős vállalása tüzelte egybe e tizenkét költőt — nyilván nem is ők határozták el az együttes megjelenést —, hanem az összeállitók (Dénes Béla és Radnóti Miklós) szeszélye, mely a 22 és 30 év közt járó nemrég feltűnt költők névsorán végigfutott. De hát ez a szeszély csak látszólagos. A hivatásos kiadó s a kontrázó költő azok közül toborozta az apostolszámú kis csapatot, akiket az uralkodó irodalmi kegy mostanában kitüntet. „Korunk"-at valóban időszerűen és szociális átértéssel példázó költők kiválogatásának igyekezete — az uralkodó értékeléssel szembeszálva — alig fűthette a válogatókat. Éppen ezért a máshonnan leakasztott cégér nagyon is görbén ül az ajtó fölött. És hogy is ne ülne görbén, amikor a válogatók haladottabbnak, különbnek találják Toldalaghy Pált, mint pl. Vajkay Lajost, Jékely Zoltánt, mint pl. Gereblyés Lászlót, vagy Morvay Gyulát (ha ugyan ismerik). — Fejtő Ferenc vállalkozott magyarázó előszót irni a kötethez és tisztázni a „harmadik nemzedék" közös vonásait, valamiféle egyesítő s a kiválogatottak alapján általánosító képletben. A nagymérvű szubjektivizálódás és feltűnő lankadtság különösen a nemrég még lázadóknál — nem kerüli el figyelmét: készséges lojalitással siet a kátyuba jutott dalosok segitségére s a politikai ember s a társadalmi küzdelem fegyelmes „hasrafeküdj és felugorj"-követelésével szemben a lírai bensőség, a „gyöngédség és ellágyulás" védelmére kel. Egyszerüsitő módszerrel eldurvitja a harcos baloldal érveit, hogy ellenérveinek „megértő finomsága" annál inkább érvényesülhessen. Vagyis nem a leghaladottabb szociális kritika érveivel vitázik, hanem a maga ellenérvei számára képzeletből s már eleve visszaverhetően elkészitett érvekkel, amiket „kis okos" módjára vissza is ver. Az oltalmat áhitó lélekemberek együttérzésével irja: „Senkisem törődik érzelmeinkkel, az a fontos, hogy hová csatlakozunk. S a fiatalság önállótlan és fáradt. A háborús gyermekkor megviselte, nincs tartaléka a forradalmisághoz erőben és idegekben". Érdekes, hogy mindez most derült ki s főként azokról, akik még nem is oly régen vérmes kedvvel ostromolták valahol a tömegek oldalán a jövőt, ma pedig ott szerénykednek a „polgári létforma immár szűk lehetőségei közt" mozgó kartársaik mellett... „Kedvezőtlen korban s kedvezőtlen adottságokkal folytatják mesterségüket" — irja Fejtő. Ez igaz. De nézzünk csak határozottabban szembe ezekkel a „kedvezőtlen adottságokkal". Nem szándékunk az általános társadalmi helyzetből sommás egyénlélektani következtetéseket levonni, de tagadhatatlan, hogy a megjuhászodott költők versein a német szocializmus veresége s az európai fasizmus megerősödése nyomán elterjedt hangulat érzik. Persze nem közvetlenül, hanem a lírai érzékenység finom párlatain keresztül. Ez a lírai érzékenység szüli a lelki „likvidálás"-nak azokat az ellágyulóan fájdalmas kifejezéseit, amikkel Forgács verseiben találkozunk. Nem állítjuk azt, hogy F.-ot közvetlenül az akut ellenforradalmi korszak tényei és hangulata ihletik, — ha közvetlenül ihletnék, másról beszélne —, hanem hogy ez a hangulat ott bujkál még a legfinomabb szublimálásokban is. F. nagyon jól tudja, mit beszélünk... Mindenesetre emlékeztetjük F.-ot nemrégi harcias kritikai fegyvercsörgetésére a

Korunk hasábjain, mikor az európai s a magyarországi haladás biztatóbb volt. Persze a költő „nem jellem, hanem lélek", amint Fejtő írja s Forgácsban úgylátszik túlteng az utóbbi, mert lázadó hevülete hamar elszállt s az érzékenység valamelyik zugából előkerült a csöndes mélabú. A vesztett „csata után" nem a levert harcos keserűsége, a visszafojtott lázongás tolul ajkára, hanem a rezignáció. Nem a „vesztett" ügyért való bánkódás, hanem a kiábrándulás. Az „ügy" nem eresztett oly mély gyökeret lelkében. Nem az ügy veresége fáj, hanem a saját csalódása... F. talentuma, formai tudása különös, mint valaha, versei azonban azt a reménytelen és sivár lemondást lehelik, aminek a rokonszenvező értelmiség egy része a szocializmus mostoha napjaiban oly könnyen átadja magát. — Radnótit is bántja a „magos egyedülség" s a „borostás magány". Róla is kiderül, hogy óvatos duhaj; csak dinamikusabb s életvidámabb természet, semhogy elázzon a már-már divatos hangulatban. Mindenesetre sok nála az idill, a miniatür, ami önmagában véve kedves, de jellemző, hogy ki, mikor, miről ír s mikor hogyan válogatja magát. R. versei kissé keresetten eredetiek, képgazdagok; valami friss barokhajlam nyilatkozik meg bennük, ami néha modorosan hat, de mozgalmas. Lázadó képzelete — mint régen is, de most kizáróan — bájos, ártatlan természeti transzfigurációkba rejtőzik: „Híven tüntet két pipacs...' „az ég szuronyos szellővel üzen..." „csak hajlik a virág s könnyedén aligha hagyhatja el piros hitét." Montenegrói elégiája megkapó, komoly rajza egy parasztcsaládnak; a Kortárs utlevelére c. versben felvillan a forrongó kedv s egyéni érvekkel biztatja magát. — Kis Ferencet, a munkásköltőt — az egyetlen ilyen a kötetben, — érzésünk szerint nem reprezentálja a válogatás. Amennyire látható elmélyült és komoly költő, hangja inkább fájdalmas, mint kitörő; kemény sorsról és tisztuló emberségről beszél; formáját most gyurja, képei eredetiek. Látomás c. verse a kötet kevés kor-látomása közt feltünik. A Siratásban a hangulat komolysága s a képek ragadnak meg. Csendes diadallal s. verse tömör, realista és felülkerekedőn emlékező önvallomás, míg az Árvák szép szegény-idillje és prozódiája itt-ott illyési hatású. — Vas István, a „reform-szocialista" klasszicizáló formában, felvett hangon beszél magas idilljeiről s valami arisztokratikus együttérzés megértő odahajlásával a „rongyos lázadozók"-ról. „Hát ki lenne velük, ha nem mi a költők?" — kérdi tünődve. A szociális küzdelem képei ugyan sűrűn villannak fel verseiben, a „rend"-ről is merész kijelentéseket ejt és kedvet érez „a vesztett ügyért verssel is kiállni", — költő-attitüdje azonban kissé tolakodó. Vas nem tud költő-póz és poétaszólamok nélkül, egyszerűen azonosulni szociális tárgyával, s formájának klasszicizáló finomkodásai csak fokozzák az idegenséget. — Zelk Zoltán költészete a magányos intellektuális proletár lirája. A sivár táj s a hónapos szoba keserűsége és mélabúja száll soraiban. Z. soha sem volt harcos természet, inkább a gyakorló szegénység költője; Éjszaka c. versében azonban a zugfói villákat őrző háziebek démoni csaholása meglobogtatja elfojtott lázongás-vágyát...

Ehhez az öt költőhöz fűz inkább világnézeti érdeklődésünk s annál keserűbb, hogy némelyiknek „korunk"-hoz való viszonya, kortársi magatartása (amire pedig az antológia címe hivalkodva utal) — oly bizonytalan. Inkább a sokféle visszavonulást látni nálunk, mint az egyöntetű kiállást. Az előző nemzedék hasonló beállitottágú költői, Illyés és különösen József Attila közösségi mondanivalóival és világnézeti határozottságával — nemritkán saját magukkal — szemben visszaesést mutatnak és semmikép sem példázzák Fejtő meghatározását, hogy a „lirikus lénye a tovább és tovább..." Ellenben igen jó védekezés számukra Fejtőnek az a kissé önkényes megállapitása, hogy „ . . . a költő csak azért rosszabb katona a többinél, azért hasznavehetetlenebb, mert tudatosabban és kifejezettebben inkább ember." Ami nem egyéb

a megmerevitett fogalmakkal való logikai játéknál: kiélezett szembeállítása a szociális harcosnak, mint lélekszegény „katoná"-nak (?!) a költővel, mint „inkább ember"-rel...

Az antológia többi szereplője nagyjából valóban a „polgári létforma" és érzésvilág „immár szük" keretei közt mozog. Kivétel Sértő, aki csupa ki nem robbant energia; róla azonban a kimondottan rossz válogatás nem ad új képet. Hajnal Anna a szerelem s halál változatain csügg. Rónai Mihály András intellektuális alkatú városi költő; némi kortársi lelkiismerettel. Toldalaghy rutinos és semmitmondó. Weöres tehetséges, bizarrkodó, koravén raffinált. — A kötet mérlegét ez utóbbiak még inkább negatív irányba billentik.

Korvin Sándor

BRÓDY SÁNDOR, VAGY KALAND A REALIZMUSSAL. A magyar irodalom realista törekvéseivel korántsem oly' egyszerű az eset. A realizmus többször jelent meg a magyar irodalomban. Ez a realizmus szólal meg — hogy régebbi jelentkezését ne is említsük — Petőfivel. A realizmus módszerének vonalán indul a magyar (népi) klasszicizmus egész arcvonala s amikor ez megmerevedik a realista réseken próbálják meghaladni a mult századvég haladó tendenciái. Ebben a szakaszban a realizmusnak naturalizmus, verizmus, stb. a neve. Ebbe az áradásba tartozik Bródy s ebből az áradásból indul egyidejűleg s később, a század elején már egy egész csapat. Legellentétesebb és legjellegzetesebb képviselői még ma is élnek, (Molnár—Móricz) ha életszemléletüket és stílusukat illetőleg már nem is ott tartanak, ahol indultak. Ez a magyar realizmus u. i. (az egy Petőfit kivéve) minden vele indulót cserben hagy, elváltozik, a realizmus iszákjában lappangó romantika elöli, deformálja, az ellenkezőjébe csapja át. Megfelel ez a vonás a magyar realizmus ama mozgásának, mely oly' tipikus a magyar rendi-polgári-zsirosparaszti származásu irók pályájára: a frondőrségtől a leszerelésig, a kiállástól az elhalkulásig. Ismételjük: az egy Petőfit kivéve, aki viszont nem is abból az osztályképletből vetődött ki, mint a többi s már kiállása is nem a frondőré, hanem a forradalmáré. Azért amilyen mélyről s amilyen szélességben realista Petőfi oly' végérvényességgel is határozza meg irói módszerét a realizmus. Szemben a többiekkel, akiknél csak a középhelyezésű osztályok keretén belül érvényesül a realista alkotómódszer alapelve: az igazmondás (a legszélesebb vonatkozásokat felölelő igazmondást értjük itt). Általános tünet ez a középhelyezésü osztályok iróinál s egybe esik a szobanforgó osztályok életmozgásának gyürűzésével. A történelem haladásában az osztályharc arcvonala olykor igen széles. Igen sokszor ugyanazon osztályon belül folyik a harc. Ugyanaz az osztály bizonyos időkben — látszólag — maga ellen is támad. Az osztály homályban lévő csoportjai verekednek itt az élrekerülésért. Különösen olyan történelmekben látható ez világosan, ahol a középhelyezésű osztályok keverednek a valamivel magasabb és valamivel alacsonyabb szintü osztályok indigéna (asszimilálns) rétegeivel és képviselőivel. A valóban csak az osztályfront kiszélesítéséért folyó harc e pillanatában az élen haladó osztály peremén az új elemek látszólag az osztály törekvésein túlmutató követelésekkel jelennek meg, szinte forradalmi zajban. Ilyenkor válik a polgárságon belül aktuálissá mindig az irodalomban a realizmus s tart ki vagy oldódik fel gyakorlói részéről, aszerint, hogy milyen szélességben és mélységben hatotta át őket a megujitásra, a változtatásra törő akarat. E folyamat elakadása bármilyen szövevényesen dialektikus, irodalmunkban majd minden esetben sematikusan kinyomozható. Nagyon világosan illusztrálja pl. Bródy Sándor esete. Hatvany Lajos, aki a budapesti Athenaeumnál kiadta most Bródy Sándor L e g s z e b b i r á s a i címen Bródy töméntelen irásainak valóban jól összeválogatott negyven darabját, e gyüjte-

ményhez csatolta Bródy Sándor két jegyzetét. Ez a két jegyzet végleges kulcsát és magyarázatát adja, hogy a realizmus kisérlete miért bukott el Bródy esetében. A két irásnak azért perdöntő a sulya e kérdésben, mert az iró saját itélőszéke előtt történik a felszámolás a realizmussal. S még valamiért. Ez a két irás egyszersmind megmagyarázza Bródy irói pályáját; kiderül, hogy miért emelkedik ez a pálya s miért törik le illetve vesz ujabb lendületet, hogy azután a realizmus ujból vállalt módszere önönmagát tagadja meg s enyésszen el egy hozzá képest negativ értékü módszerrel szemben. Az egyik, a Vallomás című (az 1900-ban kelt utolsó Fehér Könyv zárószava) már egy irói remek s kortársakat kigyujtó Fehér Könyv után a következőket irja: „Fázva és megalázva látom, hogy abból, amit terveztem — sőt igértem — alig változtam be valamit... Több-kevesebb inspirációval, több-kevesebb szerencsével alkotott irodalmi munkák gyüjteménye ez a Fehér Könyv és nem az a bátor új szó, amivel televoltam, amikor belekezdtem. Ha itt-ott beléje tudtam lopni abból a becsületességből, amelynek kerestem és kértem a mártirságát — elvben. Igy történt aztán, hogy némely dolgokról és személyekről szóló igazságok diluálva, bemézezve és elviccelve hatásukban sem erősek, sem hasznosak nem voltak. Megpiszkálni, valamit kellemetlenkedni, az semmi. Az ember vagy nekiveti a mellét a dolgok piszkos hullámainak, vagy megy az iszapos moslék meleg árjával. De félig ezt cselekedni, félig amazt: szomorú kapkodás. És én... főleg ezt cselekedtem." Milyen magyarázatot ad? Miért történt ez? „Féltem, hogy magam maradok. Láttam, hogy néhány lépés előre és hátra kerülök, a társadalmon kivüli állapotba, ahol a szegénység vár, a lenézés vár és a testi nyomoruság.... Igy történt, hogy közállapotainkról és közszemélyeinkről e könyvek révén az olvasó nem tudott meg semmit, ami lényeges. Az urhatnám és elpuhult belletrista győzött az elszánt és elkeseredett cilinderes Tiborc felett.... Érdemes volna ujra irni mind a tizenkét kötetet, de csak a **kihagyásokat**... A modell ott állott előttem, nekem csak bátran, keményen, szorgalmasan le kellett volna rajzolnom és én édeskés pasztelleket csináltam.... Még a regényemet is csak félig mertem megirni becsületesen, a másik felére nézve pedig kiegyeztem a gyengébb közizléssel." Világos és tiszta beszéd. A polgári realizmus törekvéseiben mindig „az urhatnám és elpuhult belletrista" győz „az elszánt és elkeseredett cilinderes Tiborc felett." Ezek a terminusok véglegesek. Persze Bródy, már publicisztikailag sem nyugszik meg az álarc öntető felhajitásával. Már a kerekdedség kedvéért is fogadkozik, s a nagy iró ismét megtalálja a nagy szavakat: „Lehet — mondja — hogy másnak vackoltam. Majd jön utánam más, erősebb, épebb ember. Aztán, ami nincs megirva az el van téve, én nem tettem még pontot a munkaerőm után, sőt már: már kedvem.... volna ujra, de egészen ujra kezdeni az egészet". S tényleg az „erősebb, épebb ember" nagy vágya nem hagyja nyugton. Előbb ugyan még pontot próbál tenni minden után. Öngyilkosságot kisérel meg. De felgyógyul és ujrakezdi. A Jövendő programcikkében ismét nekirugaszkodik. „Ezek a lapok az igazságra törekszenek.... — irja. — ...A világ és ez a mi országunk is benne van a forradalomban... A jövendőért iródnak e lapok.... Egy célt szolgálnak, azt, hogy igy, a mai módon élve: ez a mi szép országunk csak némely részt halad előre, másrészt meg a veszedelem felé... Nem fogunk tehát a korszaknak hizelgő szórakoztató és kedves szépirodalmat csinálni. Keményv, sokszor nyers, nem egyszer nyugtalanitó szavak következnek itt... Nem vagyunk elragadtatva közállapotainktól. Elégedetlenek vagyunk politikai, irodalmi, művészeti és legfőképpen társadalmi viszonyainkkal." S mi történik ujból, — amit a Vallomások sorai már egyszer bevallottak. Miért? Bródy „élni" akart. Élni ez állapot minden szélességében és turbulenciájával. A magyar irodalom első igazán városi polgára, akit az alapitó, gründoló, káposztáskertekből kinőtt sváb-zsidó hajszában magyar Budapestté dagadó Budapest frondőr polgá-

rainak egyként forradalmi és kispolgári heve magával ragadott csak próbálkozik a „polgári igazmondáson" túllépni. Ez az igazmondás csak addig ér, amig a maga helyét kiverekedte a napon. Nekivetette magát, de aztán elakadt. A tigris kóvályog így a veszedelmesebb vad körül, mig aztán megelégszik a kisebb vadakkal. Viszont, ismerjük el, ennek az igazmondásnak helyenként — ez a gyüjtemény bizonyitja — még mindig több a mélye és a sodra, mint a mai magyar polgári igazmondásoké. Ezek közt még mindig gőzölögnek olyan darabok, amelyek a realizmus programját adó Bródy forró hevületéből születtek. Itt vannak darabok, amelyek mélyről törő elégedetlenség fölött nyernek művészi formát s amelyekből úgy csap ki a mai magyar polgári irodalomból már rég kiveszett társadalmi- és erkölcsbirálat és változtatásra törő akarat, mint az összeomló falakból a moraj. Halálos veszedelmek és halálos szövődmények képei imbolyognak fel itt-ott a korabeli életből. A századforduló körüli Magyarország, a „kik és mik vagyunk", a hol állunk és mérre megyünk" Magyarországa. Persze csak itt-ott, egy villanásban, a tömegében „bemézezve és elviccelve" jelenik meg az élet. Viszont ezt a két terminust, bemézezve és elviccelve, ő maga mondta ki magáról. Ha ez nem is menti fel — a számvetésbe kerül a pálcatöréskor. Viszont a tudatosság kalandra utal, s nemvállalásra. Tényleg: Bródy egész pályája kaland: a realizmus alkotómódszere körül. S hogy e kalandból nem lett egyéb kalandnál, Bródy becsületére szolgáljon: ő adta meg a magyarázatát. A realizmus az „épebb, erősebb ember" alkotómódszere.

Gaál Gábor

ERDÉLYI CSILLAGOK. (Arcok Erdély szellemi multjából.) Az *Erdélyi Szépmives Céh* a Helikon összejövetelek 10. évfordulója alkalmából tizenöt erdélyi író, tudós és kulturpolitikus életrajzát iratta meg. A kötet elé irt előszóban Bánffy Miklós (sorait Kemény Jánosnak ajánlva) büszkén tekint vissza a Helikon multjára és „a szabad irói munkaközösség" közel száz kötetes munkateljesitményére, majd a Helikon írói közt „változatlan élő és uralkodó" szellemről azt állítja, hogy az „Erdély ősi szelleme a mai időkhöz idomulva, mely egykor az egész világon elsőnek hirdette a vallásszabadságot. Azt kutatja, ami összetart, nem ami széjjel választ. Egyetlen szempontot ismer csupán, a művészet önzetlen szolgálatát. Ez a szellem faji vagy világnézeti különbségek fölött átnyulva egybefogott mindenkit, aki nála az első Helikonkor összegyült. És e szellem ma is fennáll közöttünk." — Bánffy megállapításait azután a kötet minden tanulmánya igazolni próbálja. Mindegyik a mai és a régi erdélyi irodalom jogfolytonosságát és azonosságát igyekszik kimutatni. S tényleg: ha e tanulmányokat tájékozatlanul forgatjuk, kiderül, hogy Erdély nemcsak ma, de a multban is a minta ország, a keleti Svájc, a vallásszabadság hazája, ahol állandó a béke és a megértés, ahol a fajták, vallások és társadalmi osztályok nem azt keresték „ami széjjelválaszt", hanem „ami összetart". Ime, ezek az „erdélyi csillagok" is, akik felettünk az örök emberi elérhetetlen csillagtávolában ragyognak, ezt bizonyitják. A már kissé kritikusabb olvasó viszont azt várja, hogy a bemutatott csillagok (Dávid Ferencz, Pázmány Péter, Apor Péter, Mikes Kelemen, Petelei István, Gyulai Pál, a két Bolyai, a Kolozsvári Testvérek, Misztótfalusi Kiss Miklós, Mikó Imre, stb.) „szellemarcán" át bepillantást nyer a multba, megismeri a fajok, osztályok és nemzetek sajátos „erdélyi sorsa" mögött az elmult magyar társadalom valódi képét. Sajnos, ezzel már nem szolgál. A jubileumi könyv minden tudományos igénye ellenére gyorsan összehordott, tudománytalan: a mai transylvanizmus reménytelen önigazolási kisérlete a multban.

Erdély gazdasági, politikai és szellemi multjának feldolgozását ma nemcsak Erdélyben, de Magyarországon is mindenki várja, mert a libera-

lizmus mindent egységesítő tudományos világában sok olyan nagy kérdés maradt homályban, aminek megvilágitása pedig elsőrendű tudományos feladat. Megfosztani a történet és irodalomtudományt a liberális romantika káros befolyásától és felfedni a szó és adathalmaz alá folytott történelmi mult egész valóságszövevényét olyan feladat, ami sohasem késő. A munka terve így önként kinálkozott az „erdélyi csillagok" szerkesztőjének: tárgyi tudást közvetiteni az erdélyi multat egyáltalán nem ismerő olvasónak s e tárgyi tudás vázlata mögött bemutatni ellenmondásaiban, küzdelmeiben és szintézis vágyában az egykori erdélyi irókat. Ehelyett azonban csupán problématikus sikerültségű esszéket kap az olvasó, amelyekből nemcsak a tárgy komoly ismerete, de legtöbbször a valódi esszé feltétele, a művészi látás is hiányzik. A legkirivóbb azonban a minden fejezetben erőszakolt és így tudománytalan lirai transylvanizmus, amely mindenütt önmagát magyarázza és találja fel. Igy azután ezek az „erdélyi csillagok" teljesen a mai Helikon iróinak élet és irodalom szemlélete szerint szabódnak ki, a társadalomtalanított valósághijas környezetből. *Kós Károly* például Márton és György cluji eredetű magyar szobrászok magyar voltát még mindig „feltevésekkel" igazolja, mert e két szobrász főművében „az egyháznak egy szentjét a maguk korának és a maguk nemzetének lovagi ruházatában és viseletében az egykori magyar lovaskatona lószerszámaiban, nyeregformájával és lehető realisztikus ábrázolásában" adja. A két testvér élete szerinte „a legcsudálatosabb magyar mese". — Dávid Ferencet *Balázs Ferenc* heroizálja. „Tegnap még felekezeti hős, ma emberi nagyság", — mondja róla, de hogy miért, ezt nem teszi se érthetővé se valószínűvé. — *Reischel Arthur* Pázmány erdélyiségét és egyetemes magyar voltát vigaszként állítja szembe a 17. század „sötét" és „sivár" világával. Pázmány az „égbe meredő komor fenyő" a 17. század peremén — mondja — aki „a korviszonyok folytogató öleléséből, a rátapadó hinár és folyondár közül is kitépte magát nagy merészen és az örök valóságba furta a fejét." Pázmány olyan érték még ma is Reischel szerint, akihez „mint kimeríthetetlen bővizű forráshoz" fordulhatunk. Ezekután le is vonja következtetését: „Mienk ez a fenyő. Mienk Erdélyieké!" — kiáltja. Hát a magyarországiaké nem? És ha igen: miféle kategória ez? Irodalmi, magánjogi? Az erdélyiesítés e mániája minden dolgozat főtétele. Valamennyinek ez a főérve, víziója, találmánya, ötlete. — *Ligeti Ernő* azzal visz változatot e taposó malomba, hogy hősét, Misztótfalusi Kiss Miklóst és kortársát, Bethlen Miklóst újabb változattal e mánia tételén „örök erdélyinek" nevezi. — *Molter Károly* Aporról értekezik. A tárgy tényleges tartalma nála is elvész, holott itt önként kinálkozik két kor, két társadalom összeütközése. Ehelyett ilyen maximákat közöl: „a mult tisztelete akkor Istentisztelet, ha lélek szerint történik." Természetesen kérdéseit ő sem a tárgyában látja, hanem kivülről teszi fel. S ezek a kérdések olyan természetüek pl., hogy miért kell megőriznünk Apor emlékét. Igy válaszol, hogy: „időnként, aki megkivánja ihatik e kehelyből: jellemerőt, és néptartó művészet nemes borát." A jellemerő és néptartó művészet borát. (Na jó: ihat jellemerőt, ezt a képet elfogadjuk (nehezen!) De mi az, hogy néptartó) (ad normam: esernyőtartó, vagy hogy értsük?) De miért folytassuk tovább? Az „erdélyi csillagok" arca a semmitmondó, vagy erőszakolt jelzők mögül nem utal az egykori valóságra. Ezért a könyv jellegzetes terméke annak a valósághijas romantikus élet- és irodalom-szemléletnek, mely még a multban is fél a valóság igazi mivoltáról, osztályokról, társadalmi ellentétekről tudomást venni, pedig ezt ma már a „modern" magyar történettudomány (Szekfű, stb.) is tudomásul veszi. Már pedig ha így néznők a multat, kiderülne, hogy az egykori Erdély korántsem a val-

lásszabadság, a megértés és az emberiesség jegyében történő „kiegyenlitődés", hanem az ellentétek, a faji, osztályi és vallási harcok tipikus földje: Dózsa György, Dávid Ferenc, Horia és Closca hazája. Az Apácaiak, Mikók, Misztótfalusiak példája éppen azt mutatja, hogy a „szellem" igazi emberei Erdély földjén mindig koruk frondőrjei, kivetettjei, sőt sokszor martirjai, mert napjaik uralkodó felfogásával elhatározóan szembeszálltak. Az a bizonyos „örök erdélyi sors" korántsem a „végzet" vagy „elrendelés" szeszélyes visszatérése, hanem a vezető osztályok mindegyre visszatérő elnyomó akarata és ereje, mely a „szellem" legjobbjainak szegte szárnyát, mindig azért, hogy az önmaga életét meghosszabbitsa. Az „erdélyi csillagok" mellett az idők valóságos eseményeinek igazi képét az erdélyi „pórok" történetének megirása adná. Az „erdélyi csillagokat" kiemelő módszer által azonban ez az utóbbi meg sem közelíthető. Mindaddig, amig a történet- és irodalom-tudományt nem a valóság szemlélet vezeti, a multnak csak ilyen „csillagai" lesznek, amelyek a történeti megismerést inkább elhomályosítják, mint átvilágítják. *Dezséri György*

EGY FIATAL RAJZOLÓ ÉS A SZEGÉNYEK. A napokban jelentette meg fametszetei gyűjteményét *Gy. Szabó Béla*, a fiatal grafikus *Liber Miserorum* (Nyomorultak könyve) cimmel — mintegy a paradoxon kedvéért — hófehér merített papiron, amateur kiállitásban, latin cimmel és alcimekkel. A könyv belső cimlapján, mint valami régi krónikán ez olvasható: Liber Miserorum. 50 imagines. Xilographi Belae Gy. Szabo. Claudiopoli, 1935, — beljebb: Joanni Kemény; majd az alcimek: Introductio, Gaudium, Labor, Quies, Tristitia, Finis. (Magyarul: Ny. K. 50 rajz. Gy. Sz. B. fametszetei. Cluj, 1935. Kemény Jánosnak. — Bevezető, Örömök, Munka, Pihenés, Szomorúság, Befejezés.) A könyv lapjain kisméretű fametszetek. Ráismerünk a Fellegvárra, a lépcsős sikátorokra, grottákra, noha ezek az ábrázolások korántsem érzékeltetik oly megragadóan a Fellegvár-környék jellegzetességét. A festő szeme csak külsőségeken akad meg, — viszont olyan szembeötlő jelenségnek, mint a fellegvári prostituáltak, keritőnők és vagányok serege, mely a sikátort benépesíti és elválaszthatatlan „couleur"-jétől, — nyoma sincs metszetein. (Ugylátszik, a művész csak a „tisztes nyomoruságot" veszi fel könyvébe.) No, de lássuk mi az, amit megmutat... A szegények örömei: macskával játszadozó kisgyermek; csavargó amint keblére öleli gyermekét (nagyon szután, elrajzolásokkal); levest kanalazó figurák, csavargó egy nővel az erdőn; csókolózó pár; kocsmai mulatozók, részegek... fukar konturokkal, semmitmondó előadásban, különösebb technikai készség nélkül, sőt gyakran kínos sutasággal, egyhangúan, ha nem egyenesen álmosan. Alakjai különben is valami kifejezéstelen sötétségben mozognak, ami a szöveg hijával tetézve gyakran juttatja eszünkbe gyermekkorunk kedves élcét a sötét pincében szenet lapátoló népekről. — A munka sorozatában szintén csupa szokvány. A 20. században élünk, a géptechnika, a nagyüzemek, a munkanélküliség korszakában s a művész még mindig csak egy bágyadt vasuti tájon munkábamenő(?) néhány alakot, (csak úgy oda vannak vetve ezek a nagyitóra szoruló figurák, háttal a szemlélőnek); háziteendőket végző, varrogató, mosogató, ruhát teregető asszonyi csoportot; szeméttelepen vájkáló alakokat, (elrajzolt figurával az előtérben); körhintát forgató munkátlanokat; rőzsét cipelő asszonyokat, (mozgalmas effektusaival a technikai szempontból sikerült metszetek közé tartozik), és más ilyesmit lát a munka világából. — A Pihenés sorozatbat, a 32. oldalon ritka idétlen testtartással a kapájára támaszkodó munkás bosszantóan figyelmeztet a rajztudás fogyatékosságára. A metszetek általában felületi hatásuak; plasztikai hitelük igen csekély. Ezen

kivül a mozgást sem tudják érzékeltetni (l. az uccai körfűrészesek favágó alakját). — A szomorúság sorozatban szekercét szorongató, munkára váró favágókkal találkozunk. Elvakult arcszőrzetű, szurtos, kisértetieskedő alakok. A művész romantikus hajlamának engedve általában hajszolja a szegénység „démonítását", ijesztően eltorzult arcokat látunk itt, mintha nem a nyomoruság, hanem a kárhozat ülne rajtuk. Partravetett vízihullát látunk még a sorozatban, (vázlatos és merev, mintha keményítőből, nem pedig a vízből került volna elő), s egy halottszállitást, éjféli hangulatvilágitással, zsanerszerűen...

Átfogóbb szemléletnek vagy értelmezésnek, általában kritikai látásnak nyoma sincs e könyvben. Nyomor-motivumok, nyomor-hangulatok érzelmes sorozatát tárja a szemlélő elé, de épp ezen lelkesül fel a széplelkű birálat: *„Valóságos szerelmese a szegényeknek...* — írja a rajzolóról *Dsida* Jenő a Keleti Ujságban. — Együtt örvend, együtt kesereg, lázad(?) és együtt zokog a külvárosok sártengerében fuldokló elnyomottakkal és éhezőkkel. *De mindig művész marad és soha, egyetlen képről sem zúg felénk a propaganda, az agitáció művészietlen kiabálása.* (D. J. kiemelései.) Hát persze... ha a fogalmakat vidékies elfogultsággal, álfölénnyel és — nem utolsó sorban — értesületlenséggel ellaposítjuk. Mert, ha a fogalmakat elfogulatlanul, szószerinti értelmükben vesszük, a „külvárosok sártengerében fuldokló elnyomottakkal és éhezőkkel" való együttérzés, együttkesergés és együttháborgás művészi terjesztése (propaganda), megrázó erővel (agitáció) igazán ráférne ezekre a metszetekre. Mert így csak a maguk gondolatszegénységét és rezignációját terjesztik (propaganda). Ez azonban nem csak erkölcsi minusz (nem moralizálunk!) — hanem művészi. Hiányzik e metszetekről az a művészi feszültség és eszmei telitettség, mely tárgyát értelemmel látja el, kritikát visz belé és távlatot, mint a szociális grafika mesterei: Daumier, Steinlen, Zille, Kollwitz, Masereel, Grosz, Dix és mások. Szabó B. metszetei igazán minden magasabb értelemben vett művészi és eszmei megerőltetés nélkül készültek. Azt a kört, amelybe az uralkodó felfogás vonja a szegények világát, — hüvelyknyire sem lépi át. Afféle „népbarát" művész ő, — erdélyi változatban. Léon *Gerbe* méltán írja a nép e művészbarátairól: „A nép a populisták számára nem cél, hanem eszköz; új jogcim a l'art pour l'art-ra. Egy évszázaddal ezelőtt, amikor a munkásság még nem ébredt osztályöntudatra, a népbarát művészet tisztázatlansága ellenére eléggé derekas szerepet játszott volna... Ma amikor a negyedik rend eljutott a művészethez és az irodalomhoz, nem elégedhetünk meg a reá hivatkozó pusztán külsőséges művekkel; semmi közünk a nyomor-pittoreszk és nyomor-romantika olcsó megnyilatkozásaihoz." (Cresson et la peinture prolétarienne. Paris. 1935.) — Nagyon természetes aztán, hogy Szabó B. szokványos, tárgya mélyére nem hatoló szemlélete és tárgyának még legmagátólértetődőbb vonatkozásait is elejtő ábrázolása a méla belenyugvás s a sorsos változatlanság banális metafizikáját sugallja a ráhangolt kritikának: „...sötétség, szomorúság, szegénység és halál, — irja Dsida J. ugyanott, — valahogy mégsem kétségbeejtő, mégsem vigasztalan ezeken a könyvlapokon. Művészet, szeretet és *örök embersors van rajtuk.*" (D. J. kiemelése.) Ezt szuggerálják tehát Szabó B. fametszetei és a fellengző külsőségek, mint a latin cim és alcimek, — amik ugyancsak az említett biráló koravén bölcsessége szerint, nyilván a „mondanivaló időtlen klasszicitását" kivánják hirdetni. Ezzel a szép szerénységgel pedig csak aláhuzzák azt, hogy alkotójuk, noha a szegények életéből veszi motivumait, korántsem a szegények művésze, mert a szegénység „örök embersorsa" és „időtlen klasszicitása" gyökeresen népellenes szemlélet pompázásai.

Korvin Sándor

LAPOK, FOLYÓIRATOK

Victor Hugo „Próbáljuk meg visszaidézni a kilencvenes éveket, III. Sándor cár uralkodásának idejét. Szerte az országban csak a peckes bajszú zsandárokat látni és a kispolgári konyha párolgását érezni. Azt hihette volna az ember, hogy egyszersmindenkorra elcsitultak az oly' viharosan indult század szenvedélyei és ilyen országos bágyadtságban érnek véget. Sem Szaltikov-Scsedrin maró szarkazmusa, még kevésbé Csehov borus iróniája nem látszott képesnek felrázni eltompultságából e tunya világot.

Ebben az időben egy bozontos fejű kis ember látogatott meg, aki mennydörgő hangon a *Tenger munkásai*-ról, a *Notre-Dame-i toronyőrről*, a *Nevető ember*-ről mesélt...

Az érzések merőben új és eleven romantikája volt ez, a Jó és a Rossz küzdelme. A borzas fehér hajú kis ember csak úgy halmozta egymásra a bűnöket s az erényeket, az ördögit s az angyalit. Szinte seprűhöz hasonló ecsete széles vonásaival óriásokat festett elém. Egy torzonborz seprű hatalmas csapásaival szétszórta a mindennapi polgári életet és magával ragadott a Nagy Ember szenvedélyeinek ismeretlen világába.

Szívemet valami határozatlan, de tűzes humanizmussal telítette. Minden harangozóban Quasimodot láttam, és minden szegény csavargóban Jean Valjeant.

Az Igazság, az Irgalom, a Jó, a Szeretet az iskolai fogalmakból — amik számomra voltak — kézzelfogható alakot öltöttek. Igaz, hogy ezek az alakok kissé dagályosak voltak, igaz, hogy a mai olvasó esetleg csak szalmával kitömött elvontságokat lát bennük, de az én siheder szívem előtt élő, titáni alakoknak tüntek fel és szívem megtanult a nagy érzésekhez méltóan sírni, felháborodni és örvendeni.

Hugo, a titán, aki egy villámot lopott az égből szélvészként tört be hihetetlen metaforáival és itéleteivel szegényes napjaimba. És ez jó volt, nagyszerű volt...

A kis borzas ember az emberiség életéről mesélt és iparkodott azt a történelem, a bölcselet s a tudomány szempontjából, megvilágítani. Regényes humanizmusa könnyű győzelmeket aratott a nyomorú valóságon. Vészharangja így beszélt: „Ébredjetek! az ember boldogtalan, a népre az igazságtalanság sarka tipor!"

Jó volt, nagyszerű volt ilyen módon felébreszteni az emberiséget. A továbbiakkal azonban már nem szolgált. Ahhoz, hogy valóságosan cselekedhessünk az idealizmustól el nem homályosított szellemek kellettek. A valóságos élet megértéséhez világos materialista bölcselet volt szükséges és a Balzacéhoz hasonló realista művészet.

Hugo hibája nem a retorika, amely mértéktelenül elhatalmasodott rajta utolsó éveiben, hanem az, hogy világa mozdulatlan. Világegyetemének központjában a Jó elvont eszméje lebegett, amelyet szerinte elegendő megismertetni az emberrel ahhoz, hogy legyőzze a Rosszat.

Hugo nem értette meg (vagy nem akarta valóságosan számba venni) a történelem dialektikáját. A világot az örök értékek szempontjából szemlélte s ez az oka annak, hogy a francia politikai életben való viharos szereplése ellenére, mindig a történelmen kivül maradt.

Hugo így vélekedett: „Mi a történelem? A mult visszhangja a jövőben." Ebből a meghatározásból hiányzik a leglényegesebb. Hugo nem érezte a jelent a maga mozgásában és fejlődésében.

Nyilván ez az oka annak, hogy a valóságos életben oly' gyakran esett áldozatul az emberi aljasságnak. Hitvány alakok az ő fenséges álmának homlokzata mögött bonyolították le piszkos kis ügyleteiket: meghagyták a költőnek a rimeit és zsebrevágták a közjavakat.

Idestova negyven év választ el Hugoval való első találkozásomtól, — de mintha negyven évszázad telt volna el: soha még a világ nem változott meg, nem lendült előre ily' szédítő sebességgel.

Ha felidézem ifjuságom idő porától befedett képeit, a forró hála mosolyával gondolok vissza hajdani lelkesedésemre. Hugo tanította meg szívemet hevülni, — s a tudásnak lett belőle haszna. Ime ma ismét Nagy világban és Nagy emberek között élek.

Ez azonban már nem gyermekkori ábránd, álom, elvontság, ezek itt nem jelképek, amelyek irgalomért fohászkodnak az éghez. A Nagy ember ma a kor élő és valóságos tipusa. Titáni erőfeszítéseit nem a Jó és a Szeretet elvont eszméjének nevében teszi, nem a roncsok megmentéséért dolgozik, amiket a tenger partravet, hanem valóságos, merőben új világot épit a maga és leszármazottjai számára." (A. Tolsztoj. *Le Mois.* máj.-jun.)

Az új „Italia Letteraria" Az irodalmi folyóiratokban közismerten szegény Itáliában valóságos irodalmi esemény egy jó lap. Nem új lap alapitásáról lesz itt szó, hanem egy régi, sőt kivénült, akadémikus modorban szerkesztett irodalmi hetilapnak, az „Italia Letterariá"-nak átszervezéséről, illetve új kezekbe kerüléséről. Ez az Umberto *Fracchia* által tíz évvel ezelőtt alapitott információs-irodalmi lapként indult orgánum (a német „Literarische Welt" mintájára) az évek során középiskolai tanárok bibliográfiai anyagtárává szürkült. Éppen itt volt az ideje, hogy két fiatal és dinamikus olasz író, Armando *Ghelardini és Umberto Barbaro* új életre támassza fel a különben jól megszervezett publikummal rendelkező lapot. Pár hét alatt valóban sikerült egy a külföldi modern irodalmakkal is bőven és megértéssel foglalkozó, értékes külföldi munkatársakkal állandóan gazdagodó jó irodalmi ujsággá fejlődnie. A hangsúly ma is a lap információs szerepén van; inkább essayket, esztétikai és kritikai irásokat mint szépirodalmat tartalmaz a lap. De érdeklődési köre igen kiterjedt; a külföldi irodalmakban otthonos, jó speciálistákkal rendelkezik. A 6—8, sőt néha 10 nagy rotációs oldalon megjelenő lap (az ára alig valamivel magasabb a napilapokénál: 50 cm.) majdnem minden számában hoz 1—2 novellát, eredeti verseket, vers- és novella forditásokat és sok tanulmányt, kritikát és könyvismertetést. Nagy teret enged a mozi és a szinház problémáinak, sőt a rádiónak is. A fiatal olasz lirikusok mellett sűrün hozza, jó forditásokban, a modern külföldi lirikusok munkáit. Az oroszok közül legutóbb Jesszenyin, Majakovki, Selvinskij, stb., azonkivül az angol Aldington, az amerikai Dos Passos és a német-francia Ivan Goll verseinek forditásait olvashattuk a lap utolsó számaiban. Tervbe vannak véve a modern magyar lirikusok versforditásai is. (Ady, Kassák, stb.) Ilf és Petrov szovjetirók regénye: az „Egy milliomos a szovjetek földjén" itt jelent meg folytatásokban, először olasz nyelven. Novellaforditások jelentek meg Ivanofftól, Moricz Zsigmondtól, Karinthy Frigyestől, Dos Passostól, Huxleytől stb. Mózival, szinházzal a modern olasz rendező, Giulio *Bragaglia* foglalkozik, de gyakran jelennek meg neves külföldi szakértők értekezései is (Tairoff, Gordon Craig, Pudowkin, stb.) Nemrégiben Balázs Bélának jelent meg cikke: „La spirito del film" cimen (A film lelke), mely különben csak részlet szerzőjének legközelebb olaszul is megjelenő hasonló cimü művéből. A lap kritikai és esztétikai része a legértékesebb Egyik számában a hires mexicói forradalmi festőről, Diego Riveráról jelent meg egy igen elismerő és jólmegirt tanulmány *E. D'Amico* tollából. Jelentős tanulmá-

nyok láttak napvilágot a lap hasábjain a modern japán, orosz és magyar liráról, bő idézetekkel. Egyszóval figyelemreméltó a mai sivár olasz sajtóban ennek a nivós és új laptipust képviselő organumnak fejlődése, melyhez hasonlót még mindig nem találunk a magyar nyelvterületen. —*a* —*a*

A beteg Pen Club „A barcelonai Orvos-házban ülésezett május végén 13. alkalommal a nemzetközi Pen Club. A kongresszus számára alig lehetett volna alkalmasabb elhelyezést találni: a Pen-organizmus egészségi állapota a legkomolyabb. A részvétel nagyon gyenge volt; csak 28 központ jelentkezett. Többek közt hiányzott a nemzetközi végrehajtó bizottságban képviselt Ausztria, Svájc és — jólehet a kongresszus Spanyolországban ülésezett — Spanyolország. S bár megjelenésüket bejelentették, hiányoztak Norvégia, Románia és Palesztina képviselői. A várt hat lengyel delegátus helyett csak két nem delegátus érkezett. A relative számos tagból álló német emigráns csoportból egyetlen egy volt jelen, Klaus Mann, holott bejelentették részvételüket Toller, Kesten, Feuchtwanger, Georg Bernhard, Schwarzschild és Bruno Franck. Az ülés azzal kezdődött, hogy a végrehajtó bizottság elnöke H. G. Wells bejelentette a Pen Club aktiv munkájából való visszavonulását, részint egészségi okokból, részint pedig azért, mert kételkedik annak a lehetőségében, hogy a mai viszonyok között a szervezet alapitói szellemében munkálkodhat. A Pen Clubnak el kell döntenie, jelentette ki André Crémieux, vajjon távol tartja-e magát az idő történéseiben való aktiv részvételtől és teljesen társas kiránduló klubbá alakul, vagy pedig mint az irás és szólásszabadság utolsó harcosa becsületben meghal és bebalzsamozott holttetemét muzeumban állíttatja ki. Nagyon helyes. Ám el lehet várni hogy egy súlyos beteg komoly döntéseket hozzon? Igy azután a társasklub, illetve muzeumi tárgy kérdését amerikai javaslatra a legközelebbi kongresszusig elnapolták, — az egyes klubbok addig a kérdést tanulmányozhatják." (Gunnar Leistikow. *Die neue Weltbühne,* 1935. május 30.)

Hitlerizmus Palesztinában „A német bevándorlók ma még csak 20 százalékát képezik Palesztina zsidó lakosságának. A lengyelek sokkal számosabbak. De a német emigráció nagy — talán döntővé válható — jelentőséggel bír. Még pedig azért, mert két igen fontos dolgot hozott az országba: tőkét és (ha szabad ezt az erősen paradoxszerűen hangzó kifejezést használni) valami talmi hitlerizmust is. A legutóbbi idők német-zsidó bevándorlói valóban megtették azt, hogy a német ipari és kereskedelmi kezdeményező kitűnő tulajdonságai mellett magukkal hoztak valamit abból a hitlerizmusból is, mely annyi zsidó családot és vállalkozást tett tönkre Németországban és amelyet, úgy látszik, ők mégis csak csodálnak egy kicsit. Ezek a németzsidó nácik is revizionistáknak nevezik magukat. Az ő revizionizmusuk abban áll, hogy változtatni akarnak a mandatárius hatalom elővigyázatos lassuságán, hogy Palesztinából minél hamarabb 100 százalékos zsidó államot csináljanak. Otthonaik falát, ha már Hitler képét nem tehetik ki, más európai diktátorok fotografiái diszitik. Az ő csoportjaikhoz tartoznak azok a gumibotokkal felszerelt fiatalemberek, kik már dicsőségesen meggyilkoltak más zsidókat (pl. Arlosoroff cionistavezért), akiknek főbűne szerintük minden bizonnyal az, hogy nem is alacsonyabb fajhoz, de az övéknél alacsonyabb kulturához tartoznak. — Az optimisták erre nyilván azt mondják, hogy tul nagy jelentőséget tulajdonitok ezeknek a megnyilvánulásoknak, melyekre eddig senki sem figyelt fel komolyan. De én tudom, hogy a fasizmus, mindenütt ahol uralomra jutott, az ilyenfajta s a közvélemény által elnézően kezelt gyakorlatokkal kezdődött." (Carlo Sforza: *Esprit International.* 1935. Febr.)